

Πολυτεχνείο Κρήτης_ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών_
«Χώρος, Σχεδιασμός & Δομημένο Περιβάλλον»
Κατεύθυνση Β_ «Ολοκληρωμένη Προστασία Ιστορικού
Δομημένου Περιβάλλοντος με Προηγμένες Τεχνολογίες και Υλικά»

Ευλαμπία Κουτσουπάκη

Η αποκατάσταση της Villa Trevisan στο Κόκκινο Μετόχι Κισάμου

Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία

επιβλέπων Καθηγητής_ Κλήμης Ασλανίδης

Χανιά, Μάρτιος 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I.	ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
II.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
	A. Ο τόπος	5
	B. Ιστορικό Πλαίσιο	8
	1. Βενετοκρατία(1204-1669)	8
	2. Οθωμανική Κυριαρχία (1669-1898)	13
	Γ. Η αρχιτεκτονική μέχρι τη Βενετοκρατία στην Κρήτη	14
	Δ. Η αρχιτεκτονική στη Βενετσιάνικη Κρήτη	15
	1. Αστική Κατοικία	15
	2. Κατοικία Υπαίθρου	17
	α) Πύργοι – Πυργόσπιτα	17
	β) Βίλες (Villas) – Επαύλεις	19
	γ) Κάστρα – Φρουριακού Τύπου Χωριά	22
	E. Κοινωνική Διαστρωμάτωση.....	23
III.	ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	
	A. Εισαγωγικά	24
	B. Γενική Περιγραφή.....	28
	1. Τυπολογία	29
	2. Μορφολογία.....	33
	Γ. Αναλυτική Περιγραφή	36
	1. Τοιχοποιίες	37
	2. Τόξα	40
	3. Θόλοι	42
	4. Πατώματα	43
	5. Δώμα	44
	6. Παράθυρα	47
	7. Θυρώματα.....	50
	8. Σκάλες	54
	9. Μαγειρείο - Καμινάδα	57
	10. Πηγάδι – Στέρνα – Υδρορρόες.....	58

Δ. Παθολογία.....	60
IV. ΠΡΟΤΑΣΗ	73
Α. Το σκεπτικό της προτεινόμενης επέμβασης	75
Β. Η προτεινόμενη χρήση	76
Γ. Περιγραφή της προτεινόμενης επέμβασης	79
V. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	84
VI. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΕΔΙΩΝ	
Α. Αποτύπωση βίλας Τρεβιζάν από Ι. Σωτηρίου – Π. Τριμανδήλη – Μαγκανν, 1987	86
Β. Πρόταση αποκατάστασης βίλας Τρεβιζάν από Ι. Σωτηρίου – Π. Τριμανδήλη – Μαγκανν, 1987	90
Γ. Αναπαράσταση κατασκευαστικών φάσεων βίλας Τρεβιζάν	93
Δ. Αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης του 2019	97
Ε. Σχεδιαστική πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης βίλας Τρεβιζάν	103
VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
Α. Ξένη Βιβλιογραφία	110
Β. Ελληνική Βιβλιογραφία	110
Γ. Δημόσια Έγγραφα	111
Δ. Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία	111
VIII. ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	112

I. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία που ακολουθεί αναφέρεται σε ένα σημαντικό κτίριο που χρονολογείται στον τελευταίο αιώνα της Βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη. Στην Κρήτη η Ιταλική Αναγεννησιακή αρχιτεκτονική «παντρεύεται» με την κρητική παράδοση αφήνοντας μία μοναδική αρχιτεκτονική κληρονομιά στο νησί.

Αρχικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι η τεκμηρίωση της βίλας, με αναλυτικά σχέδια αποτύπωσης (κατόψεις, όψεις και τομές) τα οποία παρουσιάζουν την σημερινή κατάσταση του κτηρίου.

Η αποτύπωση συμπληρώνεται με τη μελέτη και την ανάλυση της αρχιτεκτονικής μορφής, της τυπολογίας και μορφολογίας, αλλά και της παθολογίας και στατικής συμπεριφοράς του μνημείου, ενώ παράλληλα δίνονται προτάσεις αποκατάστασης και πιθανής μελλοντικής επανάχρησής του. Η ανάλυση αυτή στηρίχθηκε σε επιτόπου παρατηρήσεις αλλά και στη διπλωματική εργασία της Γ. Καλάθια (Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Βενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2012). Σε αυτή την πρόταση αποκατάστασης, που αποτελεί και τον βασικό στόχο αυτής της εργασίας, είναι σημαντική η διατήρηση του χαρακτήρα της βίλας, η όσο το δυνατόν μικρότερη αλλοίωσή της και η διατήρηση των αυθεντικών στοιχείων της αρχικής κατασκευής. Απώτερος σκοπός είναι η αρμονική συνύπαρξη παλαιού και νέου και η ομαλή ενσωμάτωση της νέας χρήσης στο αρχικό κέλυφος.

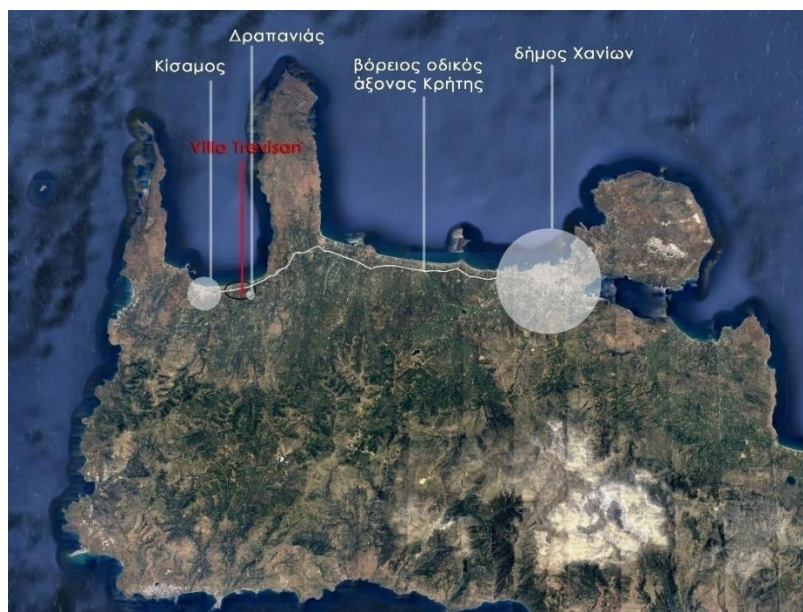
II. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Ο τόπος

Η γεωπολιτική θέση της Κρήτης καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική στο πέρασμα των αιώνων. Βρίσκεται στο κέντρο τριών πολιτισμών, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Όσο πλεονεκτική είναι η θέση αυτή από στρατηγικής σημασίας, τόσο δυσμενείς επιπτώσεις έχει επιφέρει στην ιστορία του νησιού λόγω των συχνών επιθέσεων των κατακτητών.¹

Πιο συγκεκριμένα, η βίλα Τρεβιζάν βρίσκεται κοντά στο χωριό Δραπανιάς της επαρχίας Κισάμου και αποτελεί ένα από τα ωραιότερα δείγματα φεουδαρχικής κατοικίας της υπαίθρου και εξαιρετικό δείγμα της μεταφοράς της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής στο τοπικό αρχιτεκτονικό ιδίωμα. Συνδυάζει υψηλή αναγεννησιακή αρχιτεκτονική και τεχνική λίθινων κτιρίων. Σε μικρή απόσταση νοτιότερα του χωριού Δραπανιάς, είναι ο οικισμός Απάνω Δραπανιάς της ίδιας κοινότητας. Βρίσκεται στο 37ο χλμ του δρόμου προς Καστέλι Κισάμου, 5 χλμ. ανατολικά από το Καστέλι. Οικισμό της κοινότητας Δραπανιάς, επαρχίας Κισάμου, αποτελεί το Κόκκινο Μετόχι. Είναι νέος οικισμός, αφού πρώτη φορά αναφέρεται «Κόκκινο Μετόχι» το 1920 στον αγροτικό δήμο Δραπανιάς.

Η βίλα βρίσκεται τη θέση Τρεβιζιανά του παραπάνω χωριού, στην οποία έχει δώσει και το όνομά της. Λέγεται ότι ήταν μετόχι του Ιμπραχίμ Σοφτά, προμαχώνας των Τούρκων κατά τις επαναστάσεις. Αποτελεί μία από τις 120 περίπου κατοικίες φεουδαρχών κρητικής και ενετικής καταγωγής, που βρίσκονται διασκορπισμένες στην κρητική ύπαιθρο.²

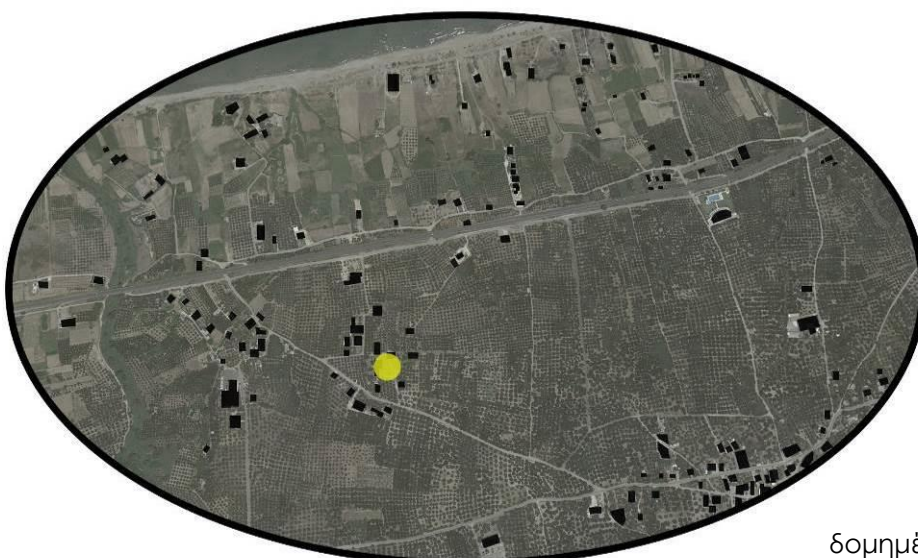
εικ.1_αεροφω-
τογραφία
νομού Χανίων

¹ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.12

² Σπανάκης Σ.,Γ., (2006), Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων, Τόμος Α, Τρίτη Έκδοση, Ηράκλειο Κρήτης, εκδόσεις Γ. Δετοράκη, σελ.256, 416

οδικό δίκτυο

δομημένο - αδόμητο

οπτικές φυγές

εικ.2_ σύντομη ανάλυση πολεοδομικού ιστού

εικ.3_ άποψη από το δρόμο

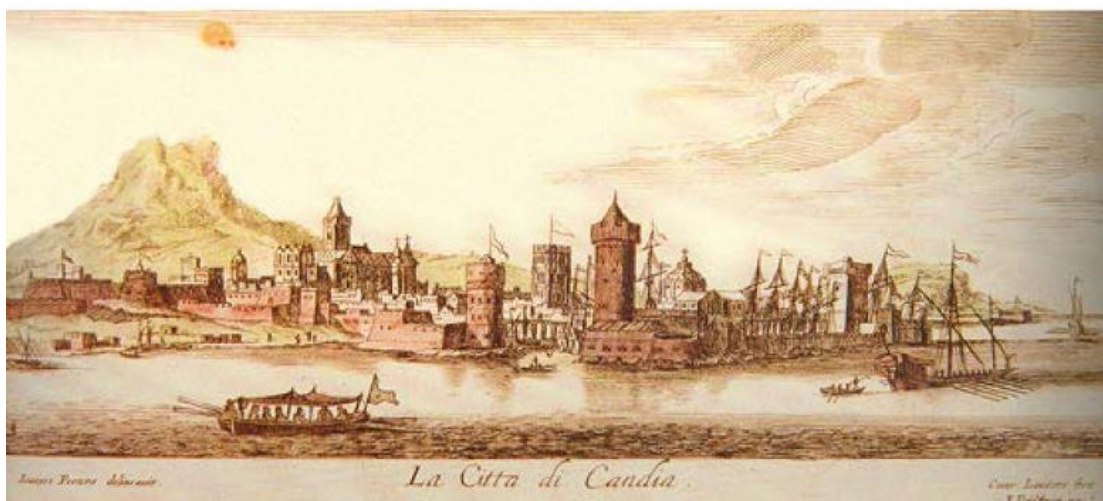

εικ.4_ νότια πλευρά της βίλας

Β. Ιστορικό Πλαίσιο

Οι ιστορικές περιπέτειες και κατακτήσεις του νησιού είχαν σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του σημαντικό αντίκτυπο στη διοικητική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση, στις συνήθειες και στους κανόνες ζωής των πολιτών.

Η Κρήτη αποτέλεσε για πολλούς αιώνες μέρος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, αλλά καταλήφθηκε από τους Άραβες στις αρχές του 9^{ου} αιώνα. Η ανακατάληψή της από τους Βυζαντινούς το 961μ.Χ. από το Νικηφόρο Φωκά, αποτέλεσε την αφετηρία μίας δεύτερης μακράς περιόδου βυζαντινής κυριαρχίας, που τερματίστηκε με την διάλυση της αυτοκρατορίας από τους σταυροφόρους στις αρχές του 13^{ου} αιώνα.³

εικ.5_ η πόλη του Χάνδακα στα χρόνια του Βυζαντίου

1. Βενετοκρατία (1204-1669)

Η Κρήτη γνώρισε μακρά περίοδο εσωτερικής ειρήνης που κράτησε τρεις αιώνες, ως την πτώση της στους Τούρκους το 1669. Στο διάστημα αυτό οι δύο εθνότητες, επιλέγοντας την τακτική της υπέρβασης των μεταξύ τους διαφορών από την ανοικτή σύγκρουση, προχώρησαν αργά και όχι πάντα με ανώδυνο τρόπο στη σύνθεση μιας πολιτικής και κοινωνικής ενότητας και ενός ομοιογενούς πολιτισμού που τον ονομάζουμε βενετοκρητικό.⁴

Αναλυτικότερα, η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους εταίρους της Δ' Σταυροφορίας συνοδεύεται από διανομή των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ανάμεσα στους αρχηγούς των Σταυροφόρων. Στις 12 Αυγούστου 1204, ο αρχηγός των Σταυροφόρων Βονιφάτιος Μομφερατικός

³ Δετοράκης Θεοχάρης, (1990), *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο, σελ.129

Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.29

⁴ Συλλογικό Έργο, (2005), *CANDIA / CRETA / KPHTH*, Ο χώρος και ο χρόνος 16ος – 18ος αιώνας, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΤΕ, σελ.15

εκχωρεί στο Βενετικό κράτος, αντί 1.000 μαρκών αργύρου και κάποιων άλλων εδαφικών ανταλλαγμάτων, τα δικαιώματά του στο νησί. Ακολουθεί σκληρότατος πόλεμος μεταξύ Ενετών-Γενουατών ώσπου, στις 11 Μαΐου 1217, οι δύο ιταλικές πόλεις υπογράφουν συνθήκη ειρήνης που αφήνει την Κρήτη στη βενετική κυριαρχία. Έτσι ξεκινά μια περίοδος 450 ετών Βενετοκρατίας και 700 ετών ξενοκρατίας.

Οι Βενετοί για να ισχυροποιήσουν την παρουσία τους στο νησί, στέλνουν εποίκους τρεις φορές το 1212, 1223 και το 1252 και εφαρμόζουν το φεουδαρχικό σύστημα, που ίσχυε στη Βενετία. Ένας από τους πρώτους στόχους τους ήταν να χωριστεί η Κρήτη σε έναν ορισμένο αριθμό από φέουδα με καθορισμένη έκταση και αυτά να δοθούν σε κάθε ομάδα που ακολούθησε και στήριξε τη βενετική διοίκηση.

Έτσι, η γη μοιράστηκε σε φέουδα δύο κατηγοριών: τις καβαλαρίες που ήταν μεγάλα φέουδα και τις σερβενταρίες, που κάθε μια ήταν το 1/6 της καβαλαρίας. Αργότερα, με την κατάτμηση των φέουδων υπήρχαν και τα καράτια, ακόμα μικρότερα φέουδα, που αντιστοιχούσαν στο 1/24 μιας σερβενταρίας. Τα φέουδα λειτουργούσαν ως λογιστικές μονάδες που βοηθούσαν στον καθορισμό των υποχρεώσεων των φεουδαρχών προς το κράτος (στρατιωτική υπηρεσία, έκτακτες εισφορές κ.ά.). Αντίθετα, η οικονομική και κοινωνική ζωή της υπαίθρου στρεφόταν γύρω από το χωριό, που συνεχίζοντας τη βυζαντινή παράδοση παρέμεινε ο πυρήνας του αγροτικού χώρου.⁵

Η ύπαιθρος χωρίζεται αρχικά το 1211 σε 180 φέουδα, τα οποία παραχωρούνται σε Βενετούς πολίτες που εγκαθίστανται στο νησί μαζί με το βοηθητικό τους προσωπικό και τις οικογένειές τους. Υποχρέωσή τους είναι να προσφέρουν στρατιωτικές υπηρεσίες. Μέχρι και τον τελευταίο αποικισμό του 1252, η έκταση του νησιού είχε διαιρεθεί σε 394 φέουδα. Κάθε φέουδο έχει την δική του ιστορία, τόσο ως προς τους κατόχους του, όσο και ως προς τους κατακερματισμούς του.⁶

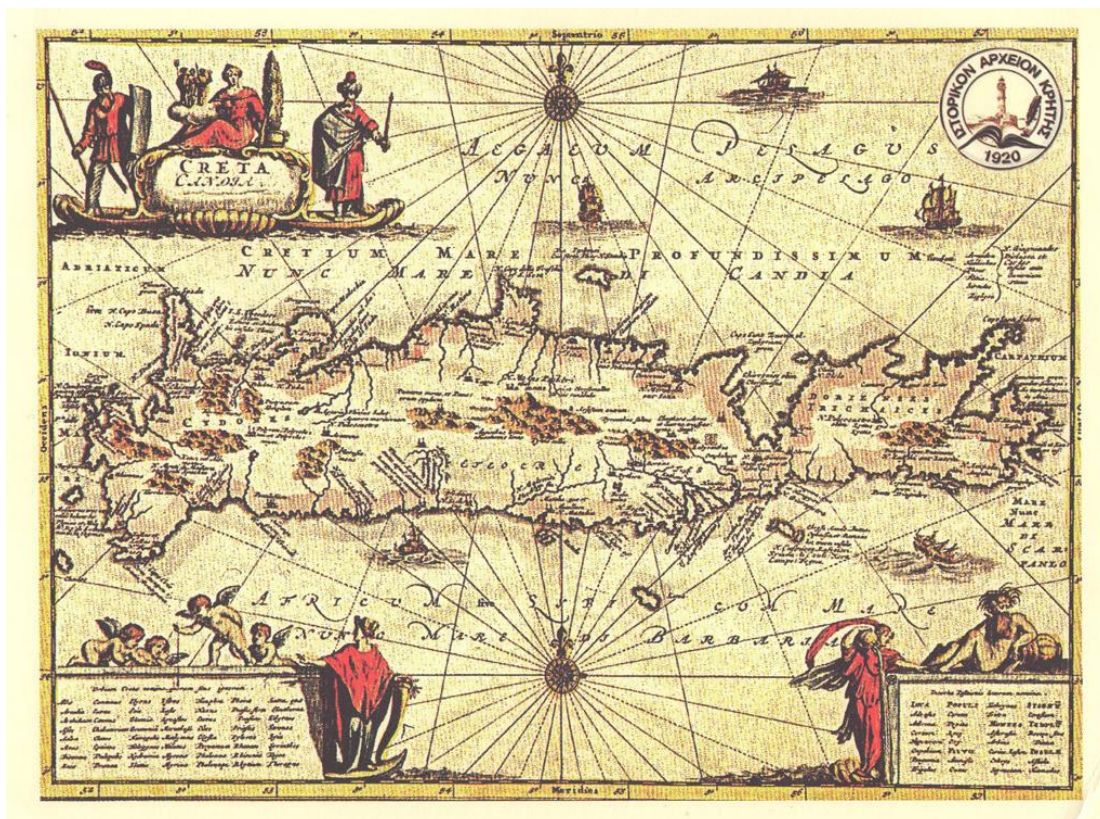
Καθοριστικής σημασίας θεωρήθηκε η συνθήκη του 1299 που υπογράφηκε ανάμεσα στον Αλέξιο Καλλέργη και στους εκπροσώπους της Βενετικής Πολιτείας. Σε αυτή διακρίνονται οι παράγοντες που είχαν δημιουργήσει αντιπαλότητες ανάμεσα στους Βενετούς και στους Κρητικούς και τα πρώτα μέτρα για μια ειρηνική συμβίωση και αμοιβαία συνεργασία. Επιπλέον, επιστρέφονται όσα κτήματα – φέουδα είχαν σφετεριστεί οι Βενετοί άποικοι από τους παλαιότερους άρχοντες του νησιού και προσφέρονται νέα με φορολογικές ελαφρύνσεις. Οι επιγαμίες με τους Βενετούς επιτρέπονται, αναπτύσσονται

⁵ Χανιώτης Α., (2000), *Έργα & Ημέρες στην Κρήτη*, Από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σελ. 215

⁶ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.30

Γάσπαρης Χαράλαμπος, (1997) *Η γη και οι αγρότες στην μεσαιωνική Κρήτη*, 13ος-14ος αι., Αθήνα, σελ.50

οικονομικές ανταλλαγές και ρυθμίζεται η εκκλησιαστική ζωή των ορθοδόξων. Όπως διαπιστώνεται υπήρχε η πρόθεση να ρυθμιστούν οι διαφορές, καθώς είχαν περάσει πάνω από 90 χρόνια μετά την παραχώρηση της Κρήτης στους Βενετούς από το Βονιφάτιο το Μομφερατικό για χίλιες μάρκες αργύρου (1204) και πάνω από 80 χρόνια μετά τον πρώτο (1211) στρατιωτικό αποικισμό της με ευγενείς και αστούς της Βενετίας και αλλεπάλληλες εξεγέρσεις των Κρητικών αρχόντων.⁷

εικ.6_ Χάρτης Βενετοκρατούμενης Κρήτης

Το φεουδαρχικό σύστημα δεν μπόρεσε να επιβληθεί σε όλη την έκταση του νησιού, με αποτέλεσμα για δύο συνεχείς αιώνες να απαγορευθεί η εγκατάσταση σε σημεία απομακρυσμένα ή δυσπρόσιτα (οροπέδια Λασιθίου και Ανώπολης, περιοχή Ελεύθερνας). Αρχικά, το «Βασίλειο της Κρήτης», όπως ονομάστηκε, διαιρέθηκε σε έξι τμήματα (σεξτέρια), τα οποία από τις αρχές του 14ου αιώνα συνενώθηκαν σε τέσσερα μεγάλα διαμερίσματα: Χάνδακα, Ρεθύμνου, Χανίων και Σητείας. Η Κρήτη είχε γίνει ένα σημαντικό κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου. Τρεις πόλεις στο βόρειο τμήμα είχαν εξελιχθεί σε πολυσύχναστα λιμάνια με το Χάνδακα να ξεχωρίζει, γιατί ήταν πρωτεύουσα του «Βασιλείου της Κρήτης» και χώρος συγκέντρωσης εμπορών, επαγγελματιών, αγροτών και ναυτικών. Τα Χανιά ήταν η δεύτερη σε σημασία πόλη της Κρήτης. Ανοικοδομήθηκε το 13^ο αιώνα από τους βενετούς αποίκους στη θέση της αρχαίας Κυδωνίας. Στους

⁷ Συλλογικό Έργο, (2005), CANDIA / CRETA / KPHTH, Ο χώρος και ο χρόνος 16ος – 18ος αιώνας, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΤΕ, σελ.13

πρώτους αιώνες της Βενετοκρατίας αποτελούσε μικρό διοικητικό κέντρο. Η οριστική διαμόρφωση του χώρου της πόλης αρχίζει στα μέσα περίπου του 16^{ου} αιώνα. Τότε ξεκινούν μεγάλης έκτασης έργα για την οχύρωση της πόλης με ισχυρά τείχη.⁸

Για την ιστορία της Κρήτης ο 14^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται εκτός λίγων εξαιρέσεων από πολιτική ηρεμία και οικονομική ανάκαμψη, τόσο στον αγροτικό όσο και στον αστικό τομέα. Οι κάτοικοι ασχολήθηκαν συστηματικότερα με την αγροτική παραγωγή και την ενίσχυση ορισμένων καλλιεργειών όπως σιτάρι και αμπέλι. Την ανοδική αυτή πορεία της οικονομίας, αλλά και την ηρεμία της καθημερινής ζωής σταμάτησε απότομα η άφιξη του Μαύρου Θανάτου. Η πανώλη εκδηλώθηκε στην Κρήτη κατά τους τελευταίους μήνες του 1347 και συνέχισε να πλήττει το νησί για έναν ολόκληρο χρόνο, μέχρι δηλαδή τα τέλη του 1348. Όταν σταμάτησαν οι θάνατοι, τότε άρχισαν να φαίνονται οι επιπτώσεις. Ο πληθυσμός τόσο των πόλεων, όσο και της υπαίθρου, είχε αποδεκατιστεί.

Τους δύο τελευταίους αιώνες, όταν οι εξεγέρσεις των ντόπιων ενάντια στους βενετούς σταμάτησαν και επικράτησε σχετικά ειρηνική περίοδος, αναπτύχθηκε η λεγόμενη Κρητική Αναγέννηση, μια γόνιμη πνευματική περίοδος ανάμεσά τους.⁹

Όταν αναφερόμαστε στην Κρητική Αναγέννηση, εννοούμε το χρονικό διάστημα που εκτείνεται από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα έως το 1669 με την άλωση του Χάνδακα. Σε αυτή την περίοδο η κρητική αρχιτεκτονική επηρεάζεται και τα νησιά του Αιγαίου και κυρίως του Ιονίου. Επομένως αναφερόμαστε σε γεωγραφικές περιοχές που, όπως και η Κρήτη, βρισκόταν κάτω από τη βενετική κυριαρχία.

Η κρητική αρχιτεκτονική του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα δεν είναι μια επαρχιακή έκφραση της βενετικής αναγέννησης αλλά μια χωριστή Αναγέννηση, αντίστοιχη προς εκείνες που αναπτύχθηκαν στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Κάθε μία από αυτές, αφού αφομοίωσε τα ιταλικά στοιχεία και τα ενσωμάτωσε στην πολιτιστική παράδοση του τόπου της, ανέπτυξε τη δική της προσωπικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, η περίοδος αυτή προήλθε από την ανάμειξη της ελληνικής πολιτιστικής παράδοσης με την πολιτιστική παράδοση των Βενετών κυρίαρχων του νησιού. Μέσα στο διάστημα των 4,5 αιώνων, δημιουργήθηκε ένας μεικτός ελληνοβενετικός πολιτισμός κυρίως στα αστικά κέντρα, που τον βλέπουμε σε ανάπτυξη ήδη από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Στο διάστημα αυτό, το μεγαλύτερο μέρος από τους Βενετούς της Κρήτης είχε ξεχάσει τη γλώσσα του, είχε αλλάξει το δόγμα του και ζούσε σύμφωνα με τον ελληνικό τρόπο ζωής. Από την άλλη πάλι το μεγαλύτερο μέρος των μορφωμένων Ελλήνων της Κρήτης σπούδαζαν στην Ραδόνα, μιλούσαν και έγγραφαν ιταλικά και έφερναν στο νησί τους δυτικούς τρόπους ζωής. Παράλληλα, και άλλοι κρητικοί ταξίδευαν στη Βενετία και

⁸ Χανιώτης Α., (2000), *Έργα & Ημέρες στην Κρήτη*, Από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σελ.187, 266

⁹ Χανιώτης Α., (2000), *Έργα & Ημέρες στην Κρήτη*, Από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σελ.190, 214

Ξανθουδίδης Σ., (1939), *Η ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα

επιστρέφοντας περιέγραφαν με θαυμασμό την πόλη. Υπήρχαν όμως και οι Κρητικοί που έμεναν στο νησί τους και δέχονταν την επίδραση της παρουσίας των Βενετών.

Όσον αφορά τα αρχιτεκτονήματα στην Κρήτη, αυτά γνώρισαν μεγάλη άνθηση, αντίστοιχη με εκείνη της ζωγραφικής, της ποίησης και του θεάτρου. Δυστυχώς όμως, η αμέλεια σχετικά με τη φροντίδα και τη διατήρησή τους, αποτέλεσε την αιτία να εξαφανιστούν πολλά από αυτά και άλλα να σώζονται μονάχα ως ερείπια ή να είναι γνωστά από φωτογραφίες. Μαζί με την αδιαφορία, και οι βομβαρδισμοί του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κατέστρεψαν επίσης ένα μεγάλο μέρος από τη μνημειακή κληρονομιά. Τα αρχιτεκτονήματα της κρητικής αναγέννησης που σώζονται σήμερα, χρονολογούνται από τις αρχές του 16ου αιώνα.¹⁰

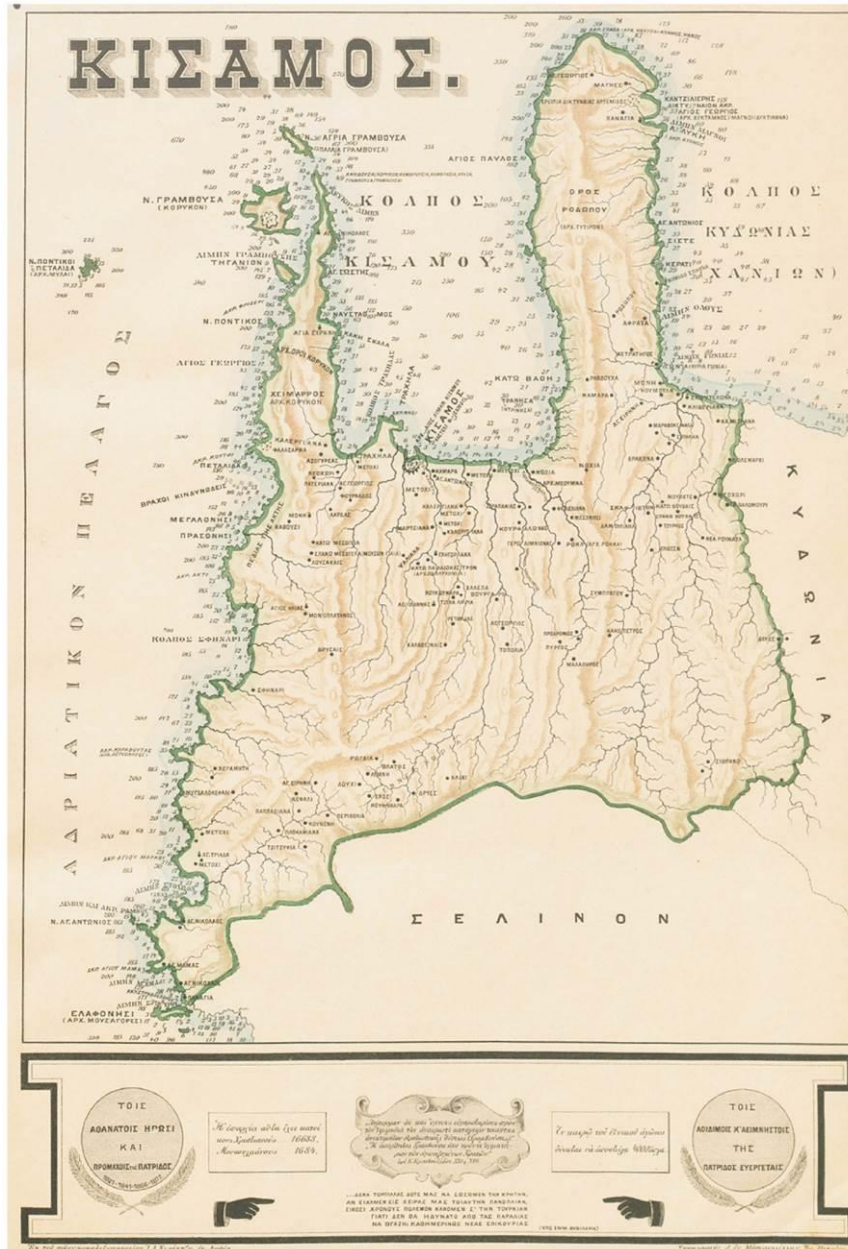

εικ.7_ Αναπαράσταση της ευρύτερης περιοχής της Κισάμου, Φραντσέσκο Μπαζιλικάτα, 1618

¹⁰ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.104-107, 126-127, 137

2. Οθωμανική Κυριαρχία (1669-1898)

Το 17^ο αιώνα, οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν το δυτικό μέρος του νησιού και η Κρήτη γίνεται επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι Βενετοί διατήρησαν τον έλεγχο της πρωτεύουσας μέχρι το 1669, όταν ο Φραντσέσκο Μοροζίνι παρέδωσε στους Οθωμανούς τα κλειδιά της πόλης. Τα θαλάσσια οχυρά της Σούδας και της Σπιναλόγκας παρέμειναν στην κυριότητα της Βενετίας έως το 1715.¹¹

εικ.8_ Χάρτης της Κισάμου, 1887

¹¹ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.31-32

Καρποδίνη-Δημητριάδη Ευφροσύνη, (1995), *Κάστρα και Φορτέτσες της Κρήτης: εικόνες και μνήμες*, Αθήνα, σελ.10-27

Γ. Η αρχιτεκτονική μέχρι τη Βενετοκρατία στην Κρήτη

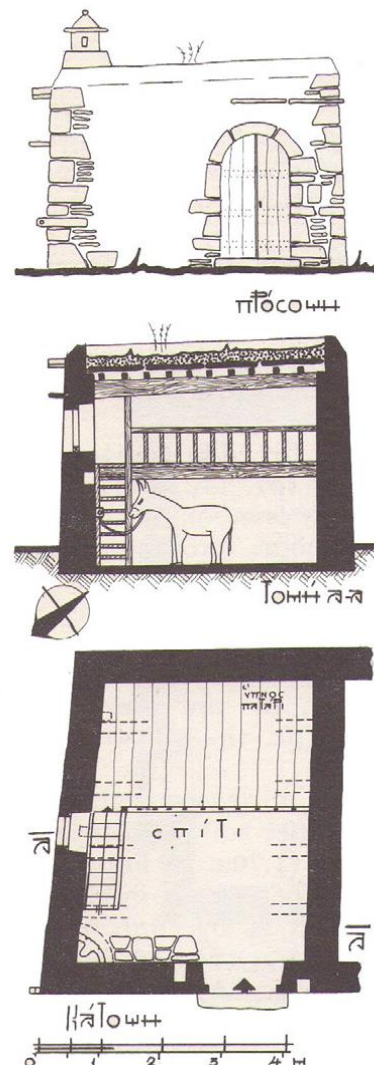
Το κρητικό σπίτι εξελίχθηκε στο πέρασμα των χρόνων αποκτώντας πλήθος παραλλαγών στην τυπολογία του και βέβαια πάντα σε εξάρτηση από τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και το φυσικό του περιβάλλον.

Οι πρώτοι τύποι αγροτικών σπιτιών που ξεκίνησαν από τη νεολιθική εποχή (6100-2800 π.Χ.) έχουν χαρακτηριστική τυπολογία. Έχουν ορθογώνια κάτοψη με επίπεδο δώμα. Τα δοκάρια και οι στύλοι είναι ξύλινα, ενώ τα δάπεδα διαμορφώνονταν από πατημένο χώμα. Οι τοίχοι των σπιτιών ήταν επιχρισμένοι. Ορισμένα στοιχεία, όπως πεζούλια και κόγχες, συμπλήρωναν τη διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων.¹²

Όσον αφορά το κρητικό λαϊκό σπίτι, η αρχική του μορφή ήταν ενός μονόχωρου δωματίου με δώμα και είχε είτε πλατύ είτε στενό μέτωπο. Τις περισσότερες φορές είχε ορθογώνια κάτοψη με μακρόστενο σχήμα και εκεί φιλοξενούνταν όλες οι λειτουργίες όπως το μαγείρεμα, ο ύπνος, η αποθήκευση των αγαθών και των ζώων. Όπως είναι προφανές, οι διαστάσεις του χώρου προέκυπταν ανάλογα με τις κατασκευαστικές δυνατότητες των διατιθέμενων υλικών, όπως το μήκος των ξύλων.¹³

Συχνά προστίθεται στο μονόχωρο κτίσμα ένα οξωστάρι, το οποίο συνήθως περιλαμβάνει και τον φούρνο. Αυτό είναι στεγασμένο με δώμα και στηρίζεται πάνω σε ξύλινους στύλους.¹⁴

εικ.9_ μονόχωρο σπίτι με δώμα στις
Καλύβες Αποκορώνου, Χανιά

¹² Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.25

¹³ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.33

Μποζινέκη - Διδώνη Παρασκευή, (1983), «Κρήτη», στο: Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Δημήτρης Φιλιππίδης (επιμ.), τόμος 3,Αθήνα, σελ. 253-256

¹⁴ Μποζινέκη - Διδώνη Παρασκευή, (1983), «Κρήτη», στο: Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Δημήτρης Φιλιππίδης (επιμ.), τόμος 3,Αθήνα, σελ. 257

Δ. Η αρχιτεκτονική στη Βενετσιάνικη Κρήτη

Πηγή των πληροφοριών μας, σχετικά με τα αρχιτεκτονικά μνημεία της Κρήτης, για την περίοδο της Βενετοκρατίας, αποτελεί το έργο του Giuseppe Gerola, "Monumenti Veneti nell' Isola di Creta" (1905-1932). Περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό αρχιτεκτονημάτων και πολλά αρχαιακά στοιχεία για την ιστορία των κτιρίων αυτών με σχέδια και φωτογραφίες, παρμένα κυρίως από τη Βενετία και από όσα μπόρεσε να συλλέξει στην Κρήτη, την οποία επισκέφτηκε από το 1900-1902, ως ειδικός για τα μνημεία της Ιταλίας. Ο Gerola μελέτησε τα μνημεία της Κρήτης ως συνέχεια της αρχιτεκτονικής της Βενετίας, γεγονός που άλλωστε φαίνεται και από τον τίτλο του βιβλίου του. Δεν μπορούσε όμως να διακρίνει τις ιδιομορφίες που προσέδωσε η συγχώνευση των δύο πολιτιστικών στοιχείων, του ελληνικού και του βενετικού, στην τοπική αρχιτεκτονική.¹⁵

1. Αστική Κατοικία

Η πολιτιστική άνθιση στην Κρήτη κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας και η αποδοχή των μορφών της Αναγέννησης καθίσταται εμφανής στη μορφολογική διάπλαση των όψεων στις κρητικές πόλεις. Χαρακτηριστικά στοιχεία των όψεων τους είναι τα δίλοβα παράθυρα, τα φουρούσια, τα τόξα, οι διαφόρων ειδών διακοσμήσεις καθώς και οι εξωτερικές σκάλες που οδηγούν στους ορόφους και στηρίζονται σε ένα ή περισσότερα τόξα.¹⁶

Σχετικά με τη τυπολογική διαμόρφωση των αστικών κατοικιών, τα κύρια μέρη τους ήταν το ισόγειο – κατώγι, ο μεσόροφος – μετζάο (mezzado) και ο όροφος – ανώγι. Πολύ σημαντικά τυπολογικά στοιχεία ήταν η κεντρική αυλή, καθώς και η δεύτερη βοηθητική. Σε μία από τις αυλές υπήρχε συχνά το πηγάδι (μπονζάλε, bozzo) ή η στέρνα που μάζευε τα βρόχινα νερά του δώματος.

Πιο συγκριμένα, στο κατώγι φιλοξενούνταν οι βοηθητικοί χώροι και αποθήκες. Επίσης, εκεί διέμεναν οι υπηρέτες και στο μπροστινό τμήμα υπήρχε το μαγατζίνο. Αυτό λειτουργούσε είτε ως μαγαζί είτε ως εργαστήριο. Ο μεσόροφος αφορούσε την επαγγελματική ενασχόληση του ευγενή ενετού. Τέλος, στο ανώγι διαμορφώνεται μία μεγάλη ορθογωνική σάλα, το πόρτεγο.¹⁷

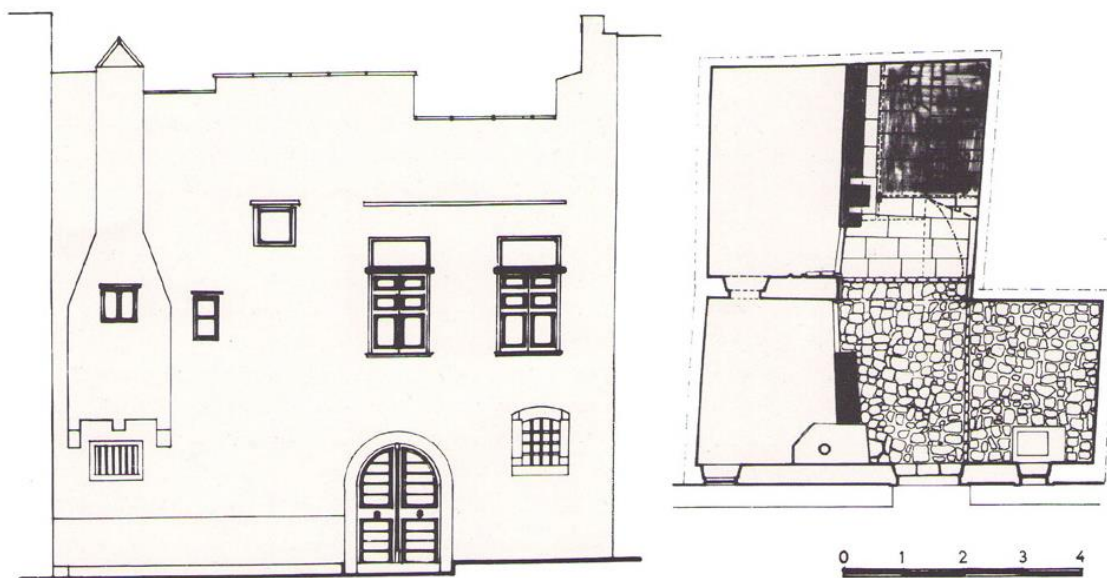
¹⁵ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.108

¹⁶ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.35.

¹⁷ Μποζινέκη - Διδώνη Παρασκευή, (1983), «Κρήτη», στο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Δημήτρης Φιλιππίδης (επιμ.), τόμος 3, Αθήνα, σελ. 240-244

εικ.10_ αυλή κατοικίας στην Κρήτη, 1911

εικ.11_ βενετσιάνικο σπίτι στο Ρέθυμνο

2. Κατοικία Υπαιθρου

Προχωράμε στις κατοικίες της υπαίθρου και συγκεκριμένα στην κρητική ύπαιθρο. Εκεί υπάρχουν κυρίως πύργοι ή βίλες στις οποίες διέμεναν ενετοί φεουδάρχες για να βρίσκονται κοντά στα φέουδα τους. Οι Βενετοί σύμφωνα και με τη διοίκηση του 15^{ου} αιώνα, ήταν υποχρεωμένοι να έχουν τόσο μία κύρια κατοικία σε μία πόλη, όσο και μία δευτερεύουσα κατοικία στην ύπαιθρο. Η κατοικία αυτή θα μπορούσε να είναι βίλα ή πύργος και θα διέφευγαν σε αυτή σε περίπτωση επιδημίας ή λιμού στην πόλη.¹⁸

Παράλληλα, στην κρητική ύπαιθρο υπάρχουν και κάποια απλά αγροτικά βενετσιάνικα σπίτια. Τα σπίτια αυτά χρονολογούνται στο 15^ο αιώνα, στις μέρες μας όμως σώζονται πολύ λίγα στοιχεία γι' αυτά. Παρουσιάζουν λαϊκά και βυζαντινά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα τα ελαιοτριβεία, με τους σωζόμενους εσωτερικούς θόλους και τόξα.¹⁹

α) Πύργοι - Πυργόσπιτα

Οι πύργοι αποτελούσαν κατοικίες των Ενετών φεουδαρχών και βρίσκονταν δίπλα στα φέουδά τους. Ήταν η πιο απλή, η πιο παλιά μορφή κατοικίας και είχε χαρακτηριστικά φρουριακής αρχιτεκτονικής. Η κάτοψη των πύργων ήταν τις περισσότερες φορές ορθογώνια και οι διαστάσεις τους περιορισμένες. Αν και αρχικά ήταν κυρίως οχυρωματικές κατασκευές, εξελίχθηκαν στη συνέχεια σε οργανωμένες κατοικίες, με περισσότερους χώρους και βοηθητικά προσκτίσματα. Παρά την εξέλιξη, ο φρουριακός χαρακτήρας των κατοικιών παρέμεινε. Τα παράθυρα ήταν λίγα και μικρών διαστάσεων. Η είσοδος γινόταν μέσω κινητής ξύλινης γέφυρας στον όροφο, στην οποία κατέληγε κτιστή σκάλα. Η είσοδος προστατευόταν από καταχύστρα.²⁰

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, όταν οι Βενετοί άρχοντες άρχισαν σε πρώτη φάση να εγκαθίστανται στην ύπαιθρο της Κρήτης, οι πύργοι είχαν περισσότερο αμυντικό χαρακτήρα. Εκτός από την αμυντική χρήση των πύργων αναφέρονται και πύργοι που λειτουργούσαν ως πολυτελείς φεουδαλικές κατοικίες (πυργόσπιτα) κοντά στους χώρους αγροτικής εκμετάλλευσης, όπου διέμεναν οι άρχοντες των χωριών και οι οποίες κάλυπταν απόλυτα τις οικιστικές ανάγκες των φεουδαρχών. Οι συγκεκριμένοι πύργοι, εκτός από τον ρόλο της κατοικίας προσέφεραν παράλληλα διοικητικές και στρατιωτικές υπηρεσίες και λέγονταν επαύλεις. Ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων, οι φεουδάρχες έχτισαν άνετες κατοικίες για την προσωρινή τους διαμονή αλλά και για την επίβλεψη των ιδιοκτησιών τους σε οικισμούς στο κέντρο των αγροτικών περιοχών του νησιού. Αναπτύσσονται, συνεπώς, όλο και περισσότερες πυργοειδείς κατοικίες ή

¹⁸ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.15

¹⁹ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.36.

²⁰ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.36.

πυργόσπιτα, καθώς και μεγάλες εξοχικές κατοικίες ή βίλες (επαύλεις) κοντά στα εδάφη αγροτικής εκμετάλλευσης. Αρκετές από αυτές τις επαύλεις και τα πυργόσπιτα ήταν οχυρωμένα και ήταν χτισμένα σε ύψωμα κατά την συνήθεια των Βενετών, συνδυάζοντας φρουριακή και αναγεννησιακή αρχιτεκτονική.

Αρκετές φορές δίπλα στα πυργόσπιτα αναπτύσσονταν και πτέρυγες με δωμάτια για τους χωρικούς που εργάζονταν στις γαίες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία των μετοχιών. Με το πέρασμα του χρόνου αναπτύχθηκε η ανάγκη για μια καλύτερη και μεγαλύτερη κατοικία για τους φεουδάρχες στα κέντρα των πόλεων και όχι μόνο στη περιφέρεια κοντά στα χωράφια. Έτσι κατασκευάστηκαν, κυρίως από Βενετούς φεουδάρχες, επαύλεις (βίλες), είτε μέσα στη πόλη, είτε και πάλι κοντά στα φέουδα.²¹

εικ.12_ Πύργος των Κουρμούληδων, Κουσές Ηρακλείου

²¹ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενεσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.11, 70, 72

Μποζινέκη-Διδώνη Παρασκευή, (1983), «Κρήτη», στο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Δημήτρης Φιλίππιδης (επιμ.), τόμος 3,Αθήνα, σελ. 227,233

Gerola Giuseppe, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία, σελ. 262-263

β) Βίλες (Villas)- Επαύλεις

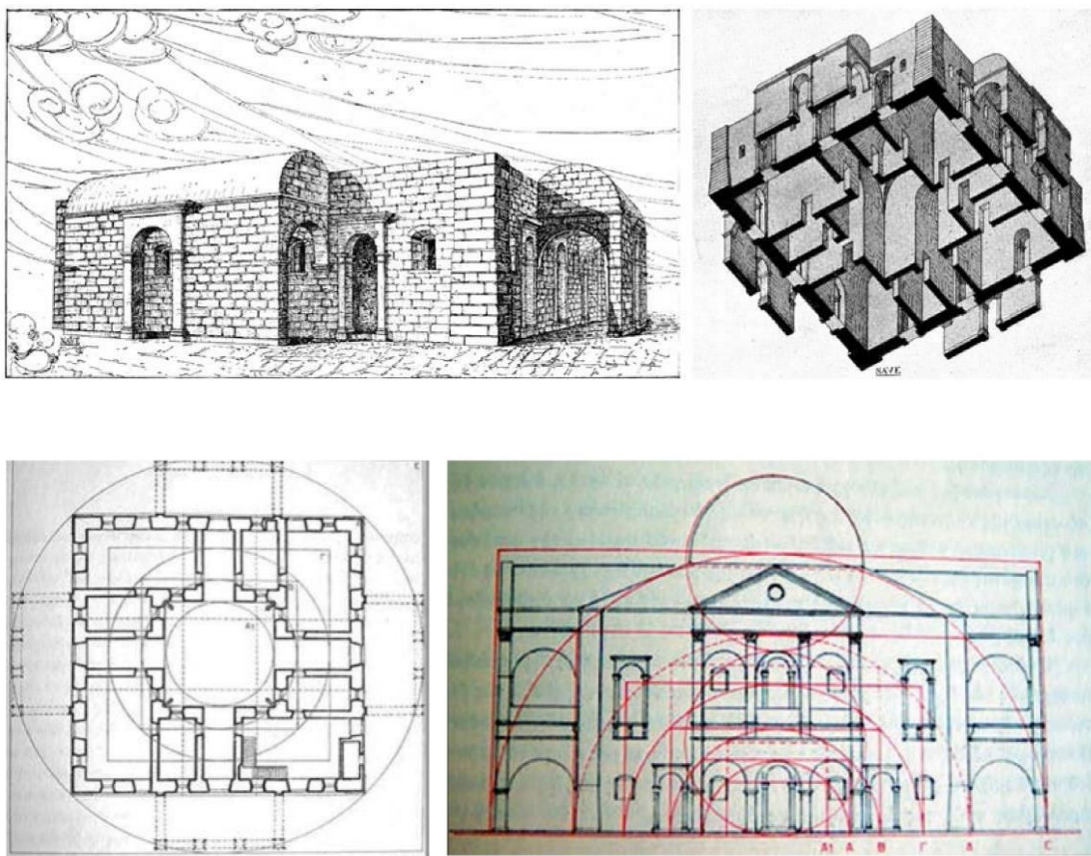
Ο όρος βίλα προέρχεται από την λατινική λέξη «*vicula*», η οποία είναι συγγενική με την αρχαία ελληνική λέξη «οίκος». Οι βίλες ήταν οικοδομήματα, τα οποία συχνά χρησιμοποιούνταν ως εξοχικές κατοικίες από τους φεουδάρχες, που έμεναν σε αυτά μόνον ορισμένες εποχές του έτους ή σε περιπτώσεις ανάγκης. Ακολουθούν τα αναγεννησιακά πρότυπα της εποχής. Συνήθως, αποτελούνται από περισσότερους από έναν ορόφους, με αρκετές αίθουσες και πλούσιες διακοσμήσεις.

Στο πέρασμα των χρόνων, δεν έχει γίνει καμία αναφορά ή έρευνα στις βίλες αυτές για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την αξιολόγησή τους. Ενώ η προσοχή είναι στραμμένη στα γνωστά βενετσιάνικα μνημεία και σύνολα, η βενετσιάνικη αρχιτεκτονική της υπαίθρου παραμένει άγνωστη και αγνοημένη. Οι συνέπειες είναι καταστροφικές, όπως κατεδάφιση, ερήμωση, εγκατάλειψη και στην καλύτερη περίπτωση, μικροπροσθήκες και μετατροπές, που παραμορφώνουν το αρχικό κτίριο και καταστρέφουν τα αρχιτεκτονικά του μέλη. Ελάχιστες από τις βίλες αυτές έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα μνημεία από το Υπουργείο Πολιτισμού. Στην κρητική υπαίθρο σώζονται διάσπαρτες περίπου 120 κατοικίες φεουδαρχών κρητικής και βενετικής καταγωγής, κτίσματα του τελευταίου αιώνα της βενετικής κυριαρχίας, με βάση αναγεννησιακά πρότυπα από την Ιταλία του 15ου αιώνα. Στο νομό Χανίων, από τις 35 βίλες που είχε επισημάνει ο G. Gerola μόνο 4 έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέες, ενώ ο χαρακτηρισμός αυτός δεν έχει συνοδευτεί από καμία περαιτέρω ενέργεια προστασίας. Αυτές είναι η βίλα Τρεβιζάν, η βίλα στα Ροδωπού, η βίλα Ρετόντα στις Καλάθενες και η βίλα Clusia στη γειτονιά Ναγιπιανά. Μόνο η βίλα στα Ροδωπού έχει υποστεί κάποιες πρόσφατες εργασίες συντήρησης και υποστύλωσης, ενώ οι υπόλοιπες βρίσκονται εγκαταλειμμένες στις καιρικές συνθήκες και στις διαθέσεις των ιδιοκτητών τους.²²

εικ.13_ βίλα
στα Ροδωπού

²² Σωτηρίου Ιωάννα,(1986-1987),*Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts, σελ.61

εικ.14_ η βίλα Ρετόντα στις Καλάθενες, αναπαραστάσεις του G. Gerola

Στις βίλες (ville), ο οχυρός χαρακτήρας είτε χάνεται εντελώς, είτε επισκιάζεται από άλλα στοιχεία. Αποκτούν μια αρκετά περίπλοκη τυπολογία κάτοψης, χωρίς να είναι πάντοτε εύκολο να κατανοηθεί ο σκοπός των παραλλαγών και ο προορισμός των διαφόρων δωματίων. Είναι ξεκάθαρο ότι η επίσημη κρητική αρχιτεκτονική της εποχής αυτής χρησιμοποιεί αναγεννησιακά πρότυπα, που τα προσαρμόζει στις τοπικές κλιματολογικές και κατασκευαστικές συνθήκες με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ντόπιας κρητικής αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής. Στην αρχιτεκτονική των κατοικιών, είτε των φεουδαρχών είτε των αστών, παρατηρούνται, αν και όχι με τόση καθαρότητα όπως στα μοναστήρια και στα δημόσια έργα, πολλά στοιχεία αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής, κυρίως στη διαμόρφωση των όψεων, όπως οι τοξωτές πόρτες με παραστάδες, οι διακοσμήσεις και τα τονισμένα ανοίγματα (δίλοβα παράθυρα με πλαίσια και φουρούσια). Αλλά το πιο ενδιαφέρον παραδοσιακό στοιχείο που εμφανίζεται σε όλα τα αναγεννησιακά κτίσματα της Κρήτης είναι το δώμα, αποτέλεσμα, ακριβώς, των τοπικών κλιματολογικών συνθηκών.

Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στις επαύλεις της καστελλανίας Κισάμου, αφού θα μελετήσουμε τη βίλα Τρεβιζάν. Αυτές εμφανίζουν μια κάπως σταθερή τυπολογία, που υπαγορεύεται από βενετσιάνικα πρότυπα. Το υπερυψωμένο κτίσμα χαρακτηρίζεται από κεντρικό διάδρομο ανάμεσα στην πόρτα εισόδου και ένα παράθυρο στο βάθος, εκατέρωθεν του οποίου υπάρχουν τα πλευρικά δωμάτια, ενώ το κλιμακοστάσιο αναπτύσσεται μπροστά στην πρόσοψη. Οι

χώροι του ισογείου στεγάζονταν με θόλους οξυκόρυφους (ανθεκτικότερη μορφή από όλες τις άλλες) ή ημικυλινδρικούς, άλλοι με ξύλινα πατώματα, επί φερουσών δοκών. Επίσης, το χαμηλωμένο τόξο είναι ένα στοιχείο που συναντάται συχνά σε αυτά τα κτίσματα, αν και δεν συμβαδίζει με την Αναγέννηση, αφού έχει καταγωγή από την ρωμανική και γοτθική αρχιτεκτονική της Δύσης.²³

εικ.15_ βίλα Clusia, στη γειτονιά Ναγιπιανά

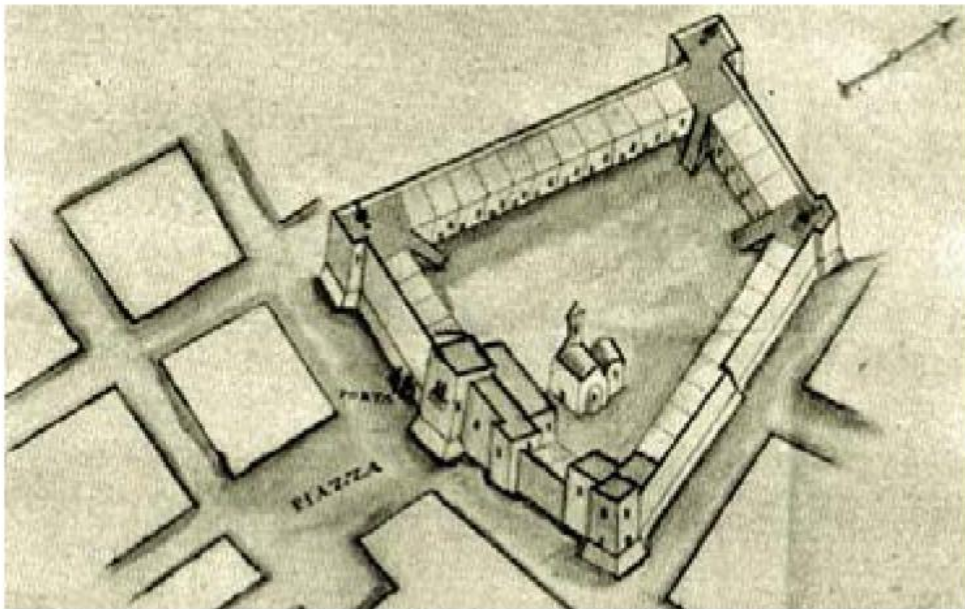

εικ.16_ βίλα Τρεβιζάν, φωτογραφία του 1988

²³ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.15, 65
Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*", *Archaeology and Arts*, σελ. 61-63

γ) Κάστρα – Φρουριακού τύπου χωριά

Ακόμα, σημαντική είναι η διάκριση ανάμεσα στις οχυρώσεις και στις οχυρές οικήσεις. Από τη μια πλευρά υπάρχουν τα κάστρα/καστέλλια και από την άλλη τα φρουριακού τύπου χωριά, στα οποία οι οχυρές κατοικίες δημιουργούν σύνολα με την εμφάνιση κάστρου που στην Κρήτη είναι σπάνια. Η διάκριση είναι δύσκολη και η ειδοποιός διαφορά εντοπίζεται στο χαρακτήρα του οχυρού συνόλου. Τα κάστρα/καστέλλια με χαρακτήρα κρατικό/στρατιωτικό έχουν εγκαταστάσεις στρατοπέδου με τείχη και δεν έχουν κατοικημένους ιστούς. Τα φρουριακού τύπου χωριά με χαρακτήρα ιδιωτικό/φεουδαλικό έχουν αμυντικούς δακτυλίους και εσωτερική κατοίκηση. Κάποιες φορές χρησίμευαν ως μόνιμη κατοικία των ιδιοκτητών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ κάποιες φορές ως θέρετρο για ορισμένες εποχές ή για μερικούς μήνες τον χρόνο και ανεγέρθηκαν με σκοπό να καλύψουν πολλές διαφορετικές ανάγκες: α) της ασφάλειας των ιδιοκτητών τους από τις συχνές πειρατικές επιδρομές ή από ενδεχόμενες τοπικές εξεγέρσεις χωρικών, β) του ελέγχου της μεγάλης ιδιοκτησίας, του συντονισμού της παραγωγικής διαδικασίας, της αποθήκευσης και επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων, γ) του παραθερισμού και της αναψυχής των μελών της οικογένειας του πυργοδεσπότη και δ) της κοινωνικής τους προβολής.²⁴

εικ.17_ Καστέλλι Κισάμου, 13^{ος} αιώνας

²⁴ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.70

Gerola Giuseppe, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία, σελ. 262-263

εικ.18_ Καστέλλι Κισάμου, τέλη 20^{ου} αιώνα

Ε. Κοινωνική Διαστρωμάτωση

Όπως σε όλες τις περιοχές όπου είχε επιβληθεί το φεουδαρχικό σύστημα, έτσι και στην Κρήτη υπήρξε έντονη διάκριση των κοινωνικών στρωμάτων. Με τον καιρό το σύστημα προσαρμόστηκε στις ανάγκες και στις δραστηριότητες των ντόπιων, παρέχοντας όμως πάντοτε στους κατοίκους των πόλεων, Έλληνες και Βενετούς, μια προνομιακή μεταχείριση έναντι των κατοίκων της υπαίθρου, οι οποίοι ένιωθαν περισσότερο από όλους την καταπίεση από το φεουδαρχικό σύστημα.

Οι κάτοικοι των πόλεων διακρίνονταν σε Βενετούς ευγενείς (φεουδάρχες), οι οποίοι είχαν στην αποκλειστική κυριαρχία τους μεγάλα φέουδα όμως, αυτά άρχισαν να χάνονται από τον 16ο αιώνα μαζί με τους τίτλους ευγενείας, όταν το φεουδαρχικό σύστημα άρχισε να παρακμάζει. Σε χωριστή, κατώτερη τάξη ευγενών ανήκαν οι Κρητικοί ευγενείς, οι οποίοι έπαιρναν τον τίτλο σε αντάλλαγμα υπηρεσιών που προσέφεραν στη Βενετία. Στους κατοίκους των πόλεων περιλαμβάνονταν επίσης οι απλοί πολίτες ή αστοί (cittadini). Τέλος, μια ξεχωριστή κοινωνική τάξη ήταν ο λαός (popolo).

Όσον αφορά την ύπαιθρο, η αγροτική τάξη αποτελούνταν από δύο ευδιάκριτες ομάδες, τους βιλλάνους (πάροικους) που είχαν στενή προσωπική και οικονομική εξάρτηση από τους κυρίους τους και τους ελεύθερους αγρότες που καλλιεργούσαν μεν τη φεουδαρχική γη, αλλά δεν εξαρτώνταν προσωπικά από τους ιδιοκτήτες της. Πιο συγκεκριμένα, οι Έλληνες των οποίων τα κτήματα είχαν δημευθεί από τους Βενετούς, κατάντησαν βιλλάνοι, δουλοπάροικοι χωρίς καμία απολύτως ιδιοκτησία. Οι βιλλάνοι αντιμετώπιζονταν ως μέσο παραγωγής άρρηκτα συνδεδεμένο με τη γη του φεουδάρχη, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να

αποτελούν μέρος της συνολικής αξίας του κτήματος. Επιπλέον, οι χωρικοί ήταν χωρισμένοι σε κατηγορίες ανάλογα με τις δραστηριότητές τους και μπορούσαν να καλλιεργήσουν τη γη που τους παραχωρούσαν οι φεουδάρχες ή το δημόσιο, αφού πρώτα εξοφλούσαν τους απαιτούμενους φόρους. Όλοι ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν εργασία με τη μορφή αγγαρείας κάποιες μέρες του χρόνου στα κτήματα του αφέντη, είτε ήταν βιλλάνοι, είτε ελεύθεροι αγρότες.²⁵

III. ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

A. Εισαγωγικά

Τα κρητικά αρχιτεκτονήματα που είχαν ως πρότυπά τους υποδείγματα του Serlio και του Palladio, αφορούσαν επίσημα κτίρια, όπως ορθόδοξες εκκλησίες, ιδιωτικά μέγαρα και εξοχικές επαύλεις. Τα περισσότερα κρητικά αρχιτεκτονήματα είναι ιδιωτικές κατοικίες, στις οποίες επιδρούν τα αναγεννησιακά πρότυπα τόσο στα σχέδια των κατόψεων, στις αναλογίες των χώρων, όσο και στις αναλογίες και στο σχήμα των θυρών και των παραθύρων και στα λαξευμένα αρχιτεκτονικά μέλη που πλαισιώνουν αυτά τα ανοίγματα.²⁶

Το γεγονός ότι οι αρχιτέκτονες της Αναγέννησης ήταν στην πλειονότητά τους και ζωγράφοι, γλύπτες, αλλά και γνώστες της κλασικής παράδοσης, ερμηνεύει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής. Βασική πρόθεση των δημιουργών ήταν η ομορφιά του κτιρίου ανεξάρτητα από το λειτουργικό του χαρακτήρα. Αυτοί οι ρυθμοί, λοιπόν, που δημιουργήθηκαν από τους νέους αρχιτέκτονες τυποποιήθηκαν από τους βασικούς εκπροσώπους του αρχιτεκτονικού ρεύματος, όπως για παράδειγμα από τον Palladio ή τον Vignola, και παρουσιάζουν πολλά στοιχεία από την κλασική αρχαιότητα, εκφράζοντας το πνεύμα της εποχής.

Οι μορφές της ιταλικής Αναγέννησης παραλάσσονται, καθώς ενσωματώνονται στην τοπική κρητική παράδοση. Προκύπτει έτσι ένα ανάμεικτο αρχιτεκτονικό ιδίωμα.²⁷ Αυτή την ενσωμάτωση των ιταλικών αναγεννησιακών μορφών με τη ντόπια αρχιτεκτονική, τη συναντάμε ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα μέρη της Κρήτης, όπως και στη βίλα Τρεβιζάν.

²⁵ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.31-32

Χανιώτης Α., (2000), *Έργα & Ημέρες στην Κρήτη*, Από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σελ.216

²⁶ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.136

²⁷ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.134

εικ.19_ ανατολική όψη βίλας Τρεβιζάν, 2019

Όταν η Κρήτη κατακτήθηκε ολοκληρωτικά από τους Τούρκους, η επαφή της με τη Δύση έγινε πρακτικά αδύνατη. Όμως η κρητική αναγέννηση δεν έσβησε από τον τόπο. Οι μαστόροι συνέχιζαν να χτίζουν με τον ίδιο τρόπο είτε χρησιμοποιώντας αυτούσια τα αναγεννησιακά χαρακτηριστικά στη διακόσμηση, που είχαν όμως χάσει τη γνησιότητά τους, είτε έχοντας προσαρμοστεί στις νέες επιρροές. Αυτή η παράδοση συνεχίστηκε ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και κατέληξε φυσικά στο νεοκλασικισμό στα χρόνια που οι Τούρκοι κρατούσαν ακόμα υπό την κατοχή τους την Κρήτη.²⁸

Η ελληνική στάση απέναντι στα ενετικά μνημεία άλλαξε κατά τον 20^ο αιώνα. Τα περισσότερα εγκαταλείφθηκαν ή κατεδαφίστηκαν και μόνο πρόσφατα αναγνωρίστηκε η αξία τους. Επιπρόσθετα, η αρχιτεκτονική των κατοικιών, σχεδόν απουσιάζει από τη βιβλιογραφία, εμποδίζοντας την πλήρη κατανόηση τους. Οι ελληνικές αρχές δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την προστασία τους λόγω της ανεπάρκειας πόρων. Ως αποτέλεσμα, πολλά κτίρια είναι ελάχιστα γνωστά και πιθανό να εξαφανιστούν, ιδιαίτερα όσα είναι μακριά από τις πόλεις.

Η βίλα Τρεβιζάν αποτελεί ακόμα και στις μέρες μας ιδιωτική ιδιοκτησία, αλλά με δύο διατάγματα το 1965 κηρύχθηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Είναι μια αντιπροσωπευτική περίπτωση κρυμμένης αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Άλλωστε, τα βενετσιάνικα σπίτια της υπαίθρου αποτελούν ένδειξη του τρόπου ζωής των κατοίκων της εποχής τους, καθώς και των οικοδομικών τεχνικών, που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι σήμερα.²⁹

²⁸ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.136-137

Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.17

²⁹ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

Η πρόσβαση στη βίλα Τρεβιζάν γίνεται μέσω της εθνικής οδού Χανίων-Κισάμου και στη συνέχεια μέσω ενός επαρχιακού και ενός αγροτικού δρόμου. Ενδεχομένως η ενετική τοπογραφία ήταν ίδια με τη σημερινή όσον αφορά τη χρήση της γης, τις γεωργικές εκτάσεις και τους ελαιώνες. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η βίλα αποτελούσε προνομιακή τοποθεσία για διακοπές ευγενών ή για τον έλεγχο της γης. Κατασκευάστηκε στα τέλη του 16ου αιώνα, την λαμπρή περίοδο της κρητικής Αναγέννησης.³⁰

Ήταν ένας αμυντικός χώρος εναντίον των τοπικών εξεγέρσεων κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής.³¹ Διευρύνθηκε με προσαρτημένα κτίρια και κατοικήθηκε μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Δεν είναι γνωστό πότε μεταβιβάστηκε σε κρητικές αγροτικές οικογένειες. Το 1898 που δημιουργήθηκε και η Κρητική Πολιτεία, είναι πιθανή περίοδος, καθώς τότε πολλοί Τούρκοι έφυγαν από το νησί και πούλησαν την περιουσία τους. Από τα αρχεία της Υπηρεσίας Ανταλλαξίμων Χανίων προκύπτει άλλωστε ότι η περιοχή του Δραπανιά δεν ήταν ανταλλάξιμη το 1923. Κατοικούνταν, δηλαδή, ήδη από χριστιανούς όταν έγινε η ανταλλαγή χριστιανικών και μουσουλμανικών πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.³²

εικ.20_ ανατολική άποψη βίλας το 1905

³⁰ Σύμφωνα με τη χρονολόγηση της αντίστοιχης βίλας στα Ροδωπού, Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.121

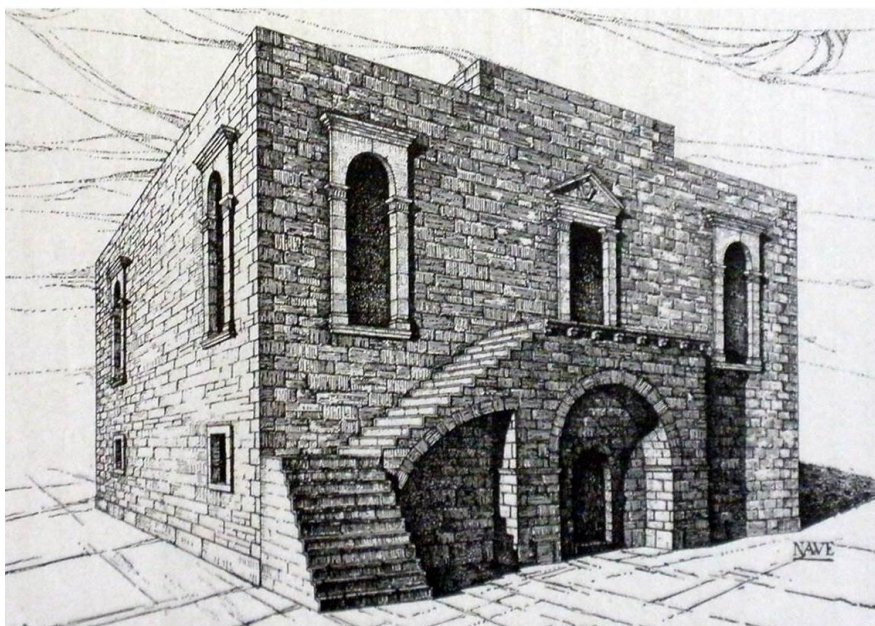
³¹ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

³² Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.51

Η περίοδος που ακολούθησε ήταν καταστροφική για την αρχιτεκτονική αξία της βίλας. Οι ιδιοκτήτες ήταν φτωχοί, οι κατασκευές πρόχειρες και έτσι προκλήθηκαν πολλές ζημιές στο κτίσμα.³³

Η πρώτη μας πηγή και κυριότερη ήταν του G.Gerola, όπως έχουμε προαναφέρει, με το έργο του «*Monumenti Veneti nell'isola di Creta*». Συγκεκριμένα, στον τρίτο τόμο, εμφανίζεται ένα αξονομετρικό σχέδιο της βίλας Τρεβιζάν. Ωστόσο, το σχέδιο αυτό έχει κάποιες διαφορές με την αρχική κατασκευή της βίλας. Όλες οι τοιχοποιίες απεικονίζονται με ισόδομη ορθογώνια λιθοδομή. Αντίθετα, η σημερινή κατάσταση της βίλας μας υποδεικνύει μόνο τη σκάλα, τις γωνιακές πέτρες και τα πλαίσια των ανοιγμάτων να έχουν ισόδομη λιθοδομή. Επιπρόσθετα, τα τέσσερα αναγεννησιακά παράθυρα των δύο κύριων όψεων παρουσιάζονται χωρίς λίθινα φουρούσια και χωρίς εξώστη. Κάτω από τη σκάλα δεν απεικονίζεται το τμήμα τόξου, αλλά μία συμπαγής τοιχοποιία και τέλος, τα κτίσματα των υπηρετών βόρεια της βίλας έχουν παραλειφθεί, πιθανώς γιατί δεν συμβαδίζουν με τα αναγεννησιακά πρότυπα.³⁴

εικ.21_ βίλα Τρεβιζάν, απεικόνιση του G.Gerola

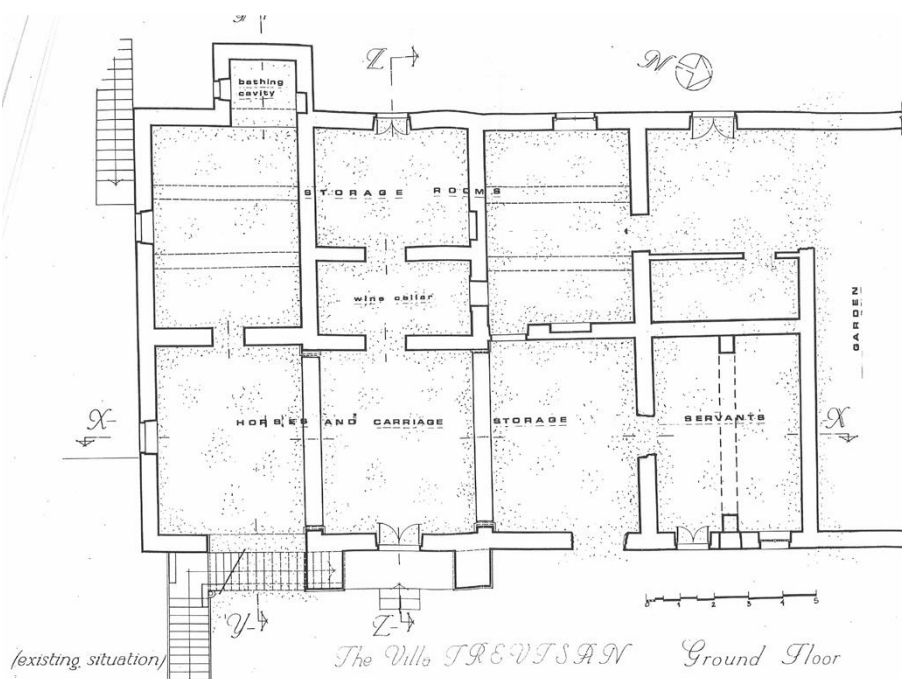
Επιπρόσθετα, σημαντική πηγή αποτελεί η διατριβή της αρχιτέκτονος κ. Ιωάννα Κ. Σωτηρίου, με τίτλο «*Η Βίλλα Τρεβιζάν, Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*», που υποβλήθηκε στο πανεπιστήμιο του York τον Αύγουστο του 1987 για το μεταπτυχιακό Master of Arts in Conservation. Παράλληλα, από την Εφορεία Αρχαιοτήτων του νομού Χανίων αξιοποιήσαμε τα αρχιτεκτονικά σχέδια της διατριβής αυτής και τις υπόλοιπες πληροφορίες που αφορούσαν στη βίλα Τρεβιζάν.

³³ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.51

³⁴ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.48-49

Β. Γενική Περιγραφή

Η βίλα Τρεβιζάν είναι ένα μεγάλο διώροφο κτίριο με ορθογώνιο σχέδιο (13,30μ x 15,30μ) και με κύριο μέτωπο το ανατολικό. Τα αναγεννησιακά χαρακτηριστικά είναι ιδιαίτερα εμφανή στον όροφο, που ήταν η κυρίως κατοικία, το *riano nobile*, ενώ το ισόγειο χρησίμευε για την αποθήκευση της σοδειάς και τη φύλαξη των αλόγων και της οικογενειακής άμαξας. Στο κέντρο του ορόφου βρίσκεται η κύρια είσοδος, που τονίζεται με παραστάδες και υπέρθυρο με αέτωμα, στο τύμπανο του οποίου είναι σκαλισμένο το οικοδόμημα της οικογένειας Τρεβιζάν (Τρεβιζάνος, Τριβιζάκης). Το επώνυμο αυτό εξακολουθεί να υπάρχει σήμερα στο Ηράκλειο αλλά το γράφουν λανθασμένα Τριβυζάκης. Η κύρια είσοδος οδηγεί σε ένα διάδρομο που φτάνει ως την πίσω πλευρά από όπου και φωτίζεται. Τα δωμάτια παρατάσσονται εκατέρωθεν του διαδρόμου. Τα πελώρια παράθυρα στις δύο κύριες όψεις είναι διακοσμημένα με πλαίσια και τοξωτά υπέρθυρα και αρχικά έφεραν λίθινα φουρούσια στη βάση τους. Εντυπωσιακό είναι επίσης το τεράστιο δίλοβο παράθυρο της δυτικής όψης, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής πλευράς της αίθουσας υποδοχής και χάριζε άπλετο φως και θέα προς την εξοχή. Η εξωτερική σκάλα προς τον όροφο, σημαντικό μορφολογικό στοιχείο της πρόσοψης, στηρίζεται πάνω σε μια πρωτότυπη σύνθεση από ένα μικρό θόλο και μισό τόξο. Από τα δύο μπαλκόνια της δυτικής πλευράς, το ένα αντικαθίσταται από τζάκι στη νοτιοδυτική γωνία.³⁵

εικ.22_ αποτύπωση ισογείου, Σωτηρίου Ι., 1986-1987

³⁵ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.68

Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλα στο νομό Χανίων*, *Archaeology and Arts*, σελ. 61-63

Gerola Giuseppe, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία, σελ.238

1. Τυπολογία

Βασικό τυπολογικό στοιχείο της βίλλας Τρεβιζάν είναι ο αυστηρός της όγκος, ο οποίος διασπάται μόνο βόρεια από τις ισόγειες κατοικίες των υπηρετών. Ακόμα, χαρακτηριστικοί είναι οι άξονες συμμετρίας που κυριαρχούν τόσο στην κάτοψη όσο και στις όψεις, όπως και τα μεγάλα και διακοσμημένα παράθυρα και πόρτες του ορόφου. Όσον αφορά τις όψεις, η κύρια-ανατολική και η δυτική έχουν τρεις άξονες συμμετρίας, καθώς επίσης είναι περισσότερο διακοσμημένες από τις άλλες. Αντίθετα, η βόρεια και νότια έχουν δύο άξονες συμμετρίας. Αυτοί οι άξονες ακολουθούν και στην εσωτερική τυπολογική οργάνωση της βίλλας.³⁶

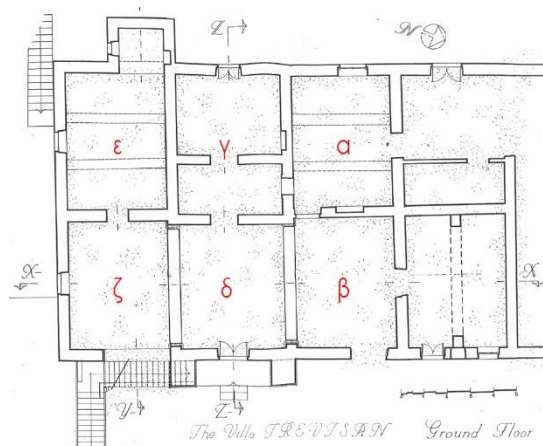

εικ.23_ άποψη της βίλλας το 2011

Το κτίριο αποτελείται από ένα ισόγειο και τον επάνω όροφο (*piano nobile*), που οργανώνονται σύμφωνα με τρία διαστήματα (αβ, γδ και εζ). Στο ισόγειο η χωρική κατανομή του αρχικού σχεδίου ήταν σε ένα κύριο δωμάτιο (β, γ, δ και ζ) σχήματος T με πλευρικούς χώρους τους α και ε. Στην οθωμανική εποχή, οι καμάρες που συνδέουν β, δ και ζ ήταν κλειστές και ένας τοίχος χώρισε το κεντρικό δωμάτιο στα γ και δ. Ο πρώτος όροφος είχε παρόμοιο σχέδιο.³⁷

³⁶ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.37.

³⁷ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

εικ.24_ τυπολογική οργάνωση κάτοψης

Βασικό ρόλο στις βενετσιάνικες βίλες και συγκεκριμένα στη διάταξη των χώρων του ισόγειου, και κατ' επέκταση και του ορόφου διαδραματίζει η παρουσία της κεντρικής αυλής που συνοδεύεται από μία δεύτερη, καθαρά υπηρεσιακή. Σημαντικό αρχιτεκτονικό στοιχείο, που συναντάμε σε κάθε κεντρική αυλή, είναι η πέτρινη εξωτερική σκάλα του σπιτιού που οδηγεί στον όροφο. Ακόμα, στην αυλή αυτή υπάρχει και ένα πηγάδι.

Η υπηρεσιακή αυλή της βίλας, βρίσκεται νότια του κτίσματος, σε δευτερεύοντα δηλαδή χώρο, όπως άλλωστε και όλες οι υπηρεσιακές αυλές στις βενετσιάνικες βίλες που δεν βρίσκονται σε κεντρικό σημείο των συγκροτημάτων. Αρχικά, η αυλή αυτή δεν επικοινωνούσε με την κεντρική. Από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, λόγω καταστροφών ή ανθρωπίνων επεμβάσεων, συνενώθηκαν. Επιπλέον, όπως συνηθίζεται, υπάρχει μία πέτρινη εξωτερική σκάλα που οδηγεί στον όροφο και συγκεκριμένα, στους χώρους του μαγειρείου και του αποχωρητηρίου, εξυπηρετώντας παράλληλα και τις ανάγκες για το πλύσιμο των ρούχων. Τέλος, σήμερα μπορεί κανείς να διακρίνει τα ερείπια από μία στέρνα βρόχινου νερού.³⁸

Το ισόγειο, το οποίο ονομαζόταν «κατώγι» λειτουργούσε ως βοηθητικός χώρος για την αποθήκευση τροφίμων, τη φύλαξη της άμαξας, το στάβλισμα ζώων, καθώς και τη διαμονή υπηρετών (φαμέγιων). Λόγω των συχνών τουρκοβενετικών πολέμων, των σεισμών, των επιδημιών και του φόβου επιδρομών, η ύπαρξη των αποθηκευτικών χώρων θεωρούνταν απαραίτητη. Όλο το μπροστινό μέρος της βίλας αποτελούσε ένα συνεχόμενο χώρο, με τρία επιμέρους δωμάτια, που ενώνονταν με δύο μεγάλα οξυκόρυφα τόξα. Αντίθετα, το πίσω τμήμα ήταν χωρισμένο σε τρεις χώρους. Στο νοτιοδυτικό τμήμα υπάρχει ο όγκος της εστίας που στεγάζεται με οξυκόρυφο θόλο. Ο χώρος αυτός προοριζόταν για λουτρό. Υπάρχει ακόμα και σήμερα, μια εσοχή στον τοίχο με λαξευμένη πέτρα που λειτουργούσε ως μικρός νιπτήρας, κάτι που μαρτυρείται και από την οπή απορροής στο κέντρο του. Τα υπόλοιπα δωμάτια λειτουργούσαν ως αποθηκευτικοί χώροι, ενώ το μικρό δωμάτιο που διαμορφωνόταν στο κέντρο, πιθανότατα ήταν το κελάρι, με ένα εσωτερικό

³⁸ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ. 119, 123-124

παράθυρο για αερισμό.³⁹ Το ισόγειο επεκτείνονταν πέρα από τον κύριο όγκο της βίλας προς τον βορρά, όπου βρίσκονται οι κατοικίες των υπηρετών. Τα παράθυρα ήταν ελάχιστα και μικρά. Δύο οξυκόρυφα τόξα εξασφάλιζαν ανοίγματα στο χώρο.

εικ.25_ κατώγι, νοτιοανατολικό δωμάτιο

εικ.26_ βορειοανατολική γωνία βίλας

εικ.27_ νοτιοδυτικό δωμάτιο με τον οξυκόρυφο θόλο στο βάθος

³⁹ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.73.

Στο «ανώγι», δηλαδή στον όροφο, υπήρχε ο ψηλός και μεγάλος ορθογωνικού σχήματος χώρος του «πόρτεγου», της αίθουσας υποδοχής, όπου συγκεντρώνονταν η οικογένεια και δεχόνταν τις επισκέψεις των φίλων και των συγγενών. Στη βόρεια πλευρά της, διανέμονται οι «κάμερες», τα υπνοδωμάτια, τα οποία μπορούσαν να εκτονωθούν βόρεια στο δώμα των κατοικιών των υπηρετών. Το νοτιοανατολικό δωμάτιο λειτουργούσε ως τραπεζαρία, ενώ το νοτιοδυτικό ως κουζίνα, αφού υπήρχε και η εστία για το μαγείρεμα. Τα δύο δωμάτια επικοινωνούν και μεταξύ τους με πόρτα. Αυτά βρίσκονται δίπλα στην υπηρεσιακή αυλή, στην οποία οδηγεί μία πέτρινη σκάλα. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το «πόρτεγο», όπως συνηθίζεται στις βενετσιάνικες βίλες, έχει θέαση προς το δρόμο με τη μικρή συνήθως πλευρά του ορθογωνίου του. Φωτίζεται από εκεί με δύο ψηλόκορμα παράθυρα και μία θύρα με τοξωτό ανώφλι. Το «πόρτεγο» είναι ασφαλώς το μεγαλοπρεπέστερο δωμάτιο και σε αυτό συμβάλλουν οι λίθινες κορνίζες στις οποίες εδράζονται τα δοκάρια του δώματος, οι διακοσμημένες πόρτες και το μεγάλο φωτεινό παράθυρο στη δυτική πλευρά.⁴⁰

εικ.28_ κεντρική σάλα στο ανώγι

⁴⁰ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ. 82, 111, 126-127
Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.74

2. Μορφολογία

Στις Αναγεννησιακές βίλες η σύνθεση των στοιχείων της πρόσοψης τόνιζε τόσο τη συμμετρία όσο και τη στιβαρότητα της κατασκευής του οικοδομήματος. Τα γείσα, οι εξώστες και τα κυμάτια, καθώς είναι προεξέχοντα στοιχεία, τόνιζαν τις όψεις των κτιρίων με τις έντονες σκιές που δημιουργούσαν.

Η ανατολική όψη της βίλας είναι διαμορφωμένη με αναγεννησιακά χαρακτηριστικά, καθώς έχει συμμετρική οργάνωση, όπως και η νότια. Χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των βενετσιάνικων μεγάρων, όπως και της βίλας Τρεβιζάν, είναι τα μεγάλα ανοίγματα των παραθύρων στην πρόσοψη και κυρίως στον όροφο.

εικ.29_ ανατολική όψη 1900-1902

εικ.30_ φουρούσι νότιας όψης, 1999

εικ.31_ υφιστάμενη κατάσταση παραθύρου και φουρουσιού νότιας όψης, 2020

Την εσωτερική διακόσμηση αποτελούσαν στοιχεία από πέτρα, όπως η φαρδιά κορνίζα (γείσο) κάτω από τα δοκάρια της οροφής στην αίθουσα υποδοχής, τα φουρούσια που στηρίζουν τα δοκάρια οροφής στα υπόλοιπα δωμάτια του ορόφου, τα πλαίσια και τα υπέρθυρα γύρω από τις θύρες. Ένα σύστημα από υδρορρόες, οι αναγλυφάδες, εξασφάλιζε όχι μόνο την απορροή ομβρίων από τα δώματα αλλά και την απομάκρυνση του νερού που είχε χρησιμοποιηθεί σε διάφορες οικιακές χρήσεις.⁴¹

εικ.32_ φαρδιά κορνίζα – γείσο στην αίθουσα υποδοχής

εικ.33_ φουρούσια στο νοτιοανατολικό δώμα

⁴¹ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.17,68

Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.112

Γ. Αναλυτική Περιγραφή

Προτού δημιουργηθούν οι τύποι των αστικών μεγάρων και σπιτιών του 16^{ου}-17^{ου} αιώνα ή των επαύλεων της εξοχής, που έρχονται να αντικαταστήσουν τους πύργους των φεουδαρχών, είχε κιόλας αναπτυχθεί στο νησί ένα ολοκληρωμένο σύστημα κατασκευής, που το κατείχαν πολύ καλά οι Κρητικοί μάστορες του 16^{ου} αι., από το ένα μέχρι το άλλο άκρο του βασιλείου. Το τεχνικό αυτό σύστημα ακολούθησε σταδιακή ανάπτυξη, με τη βαθμιαία αποδοχή ξένων στοιχείων, που εισήχθησαν με τη βενετική κατάκτηση, την αφομοίωση και τον συγκερασμό τους με ντόπια παραδοσιακά στοιχεία. Άλλοτε λοιπόν τα οικοδομικά συνεργεία έπαιρναν αυτούσια μορφολογικά στοιχεία, από πρότυπα έργα που είχαν εντοπίσει και τεχνοτροπίες κατασκευής και άλλοτε τα αντέγραφαν προσθέτοντας τη δική τους σφραγίδα. Είναι κατά συνέπεια αποτέλεσμα τοπικών κλιματολογικών, πολιτικών, κοινωνικών συνθηκών. Φυσικά μεγάλη σημασία είχε το είδος των δομικών υλικών που διέθετε ο τόπος.⁴²

εικ.34_ ανατολική όψη 1981

⁴² Φατούρου - Ησυχάκη Κ., (1981), Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Επιδράσεις της Κεντρικής Ευρώπης στην αρχιτεκτονική της Κρητικής Αναγεννήσεως, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Κρήτης, σελ.521

1) Τοιχοποιίες

Οι Αναγεννησιακές βίλες της Ιταλίας κατασκευάζονταν από λαξευτή τοιχοποιία σε οριζόντιες στρώσεις ή και από τούβλα, ενώ σε αντίθεση με τη γοτθική μορφολογία, οι λίθοι που χρησιμοποιούνταν είχαν μεγάλο μέγεθος με αποτέλεσμα να δίδεται πιο μνημειώδης εμφάνιση στο κτίριο. Από την άλλη, οι τοίχοι που κατασκευάζονταν από αργολιθοδομή ή από τούβλα συνήθως καλύπτονταν με επίχρισμα.

Στη Κρήτη την περίοδο της βενετοκρατίας κυριαρχεί η χρήση του ντόπιου πωρόλιθου. Πρόκειται για ένα από τα λεγόμενα ιζηματογενή πετρώματα που έχει συνήθως χρώμα πολύ ανοικτής ώχρας και είναι σχετικά μαλακό. Γι' αυτό το λόγο αποτέλεσε κατάλληλο υλικό στην αναγεννησιακή αρχιτεκτονική της Κρήτης το 16^ο και 17^ο αιώνα. Επομένως, δεν υπάρχει κανένα είδος κτιρίου των τελευταίων δύο αιώνων της βενετοκρατίας που να μην έχει χρησιμοποιήσει αυτό το υλικό.

Όσον αφορά τη βίλα Τρεβιζάν, η κατασκευή της βασίζεται σε εξωτερικούς και εσωτερικούς τοίχους που φέρουν τα φορτία, τρεις στον άξονα της κύριας όψης και πέντε κάθετοι σε αυτούς. Οι εσωτερικοί τοίχοι συνδέονται με τους εξωτερικούς. Όλες οι τοιχοποιίες τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές, είναι κατασκευασμένες από αργολιθοδομή. Το πάχος τους κυμαίνεται μεταξύ 0,50μ και 0,60μ. Χρησιμοποιούνταν μικροί ή μεγαλύτεροι λίθοι ακανόνιστου σχήματος με ισχυρό κονίαμα ως συνδετική ύλη. Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των αργολιθοδομών της Βενετοκρατίας είναι η χρήση πολλών μικρών λίθων για το γέμισμα των αρμών μεταξύ των κενών που αφήνουν οι μεγαλύτεροι. Σκοπός είναι η εξομάλυνση των επιφανειών των όψεων, ώστε να μπορεί έπειτα να επιχριστεί από το λεπτό στρώμα επιχρίσματος.

εικ.35_ «τομή» αργολιθοδομής

Στα εξωτερικά επιχρίσματα χρησιμοποιούσαν επίσης ένα κοκκινωπό, αργιλικής σύστασης χώμα, ανακατεμένο με άμμο και άφθονο ασβέστη. Δεν είναι όμως ασυνήθιστη, κυρίως στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, και η χρήση μιας σκόνης από τριμμένα κεραμίδια, οπότε έχουμε το γνωστό και σε πολλές άλλες περιοχές της χώρας κουρασάνι. Αποτέλεσμα της σύστασης αυτής των εξωτερικών επιχρισμάτων ήταν το συχνά κοκκινωπό χρώμα των προσόψεων, χωρίς αυτό στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό του σπιτιού δε χρησιμοποιούσαν και άλλες αποχρώσεις. Αυτό επιβεβαιώνεται από τη διατήρηση του κοκκινωπού και κίτρινου χρώματος στο βορειοανατολικό δωμάτιο του ορόφου της βίλας Τρεβιζάν, που διατηρείται μέχρι τις ημέρες μας.

εικ.36_ εξωτερικό επίχρισμα

εικ.37_ κοκκινωπό επίχρισμα

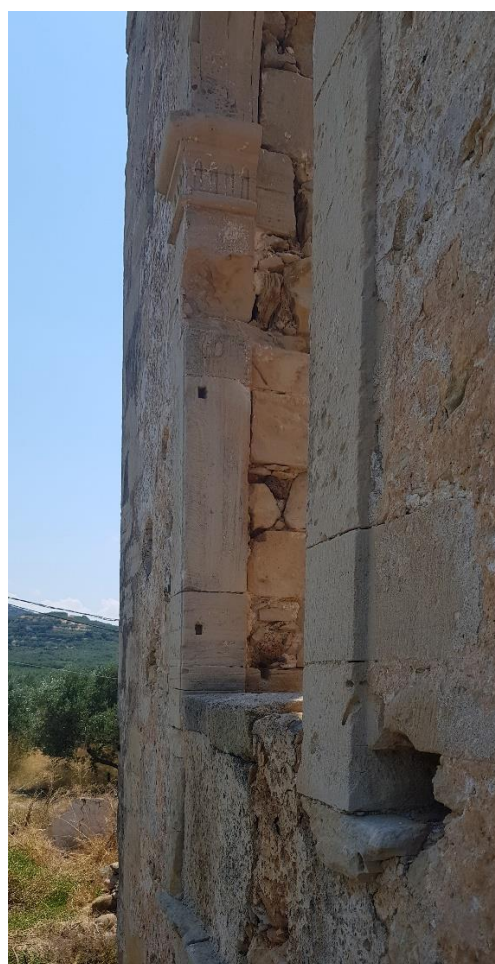

εικ.38_ βορειοανατολικό τμήμα

Λαξευτές λιθοδομές χρησιμοποιούνταν στις παραστάδες των ανοιγμάτων, για να έχουν καλοσχηματισμένη κατακόρυφη γωνία με λαξευμένα πελέκια. Το ίδιο ισχύει για τις εξωτερικές γωνίες των σπιτιών και τους πεσσούς, ώστε να ενισχύεται η κατασκευή. Οι κλειδωμένοι αυτοί τοίχοι και οι δυνατές γωνίες είχαν ως αποτέλεσμα την ευστάθεια της κατασκευής. Τόσο οι αργολιθοδομές όσο και οι λαξευτές τοιχοποιίες, κατά κανόνα, καλύπτονται με επιχρίσματα και πάνω στην επιφάνεια αυτή ξεχωρίζουν εξωτερικά μόνο τα πώρινα πλαίσια των παραθύρων και των θυρωμάτων.

εικ.39_ νοτιοανατολική γωνία της βίλας

εικ.40_ ανατολικό πώρινο πλαίσιο

Τα πώρινα πλαίσια και τα αρχιτεκτονικά μέλη των παραθύρων και των θυρωμάτων εντοιχίζονταν λίγο πιο έξω από την κατακόρυφη επιφάνεια της αργολιθοδομής, ώστε να μην επικαλύπτονται από τη στρώση των επιχρισμάτων.⁴³

⁴³ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.17

2) Τόξα

Τα τόξα στις βίλες της Ιταλίας γινόνταν κυκλικά ενώ τα παλιά γνωστά γοτθικά οξυκόρυφα καταργήθηκαν σχεδόν εντελώς. Η κατασκευή των τόξων, που έπρεπε να είναι εμφανής, γινόνταν συνήθως από λαξευτούς λίθους.

Το χαμηλωμένο κυκλικό τόξο αποτελεί τμήμα κύκλου, αλλά είναι μικρότερο του ημικυκλίου. Συγκρινόμενο με ένα ημικυκλικό ή ένα οξυκόρυφο τόξο, του ίδιου ανοίγματος, παρουσιάζει το πιο μικρό βέλος. Το τόξο αυτό, το συναντάμε κυρίως στο κατώγι των βιλών. Δεν αποτελεί ιδανικό τύπο κατασκευής, καθώς προκαλεί έντονες πιέσεις στις εκατέρωθεν τοιχοποιίες. Παρ' όλα αυτά χρησιμοποιείται στο κατώγι, αφού η γεωμετρική του μορφή έχει αρκετά πλεονεκτήματα. Μπορεί να γεφυρώσει ένα μεγάλο άνοιγμα με ένα μικρότερο ύψος από όσο θα χρειαζόνταν, για το ίδιο άνοιγμα ένα ημικυκλικό ή ένα οξυκόρυφο τόξο. Κατά συνέπεια, το προτιμούν στη βενετοκρατούμενη Κρήτη εκεί όπου υπάρχει χαμηλό διατιθέμενο καθαρό ύψος. Παράλληλα, στο κατώγι στηρίζει τις δοκούς του ξύλινου πατώματος του ορόφου. Τα τόξα είναι κατασκευασμένα από ορθογωνισμένους, πώρινους, λαξευτούς λίθους, που τοποθετούνται ο ένας δίπλα στον άλλο.

εικ.41_ χαμηλωμένα τόξα στο ισόγειο

Όσον αφορά τα ημικυκλικά τόξα, για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι λιγότερο συνηθισμένα στα κατώγια των σπιτιών. Παρ' όλα αυτά, χάρη στην κυριαρχία του ημικυκλίου στην αναγεννησιακή αρχιτεκτονική, εμφανίζονται στις προσόψεις πολλών κατοικιών, όπως και της βίλας Τρεβιζάν, για τη γεφύρωση του ανοίγματος του ισογείου. Ακόμα, για τη στήριξη των ξύλινων πατωμάτων του ορόφου χρησιμοποιείται μερικές φορές ο ίδιος τύπος, σε μικρότερα όμως ανοίγματα από όσο εκείνα των χαμηλωμένων τόξων, προφανώς εξαιτίας της ανεπάρκειας του διατιθέμενου ύψους στο κατώγι ή και τον όροφο του σπιτιού.⁴⁴

⁴⁴ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.205-207, 209-210, 231

Χαρακτηριστικό στοιχείο της γοτθικής αρχιτεκτονικής αποτελεί το οξυκόρυφο τόξο, που το γνώρισε η Κρήτη μετά τη βενετική κατάκτηση. Δεν αποτελεί όμως στοιχείο που κατατάσσεται αναγκαστικά σε αυτή την περίοδο, καθώς παρουσιάζεται συχνά και την περίοδο της τουρκοκρατούμενης Κρήτης. Δεν προτιμάται στην αναγεννησιακή αρχιτεκτονική. Εμφανίζεται στα ψηλολάβανα κατώγια για τη στήριξη των ξύλινων πατωμάτων του ορόφου, καθώς επίσης χρησιμοποιείται σε κατασκευές όταν θεωρείται απαραίτητο λόγω της στατικής του συμπεριφοράς, των μειωμένων δηλαδή πλαγίων ωθήσεων που δημιουργεί.

εικ.42_ οξυκόρυφο τόξο

Στη βίλα Τρεβιζάν υπήρχαν δύο φαρδιά οξυκόρυφα τόξα στο ανατολικό τμήμα του ισογείου, ώστε να παρέχουν ένα μεγάλο ανοιχτό χώρο. Σχετικά με την κατασκευή τους, ισχύουν όσα είπαμε προηγούμενα και για τα δύο άλλα είδη τόξων. Στο σημείο όπου εδράζεται το τόξο με τους πεσσούς, υπάρχει μία ορθογωνικής διατομής ταινία με λοξότμητες γωνίες, κατασκευασμένη από πώρινα λαξευτά τμήματα.⁴⁵

⁴⁵ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.220-223
Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts

εικ.43_ συνδυασμός τόξων στην ανατολική όψη

3) Θόλοι

Η πιο διαδεδομένη μορφή θόλου είναι εκείνη του οξυκόρυφου. Είναι όμως σε περιορισμένη χρήση, καθώς βρίσκεται μόνο σε βοηθητικούς χώρους του ισογείου και ποτέ στον όροφο. Στεγάζει χώρους μικρού πλάτους, γιατί διαφορετικά θα χρειαζόταν ένα πολύ μεγαλύτερο ύψος. Έτσι, και στη βίλα Τρεβιζάν, υπάρχει οξυκόρυφος θόλος στη νοτιοδυτική γωνία, στο βάθος του οικοπέδου, όπου υπήρχε το λουτρό.

Η κατασκευή των οξυκόρυφων θόλων γίνεται πάντοτε με τη διάσπρωση μικρών πωρολίθων και άφθονης συνδετικής ύλης επάνω σε ένα ξύλινο θολότυπο.⁴⁶

εικ.44_ οξυκόρυφος θόλος με βοηθητική χρήση

⁴⁶ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.224

4) Πατώματα

Το πάτωμα ήταν ξύλινο. Για την κατασκευή του χρησιμοποιούνταν παράλληλα διαταγμένα ξύλινα δοκάρια που εισέρχονταν αρκετά μέσα στην τοιχοποιία. Είχαν ορθογωνική διατομή και τοποθετούνταν κατά μήκος της μικρότερης απόστασης κάθε δωματίου. Τοποθετούσαν πέτρες μεγάλων διαστάσεων κάτω από τα δοκάρια για να διανέμονται τα φορτία ομοιόμορφα κατά μήκος της τοιχοποιίας.⁴⁷ Παράλληλα, τα δοκάρια ακουμπούσαν σε πολλές περιπτώσεις πάνω στις καμάρες του ισογείου. Πάνω σε αυτά διαστρώνονταν οι ξύλινες σανίδες, χωρίς να αφήνουν κενά μεταξύ τους.⁴⁸

εικ.45_ εναπομείναντα κομμάτια ξύλινου πατώματος

εικ.46_ αρχικό πάτωμα σάλας

εικ.47_ ξύλινο πάτωμα ορόφου

⁴⁷ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.78.

⁴⁸ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα, εκδόσεις Αθήνα, σελ.225

5) Δώμα

Τα επίπεδα δώματα επικράτησαν στην αναγεννησιακή αρχιτεκτονική των κατοικιών της Κρήτης, αποτελώντας το πιο χαρακτηριστικό δομικό της στοιχείο. Όπως συνηθιζόταν στις ιδιωτικές κατοικίες, έτσι και στη βίλα Τρεβιζάν, οι οροφές κατασκευάστηκαν με επίπεδο δώμα, που χωρίζονταν σε τρία μέρη σε δύο διαφορετικά επίπεδα. Αυτό γινόταν για την καλύτερη αποστράγγιση, τη διευκόλυνση στη συγκέντρωση του βρόχινου νερού όχι από ένα μεγάλο, αλλά από πολλά μικρότερα επί μέρους δώματα και για την ευκολότερη συντήρηση σε περίπτωση διείσδυσης νερού. Μια ψηλότερη επιφάνεια κάλυπτε την κεντρική αίθουσα και δύο χαμηλότερες το υπόλοιπο κτίριο. Η κατασκευή του δώματος ήταν παρόμοια με αυτή των μεσοπατωμάτων με τη διαφορά ότι είχε προστεθεί και μία στρώση χώματος με υδραυλικές και μονωτικές ικανότητες. Οι υπηρέτες διέμεναν σε ισόγειες κατοικίες που ήταν κατασκευασμένες όπως και η βίλα. Στην εξωτερική πλευρά του δώματος διέτρεχε περιμετρικά ένα μικρό στηθαίο με λαξευμένες πέτρες κατά 45 μοίρες, προς τα έξω.

εικ.48_ διαφορετικές στάθμες δώματος

Το μήκος των δοκαριών της κεντρικής αίθουσας ήταν τόσο ώστε να φτάνουν μέχρι την εξωτερική παρειά των τοίχων στους οποίους ενσωματώνονταν. Αυτό προκύπτει από την παρατήρηση των διαμπερών τετράγωνων οπών στους τοίχους. Άλλη αξιοσημείωτη παρατήρηση είναι ότι οι κορνίζες δεν βρίσκονταν σε ενιαία στάθμη, καθώς, επειδή βρίσκονταν κάτω ακριβώς από τις δοκούς, η στάθμη άλλαζε μεταξύ κυρίως και δευτερευουσών δοκών στις δύο διευθύνσεις του δωματίου.⁴⁹ Ακόμα, τοποθετήθηκαν λίθινα φουρούσια, στα υπόλοιπα τέσσερα δωμάτια του ορόφου, που πάνω τους στηρίζονταν τα δοκάρια της οροφής.

⁴⁹ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.78

εικ.49_ μοτίβο κορνίζας που ακολουθεί την κατασκευαστική δομή δώματος

εικ.50_ κατασκευαστική δομή νότιου δώματος

Το δώμα αποτελούνταν από τα δοκάρια και τα μεσοδόκια. Τα μεσοδόκια στηρίζονταν στις εσοχές της τοιχοποιίας (μεσοδοκίες) και λειτουργούσαν ανακουφιστικά στην κατασκευή, μειώνοντας την απόσταση των κυρίως δοκαριών. Πάνω στα μεσοδόκια τοποθετούνταν τα δοκάρια, τα οποία ήταν συνήθως ακατέργαστοι κορμοί δέντρων. Πάνω από τα δοκάρια οι σκίζες, ξύλα με διατομή 5-10 εκατοστών και μήκος που ποίκιλε, έμπαιναν για να καλύψουν τα κενά των δοκαριών. Επάνω από τις ξύλινες αυτές τάβλες διαστρώνονταν πρώτα από όλα, το ρεχτίμι, μια στρώση δηλαδή κονιάματος από άμμο, ασβέστη και χαλίκι. Το χαλίκι το αντικαθιστούσαν συχνά με ελαφρόπετρα για να μειώσουν το

βάρος. Ακολουθούσε μια δεύτερη στρώση «λεπίδας», ενός χώματος με υδραυλικές ιδιότητες. Το συνολικό πάχος της κατασκευής ξεπερνούσε τα 30εκ. και το πλάτος του περιοριζονταν στα όρια του κάθε χώρου. Τα ξύλινα δοκάρια πατούσαν πάνω σε εσοχές της τοιχοποιίας ή σε λίθινα φουρούσια. Στην όψη, στη στάθμη του δώματος, υπήρχαν πέτρινες σκαλιστές «κουτσουνάρες» για την απορροή των νερών της βροχής που κατέληγαν στη συνέχεια σε ανοικτές, διευρυνόμενες προς τα κάτω «αναγλυφάδες».⁵⁰

Το δώμα προκειμένου να διατηρηθεί στο πέρασμα των χρόνων, χρειαζόταν κάθε χρόνο συντήρηση στρώνοντας νέα στρώση λεπίδας συνήθως στο τέλος του καλοκαιριού. Έτσι, με τα χρόνια αυξανόταν πολύ το πάχος και το βάρος του δώματος με κίνδυνο να μην αντέξουν τα δοκάρια. Γι' αυτό κάθε τρία με τέσσερα χρόνια αντικαθιστούσαν μέρος της λεπίδας και όποτε ήταν αναγκαίο το αφαιρούσαν ακόμα και ολόκληρο. Στις πιο νέες κατασκευές τοποθετήθηκαν σανίδες ή καλάμια και λεπτό στρώμα σκυροδέματος.⁵¹

εικ.51_ άποψη βορειοανατολικής γωνίας και δώματος, 2005

⁵⁰ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.227, 230

⁵¹ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.225-227

Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.31.

Μποζινέκη-Διδώνη Παρασκευή, (1983), «Κρήτη», στο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Δημήτρης Φιλίππιδης (επιμ.), τόμος 3.Αθήνα, σελ. 267

6) Παράθυρα

Ξεκινώντας από τα παράθυρα του ισόγειου, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ήταν λίγα σε αριθμό και μικρά σε διαστάσεις. Έριχναν λιγοστό φως στο εσωτερικό του χώρου της εισόδου και των βοηθητικών χώρων. Η ποδιά τους βρισκόταν ψηλά, ώστε να μην μπορεί κανείς να δει εύκολα στο εσωτερικό. Αρχικά, φράσσονταν με σίδερα, και συγκεκριμένα με σιδερένιο κιγκλίδωμα ή τζιλότζες, δηλαδή δικτυωτά κάγκελα παραθύρου. Αυτά τα σίδερα συνήθως ήταν κυκλικής διατομής και σκοπός τους ήταν η ασφάλεια.

Το εσωτερικό των παραθύρων ήταν απλό ορθογωνικό, χωρίς κάποια περίτεχνη κατασκευή. Αντίθετα, η εξωτερική τους πλευρά σχηματίζονταν από πώρινους λαξευτούς λίθους και στις τέσσερις πλευρές του ορθογωνικού ή τοξωτού πλαισίου. Το ανώφλι ανακουφιζόταν από την υπερκείμενη τοιχοποιία, με μία τριγωνική διάταξη. Το πλαίσιο του ανοίγματος κατασκευάζονταν λίγο πιο έξω από την υπόλοιπη πρόσοψη και έτσι τονιζόταν περισσότερο, χωρίς να επιχρίεται, όπως γινόταν στην υπόλοιπη τοιχοποιία και ανακουφιστική κατασκευή. Προκειμένου να επιτευχθεί η καλύτερη σύνδεση του πλαισίου του παραθύρου στη λιθοδομή, κατασκευάζονταν τα κομμάτια σε μεγαλύτερα τμήματα πωρόλιθου και διαμορφωνόταν μία πατούρα, ώστε να διαχωρίζεται το εμφανές μέρος, από το υπόλοιπο επιχρισμένο.

εικ.52_ ισόγειο παράθυρο

εικ.53_ τμήματα πωρόλιθου στο παράθυρο

Τα παράθυρα του ορόφου ήταν μεγαλύτερα από αυτά του ισογείου, είχαν σύνθετη μορφή και πλούσιο διάκοσμο. Τα τέσσερα παράθυρα στην ανατολική και νότια όψη ήταν ίδια ψηλά με πλούσιο διάκοσμο. Αυτά, μαζί με το κεντρικό θύρωμα στον όροφο προσέδιδαν τον αυστηρό αναγεννησιακό της χαρακτήρα. Αποτελούνταν από τέσσερα μέρη. Το χαμηλότερο περιελάμβανε δύο ή τρία λίθινα φουρούσια και μία λίθινη πλάκα από πάνω, συνήθως αποτελούμενη από δύο ίσους λίθους, στην οποία συνήθιζαν να τοποθετούν γλάστρες λουλουδιών.⁵² Οι παραστάδες συνέχιζαν, διατηρώντας τους άξονες των λίθινων φουρουσιών και κατέληγαν σε κιονόκρανα. Στη συνέχεια, το επιστύλιο σχηματιζόταν με ένα ημικυκλικό άνοιγμα και τέλος στην κορυφή του επιστυλίου υπήρχε μια κορνίζα, αντίστοιχη με αυτή της κύριας εισόδου που θα αναφέρουμε στη συνέχεια. Τα παράθυρα αντιμετωπίζονταν ως μία μονάδα ορθογωνικού σχήματος με ραδινές αναλογίες.

εικ.54_ παράθυρα νότιας όψης

⁵² Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.75.

Τα δύο πιο μικρά παράθυρα της δυτική όψης αποτελούνταν από τρία μέρη. Τα λίθινα φουρούσια χαμηλά με την πέτρινη πλάκα ήταν λιγότερο διακοσμημένα από τα άλλα της ανατολικής όψης. Το επιστύλιο και η κορνίζα στην κορυφή ήταν επίσης πιο απλής μορφής.

Από κατασκευαστικής πλευράς, η βάση των παραστάδων όπως και το επιστύλιο, λαξεύονταν σε ένα κομμάτι πωρόλιθου. Αντίθετα, ο κορμός, το γέισο και το ημικυκλικό τόξο αποτελούνταν από περισσότερα κομμάτια. Όπως γινόταν στα παράθυρα του ισογείου, έτσι και στου ορόφου, οι βάσεις και τα επίκρανα λαξεύονταν σε μεγαλύτερους ορθογωνικούς πωρόλιθους από όσο τελικά φαινόταν, καθώς εντοιχίζονταν στη λιθοδομή. Το επιπλέον τμήμα καλυπτόταν με τα επιχρίσματα της πρόσοψης και έτσι δεν ήταν πλέον ορατό. Για τη σύνδεση του ενός αρχιτεκτονικού μέλους με το άλλο, κυρίως στα θυρώματα, χρησιμοποιούσαν σίδερο ή «ατζάλε» που εισάγονταν στο νησί μαζί με άλλα παρόμοια υλικά από τη Βενετία.

Τα φουρούσια των παραθύρων, τα βρίσκουμε μόνο στα ανοίγματα του ορόφου. Ο μορφολογικός και στατικός τους χαρακτήρας ήταν να υποβαστάζουν την πώρινη ποδιά του παραθύρου που εξείχε από την πρόσοψη. Η ποδιά αυτή που αντικαθιστούσε πολλές φορές λειτουργικά τον εξώστη, μπορούσε πρακτικά να βρίσκεται μόνο στον όροφο, καθώς επίσης ταίριαζε και με την κύρια χρήση των χώρων αυτών.

Τα παράθυρα ήταν δίφυλλα με ξύλινες κάσες και άνοιγαν εσωτερικά, ενώ τα ξύλινα σκούρα άνοιγαν προς τα έξω. Πιθανολογείται ότι τα παραθυρόφυλλα ήταν διακοσμημένα και το πάνω τους τμήμα άνοιγε ξεχωριστά για ανεξάρτητο φωτισμό και αερισμό.⁵³

Ξεχωριστό και μοναδικό στη βίλα Τρεβιζάν είναι το δίλοβο παράθυρο που βρίσκεται στη δυτική όψη του ορόφου. Το παράθυρο αυτό κάλυπτε τον τοίχο της κεντρικής σάλας της βίλας και πρόσφερε φωτεινότητα και μεγαλοπρέπεια στην αίθουσα αυτή, καθώς παράλληλα και μια υπέροχη θέα στην ύπαιθρο. Λείπουν αρκετά από τα αυθεντικά του στοιχεία, ωστόσο έχουμε στοιχεία για να μπορέσουμε να το ανακατασκευάσουμε.⁵⁴

⁵³ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.76

⁵⁴ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.82,150,152,183
Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts

εικ.55_ νοτιοδυτικό παράθυρο

εικ.56_ δίλοβο δυτικό παράθυρο

7) Θυρώματα

Προχωρώντας στα θυρώματα, παρουσιάζονταν λεπτοδουλεμένα, με κιονόκρανα, βάσεις, κορνιζώματα και ημικυκλικά ανώφλια. Το κεντρικό θύρωμα του ορόφου της βίλας Τρεβιζάν αποτελούνταν από τρία μέρη, τις παραστάδες, το επιστύλιο και το αέτωμα. Πιο συγκεκριμένα, οι παραστάδες είχαν τη βάση, το κορμό και το κιονόκρανο. Το επιστύλιο, το οποίο ήταν διακοσμημένο, προεξείχε λίγο από την επιφάνεια της τοιχοποιίας. Τέλος, στο τριγωνικό αέτωμα είχαν τοποθετήσει το ανάγλυφο του θυρεού του ιδιοκτήτη.⁵⁵

⁵⁵ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.191

εικ.57_ κεντρική θύρα με το
θυρεό, Gerola

Στον όροφο υπήρχαν πέντε εσωτερικές θύρες και δύο εξωτερικές στη βόρεια όψη που οδηγούσαν στο δώμα. Η μία εξωτερική κατέρρευσε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα με τα υπόλοιπα τμήμα της τοιχοποιίας. Υπάρχει ένας προβληματισμός σχετικά με τον προσανατολισμό των δύο εξωτερικών θυρών της βόρειας όψης, καθώς η διακοσμημένη τους πλευρά βρίσκεται προς το εσωτερικό του κτιρίου και όχι στο εξωτερικό όπως συνηθίζεται. Αυτό πιθανόν οφείλεται στο ότι η βόρεια όψη δεν ήταν ορατή από κάποιο επισκέπτη, όπως αντιθέτως ήταν από το εσωτερικό της βίλας.

Όσον αφορά τις εσωτερικές πόρτες του ορόφου, οι τρεις από τις πέντε είχαν αντικατασταθεί με νεότερες. Οι πόρτες που αντικατέστησαν τις αυθεντικές ήταν διαφορετικής κατασκευής χωρίς στολισματα. Οι αρχικές ενετικές ήταν διακοσμημένες στη μία πλευρά τους, καθώς είχαν λίθινο πλαίσιο και κορνίζα.⁵⁶

εικ.58_ μεταγενέστερη θύρα

εικ.59_ αυθεντικό θύρωμα

⁵⁶ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.76.

Στη συνέχεια, στο ισόγειο ένα από τα μικρά θυρώματα της δυτικής όψης του ισογείου είχε απλό πώρινο τοξωτό πλαίσιο. Το τοξωτό ανώφλι ήταν κατασκευασμένο από τρία κομμάτια. Το περίθυρο ξεχώριζε από την υπόλοιπη επιφάνεια της όψης, καθώς παρέμενε ανεπίχριστο, ενώ η υπόλοιπη επιφάνεια της όψης καλύπτονταν με επιχρίσματα.

Οι εσωτερικές πόρτες του ισογείου κατασκευάζονταν ξύλινα καρφωτά θυρόφυλλα. Η πόρτα στερεωνόταν με μεντεσέδες, της στρουφιγγες. Το πορτόφυλλο αποτελούνταν από κάθετα ξύλινα σανίδια που στερεώνονταν με τρεις οριζόντιες τραβέρσες. Η μεσαία έφερε ξύλινο μάνταλο.

εικ.60_ νοτιοανατολικός χώρος

Κάποια από τα θυρώματα είχαν ημικυκλικό ανώφλι λόγω της στατικής τους επάρκειας και ευελιξίας. Υπήρχε δηλαδή η δυνατότητα γεφύρωσης μεγαλύτερων διαστάσεων ανοίγματος από ότι αυτά με ευθύγραμμο ανώφλι.

Μια τυποποιημένη κατασκευαστική λύση εφαρμοζόταν στις περιπτώσεις των τοξωτών εξωτερικά θυρωμάτων και παραθύρων, όπως προαναφέρθηκε. Δινόταν δηλαδή μια μικρή συμμετρική απόκλιση στις δύο εσωτερικές παραστάδες του ανοίγματος για να μπορούν να ανοίγουν διάπλιντα τα ξύλινα παραθυρόφυλλα. Σχηματιζόταν έτσι σε κάτοψη ένα σχήμα

εικ.61_ αυθεντικός μεντεσές

τραπεζίου, με τη μικρότερή του βάση προς την εξωτερική πλευρά των κουφωμάτων. Δημιουργούνταν ορθογωνικές εσοχές για τη στήριξη των ξύλινων κουφωμάτων, αφού τα εξωτερικά πώρινα τμήματα, εξείχαν από το άνοιγμα του παραθύρου.⁵⁷

Κάτι αντίστοιχο διαμορφωνόταν και στο ανώφλι, με τη δημιουργία ενός δεύτερου, μεγαλύτερου σε πλάτος, πιο ψηλά από το εξωτερικό. Η υψομετρική αυτή διαφορά, καθώς επίσης και η δημιουργία ενός ανωφλίου με χαμηλωμένο κυκλικό τόξο και πώρινους λαξευτούς λίθους, επέτρεπε στο ξύλινο κούφωμα την ανεμπόδιστη περιστροφή του.

Η στερέωση των παραστάδων εξασφαλιζόταν χάρη στη σκόπιμη λάξευσή τους σε ένα λίγο μεγαλύτερο από όσο χρειαζόταν πρισματικό όγκο πωρολίθου, του οποίου η μια από τις παράπλευρες έδρες έμενε άθικτη για να εντοιχιστεί μέσα στην αργολιθοδομή. Τα εξωτερικά επιχρίσματα ερχόταν κατόπιν να αποκρύψουν την κατασκευαστική αυτή λεπτομέρεια. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούνταν σιδερένιες ευθύγραμμες ράβδοι ορθογωνικής διατομής ή ξύλινες.

εικ.62_ ανατολική κεντρική τοιχοποιία

εικ.63_ ξύλινη δοκός στο εσωτερικό πωρόλιθου

⁵⁷ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.171,215,155-156

8) Σκάλες

Η σκάλα αποτελούσε στοιχείο καθοριστικής σημασίας για τις όψεις του κτηρίου. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στην κατασκευή τόσο της κεντρικής όσο και εκείνης της υπηρεσιακής αυλής, καθώς και στα υπόλοιπα δομικά στοιχεία που τη συνόδευαν. Η υπηρεσιακή σκάλα ακολουθούσε ευθύγραμμη χάραξη, ενώ η κεντρική κάμπτονταν σε δύο κλάδους που διασταυρώνονταν σε ένα πλατύσκαλο σχηματίζοντας ορθή γωνία.

εικ.64_ ανατολική όψη με την κεντρική σκάλα, 20^{ος} αιώνας

Συγκεκριμένα, η σκάλα της κεντρικής όψης της βίλας, κατέληγε στο άνω άκρο της, σε ένα ορθογωνικό μεγάλο πλατύσκαλο που οδηγούσε στην κύρια είσοδο. Το πλατύσκαλο αυτό ακουμπούσε πάνω σε ένα ημικυκλικό τόξο που στηριζόταν εκατέρωθεν σε δύο μεγάλους πεσσούς. Όσον αφορά τη στήριξη των βαθμίδων της σκάλας, αυτή γινόταν με τον εξής τρόπο. Από τη μία εδράζονταν στον ίδιο τον εξωτερικό τοίχο της βίλας και από την άλλη σε τμήμα κυκλικού τόξου. Κάτω από τις βαθμίδες ο χώρος ήταν κενός για την προσπέλαση στο εσωτερικό του

ισογείου. Στο σημείο εκείνο της εξωτερικής τοιχοποιίας υπήρχε κυκλικό τόξο, ακριβώς πίσω από το εξωτερικό ημικυκλικό. Στις αρχές όμως του 20^{ου} αιώνα ήταν κλεισμένο το ημικυκλικό αυτό τόξο.⁵⁸ Η σύνθεση της σκάλας δεν ήταν δεμένη με την όψη της βίλας, καθώς είχε κατασκευαστεί ανεξάρτητα. Αυτό ίσως ήταν αποτέλεσμα των κατασκευαστικών μεθόδων της εποχής.

εικ.65_ ανεξάρτητη κατασκευή σκάλας και όψης

εικ.66_ σύνθεση τόξων

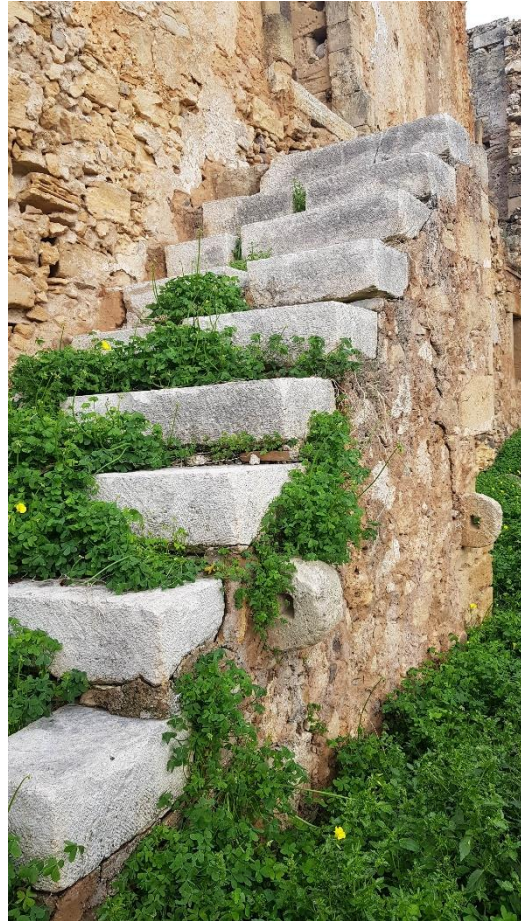
Οι βαθμίδες παράλληλα με το κύριο μέτωπο κατασκευαστικά αποτελούνταν από ηφαιστειακής τέφρας πέτρα, με τα προφίλ τους να ξεχωρίζουν. Σε μεταγενέστερη φάση, τοποθετήθηκε πάνω στα παλαιότερα σκαλοπάτια, μία δεύτερη σειρά από λευκό ασβεστόλιθο. Η σκάλα είχε γίνει από ορθογώνια λαξευμένο ασβεστόλιθο, επιμελημένη κατασκευή που το πιθανότερο προορίζονταν να παραμείνει εμφανής. Σε αυτήν είχε προστεθεί μετέπειτα κατά μήκος της ένα παραπέτασμα, με λιθοδομή και σκυρόδεμα. Ωστόσο, τα αρχικά σκαλοπάτια ξεχώριζαν λόγω του στρογγυλέματος στις άκρες τους, κοινή τεχνική στις Βενετικές κατοικίες της περιόδου. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν δύο λίθινα

⁵⁸ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

προεξέχοντα στοιχεία που υπήρχαν στη σκάλα. Το ψηλότερο ίσως χρησίμευε για την υποστήριξη κάποιου κιγκλιδώματος. Αντίθετα, στην υπηρεσιακή σκάλα, όπως συνηθιζόταν στις βενετσιάνικες βίλες, δεν υπήρχε κιγκλίδωμα ή στηθαίο.⁵⁹

εικ.67_ κεντρική σκάλα

εικ.68_υπηρεσιακή σκάλα νότιας όψης

⁵⁹ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France
Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.134,135

9) Μαγειρείο - Καμινάδα

Ο χώρος του μαγειρείου όπως έχουμε ήδη αναφέρει, βρισκόταν στο βάθος του ορόφου, δίπλα στην υπηρεσιακή αυλή. Στο σημείο που βρισκόταν η εστία, υψώνεται μία μεγάλη καπνοδόχος τετραγωνικής διατομής, η οποία προεξείχε από τη δυτική εξωτερική πλευρά της τοιχοποιίας. Αποτελούνταν από τρία μέρη: τη βάση, τον κορμό και την επίστεψη. Αναλυτικότερα, η βάση αποτελούνταν από ένα ορθογωνικό όγκο, στον οποίο υπήρχε ένα άνοιγμα στο ισόγειο. Ακολουθούσε ένας ψηλόλιγνος πρισματικός κορμός όπου βρισκόταν και το μεγάλο άνοιγμα. Στην κορυφή της καμινάδας, υψώνονταν ο επίσης τετραγωνικής διατομής καπναγωγός που εξείχε από το οριζόντιο δώμα. Ο καπναγωγός αυτός στο εσωτερικό του είχε σχήμα χοάνης, ώστε να κατευθύνεται ο καπνός προς τα πάνω. Τέλος, η επίστεψη τονιζόταν με ημικυκλικής διατομής ταινία περιμετρικά της καμινάδας.

εικ.69_ δυτική όψη με την καμινάδα, 20^{ος} αιώνας

Ο ίδιος τύπος καμινάδας διατηρείται και στην Τουρκοκρατία, σε μία πιο απλοποιημένη βέβαια μορφή. Η πιο περίτεχνη μορφή που αναλύσαμε με τη τριμερή συγκρότηση, παραπέμπει σε παραδείγματα τόσο της πόλης όσο και της γύρω περιοχής της Βενετίας, χωρίς όμως να αποτελεί πιστό αντίγραφο τους. Γι' αυτό άλλωστε θεωρείται τοπική κατασκευή που δημιουργήθηκε στην Κρήτη από βενετικές επιρροές.⁶⁰

⁶⁰ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.144-145

εικ.70_ δυτική άποψη της βίλας, φωτογραφία του Curuni, 1988

10) Πηγάδι – Στέρνα-Υδρορρόες

Λόγω της λειψυδρίας που κυριαρχούσε γενικά στο νησί, βασική μέριμνα των κατοίκων ήταν η κατασκευή πηγαδιών. Στη βίλα Τρεβιζάν υπήρχε πηγάδι στην κεντρική αυλή, ανατολικά δηλαδή, του κτίσματος. Παράλληλα, φρόντιζαν να μαζεύεται το βρόχινο νερό σε στέρνες. Στην περίπτωση μας, δεν έχουμε στοιχεία αν υπήρχε στέρνα σε κάποιο σημείο του περιβάλλοντος χώρου της βίλας. Από το ψηλότερο δώμα κατευθυνόταν το νερό στα χαμηλότερα δώματα, και από εκεί κατέληγε σε υδρορρόες, τις «αναγλυφάδες», οι οποίες είχαν διευρυνόμενο πλάτος προς τα κάτω. Αυτό το σύστημα από υδρορρόες εξασφάλιζε όχι μόνο την απορροή ομβρίων από τα δώματα, αλλά και την απομάκρυνση του νερού που είχε χρησιμοποιηθεί στους διάφορους οικιστικούς χώρους. Όπως διαπιστώνουμε, σώζονται ακόμα και σήμερα, στη δυτική όψη της βίλας τρεις αυθεντικές υδρορρόες στη στάθμη του μεσοπατώματος, καθώς επίσης και δύο στη στάθμη του δώματος. Το γεγονός αυτό ίσως να δηλώνει την ύπαρξη κάποιου συστήματος αποχέτευσης του νερού από το εσωτερικό του κτιρίου, και μάλιστα του μεσοπατώματος, κατευθείαν στο εξωτερικό.

εικ.71_ πηγάδι στην ανατολική αυλή

Στην κορυφή των αναγλυφάδων, τοποθετούνταν πώρινες υδρορρόες, οι «κουτσουνάρες» για την αποτελεσματικότερη παροχέτευση του νερού στην ισόγεια στέρνα. Οι συνήθεις μορφές των υδρορροών ήταν μικροί λίθοι με μια οπή στη μέση. Η πορεία αυτή ολοκληρωνόταν με την τοποθέτηση μιας λαξευτής ορθογωνικής λεκάνης που ακουμπούσε στην αναγλυφάδα και από εκεί μέσω πήλινων κοντούτων το νερό έφτανε μέχρι τη στέρνα του σπιτιού. Το τελευταίο αυτό τμήμα της πορείας του βρόχινου νερού, δεν έχουμε στοιχεία ότι υπήρχε στη βίλα Τρεβιζάν.⁶¹

εικ.72_ πώρινες υδρορρόες δυτικής όψης

⁶¹ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, σελ.137,139

Δ. Παθολογία

Η βίλα Τρεβιζάν είναι ένα κτίριο σε ερειπιώδη κατάσταση αν και έδειξε μια αξιοθαύμαστη αντοχή στο πέρασμα του χρόνου. Αυτή, όπως και άλλες βενετσιάνικες βίλες των Χανίων, έχουν καταστραφεί σε τόσο σημαντικό βαθμό, που έχουν χαθεί πολλά πρωταρχικά τους χαρακτηριστικά. Επιπρόσθετα, οι βιβλιογραφικές πηγές είναι λιγοστές.

εικ.73_ άποψη νοτιοανατολικής γωνίας, φωτογραφία του Curuni, 1988

Η βίλα είναι κατεστραμμένη σε μεγάλο βαθμό και κινδυνεύουν άμεσα να καταρρεύσουν και άλλα τμήματά της. Η φθορά του χρόνου, η έλλειψη συντήρησης, οι σεισμοί, τα ακραία καιρικά φαινόμενα, οι μεταγενέστερες επεμβάσεις, αλλαγές και προσθήκες στα δομικά της στοιχεία, θέτουν τη βίλα Τρεβιζάν σε κρίσιμη κατάσταση εδώ και αρκετά χρόνια. Μάλιστα σε διάρκεια λίγων μόνο μηνών γίναμε προσωπικά μάρτυρες μιας ανεπανόρθωτης καταστροφής. Από το καλοκαίρι του 2019, μέχρι το Φθινόπωρο του ίδιου έτους, είχε καταρρεύσει μία ολόκληρη τοιχοποιία, κάθετη στην ανατολική όψη, και στον όροφο και στο ισόγειο. Στην επόμενη επίσκεψή μας τον Ιανουάριο του 2020, διαπιστώσαμε με μεγάλη θλίψη, την κατάρρευση μέρους της κεντρικής πρόσοψης, μαζί με το κεντρικό θύρωμα του ορόφου και την κεντρική είσοδο του ισόγειου. Οι καταστροφές αυτές, προέκυψαν από ακραία καιρικά φαινόμενα, δηλαδή μεγάλο όγκο βροχόπτωσης και συνεχόμενες σεισμικές δονήσεις που έπληξαν την περιοχή.

εικ.74, 75_ τοιχοποιία που κατέρρευσε το καλοκαίρι του 2019

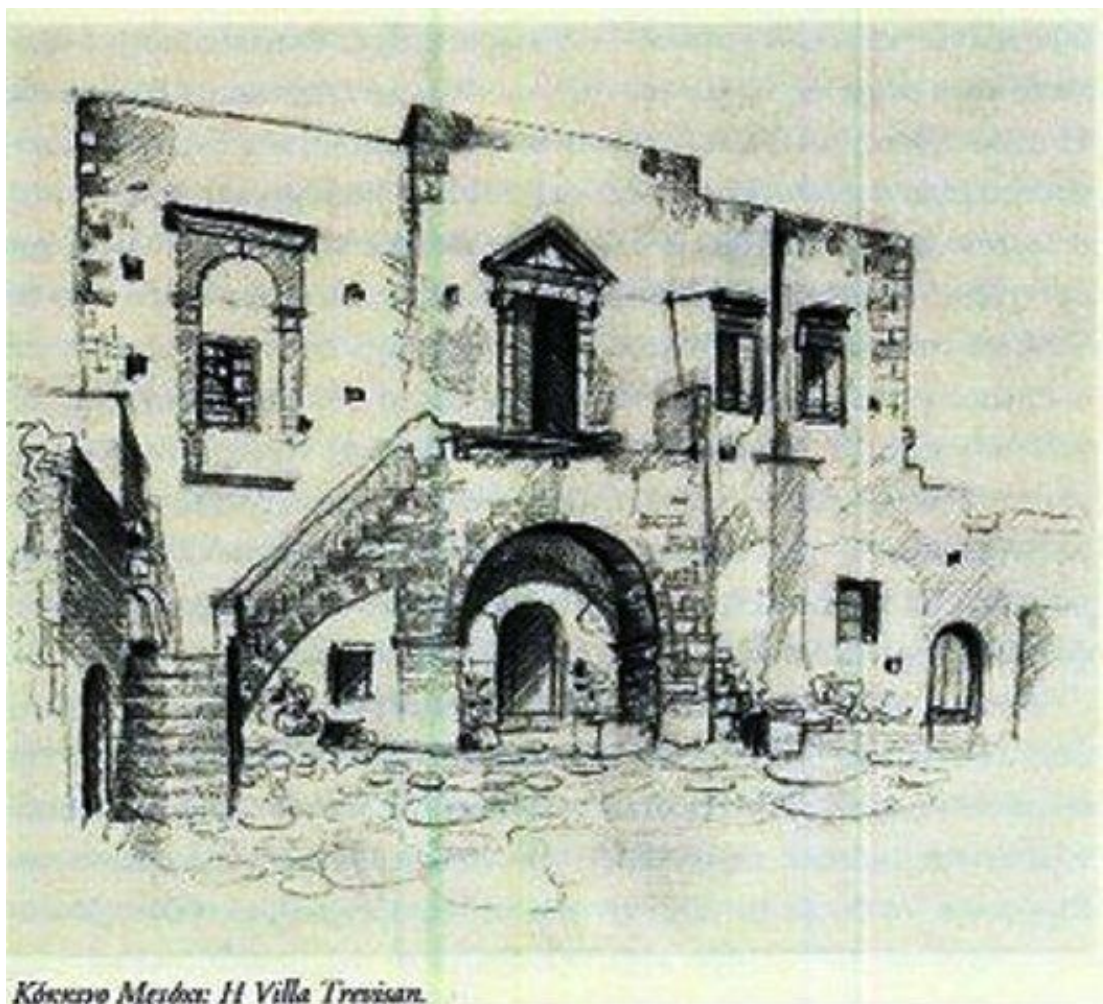
Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η βίλα έχει περάσει πολλές δύσκολες περιόδους πολέμων. Είχε εγκαταλειφθεί για μεγάλη χρονική περίοδο, καθώς επίσης έχουν διαμείνει σε αυτή πολλοί ιδιοκτήτες, χωρίς όμως κάποια σημαντική επέμβαση συντήρησης.⁶²

Θα ξεκινήσουμε τη διάγνωση των προβλημάτων της βίλας από την ανατολική όψη. Κατά το σεισμό της 8ης Ιανουαρίου 2006, όπως και κατά τη νεροποντή που ακολούθησε, το κτίριο υπέστη σοβαρές ζημιές με αποτέλεσμα να καταρρεύσει τμήμα της εξωτερικής τοιχοποιίας και πιο συγκεκριμένα του βόρειου και βορειοανατολικού τοίχου, του μεσοπατώματος και της οροφής. Ακόμα, επιδεινώθηκαν οι ρηγματώσεις του φέροντος οργανισμού. Η κατάρρευση του βορειοανατολικού τοίχου, όλης της στέγης του τμήματος αυτού και η αποκόλληση του ανατολικού και δυτικού τοίχου από τους αντίστοιχους βόρειο και νότιο είχαν ως αποτέλεσμα την απόκλιση από την κατακόρυφο του ανατολικού τοίχου. Ευτυχώς, από τις αποτυπώσεις αρχείου και παλαιότερες φωτογραφίες, γνωρίζουμε πώς ήταν το τμήμα αυτό πριν καταστραφεί.

⁶² Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.78

Αργότερα, κατέρρευσε επίσης, μέρος της κεντρικής εισόδου του ισογείου. Υπάρχουν όμως στοιχεία που μας υποδεικνύουν ότι η πόρτα ήταν τοξωτή. Κατά μήκος της σκάλας, όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο, προστέθηκε λίθινο στηθαίο, επικαλυμμένο με σκυρόδεμα. Ό,τι διατηρείται από την κύρια όψη είναι τα μέρη που αντιστηρίζονται από την καλοκατασκευασμένη σκάλα. Στον σεισμό του 1996 κατέρρευσε σημαντικό μέρος της όψης αυτής, ενώ φέτος άλλο ένα μέρος οδηγήθηκε σε κατάρρευση. Πλέον απομένει η μισή μόνο πρόσοψη της βίλας, χωρίς τις κεντρικές της εισόδους σε ισόγειο και κυρίως όροφο. Είναι απολύτως απαραίτητο να ληφθούν σωστικά μέτρα, ώστε να αποφευχθεί η πλήρης καταστροφή της όψης.⁶³

εικ.76_ σχέδιο της βίλας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

⁶³ 28^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2006), Αρ. Πρωτ: 710, Χανιά
Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.79.

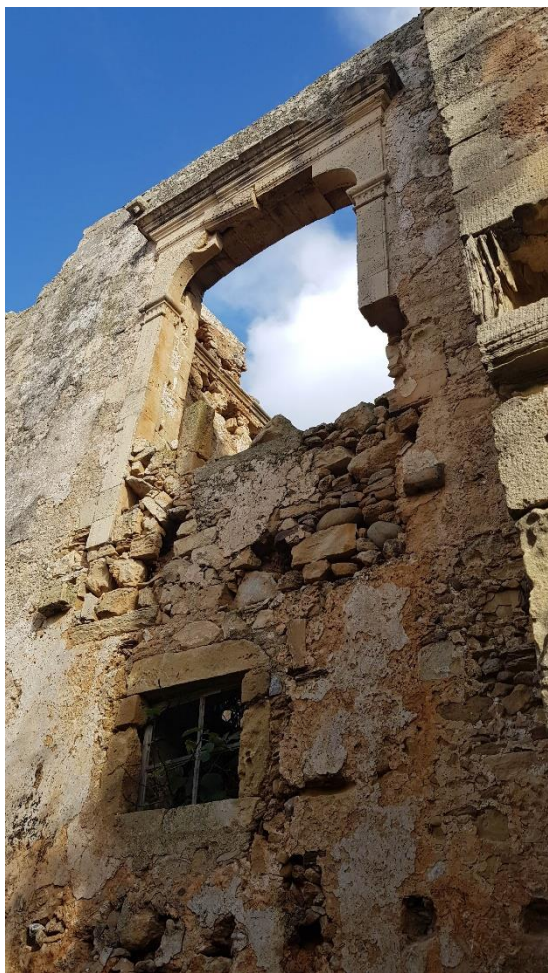
εικ.77_ βορειοανατολική γωνία βίλας

εικ.78_ άποψη της βίλας μετά τις καταστροφές που υπέστη στις αρχές του 2020

Προχωρώντας στη δυτική όψη, στο εντυπωσιακό δίλοβο παράθυρο, έχει αφαιρεθεί το μεσαίο τμήμα του, όπως και τα τρία φουρούσια. Το άνοιγμα του χαμηλά έχει πρόχειρα γεμίσει με πέτρες. Ακόμα, ένα από τα μικρά παράθυρα του ισογείου έχει κλείσει με λίθους και η πόρτα με τοξωτό ανώφλι, που βρίσκεται κάτω από αυτό, μετατράπηκε σε παράθυρο με ευθύγραμμο ανώφλι. Στο παράθυρο της νοτιοδυτικής πλευράς έχουν αφαιρεθεί τα λίθινα φουρούσια. Τέλος, στο τμήμα βορειοδυτικά που λειτουργούσε ως χώρος για το υπηρετικό προσωπικό, έχει εν μέρει καταρρεύσει η αργολιθοδομή.⁶⁴

⁶⁴ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.53.

εικ.79_ δυτική όψη

εικ.80_ χώροι βοηθητικού προσωπικού

εικ.81_ δυτικός υπαίθριος χώρος

Στη νότια όψη, και πιο συγκεκριμένα, στη νοτιοανατολική πλευρά της έχει καταστραφεί ένα μεγάλο τμήμα του κτιρίου. Είναι πιθανόν να συνέβαλε στην καταστροφή αυτή ο μεγάλος πλάτανος που υπάρχει δίπλα ακριβώς από το σημείο. Στην πλευρά αυτή έχει προστεθεί μια νέα πόρτα, με λίθινο ευθύγραμμο ανώφλι, στο επίπεδο του ισόγειου. Στη νοτιοδυτική πλευρά μια νέα σκάλα δημιουργήθηκε για να καλύψει τις ανάγκες στέγασσης των νεότερων κατοίκων της βίλας. Το αυθεντικό ενετικό παράθυρο μετατράπηκε σε πόρτα και τα φουρούσια αφαιρέθηκαν. Στο δώμα γίνεται αντιληπτή η ύπαρξη δύο οπών, που πιθανολογούμε ότι ήταν δύο υδρορρόες, οι οποίες δεν υπάρχουν πια. Στην καμινάδα υπάρχει εξωτερικά, στο νότιο τμήμα της, ένα άνοιγμα, το οποίο πιθανόν ανοίχθηκε όταν κλείστηκε το αντίστοιχο στο εσωτερικό της βίλας. Αυτή η επέμβαση μπορεί να συσχετιστεί με τη δημοσιευμένη φωτογραφία του Curyñi το 1988 (εικόνα 70), στην οποία απεικονίζεται ένα πρόσθετο δωμάτιο.⁶⁵ Αυτό εξέχει δυτικά του αρχικού όγκου της βίλας, και φτάνει καθ' ύψος, στο μέσο περίπου του ορόφου.

εικ.82_ νότια όψη

Ένα μεγάλο τμήμα της βόρειας όψης έχει καταστραφεί, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Η υδρορρόη του δώματος φαίνεται να έχει αφαιρεθεί. Στο ισόγειο, ένα νέο άνοιγμα έχει άτεχνα δημιουργηθεί στο βορειοδυτικό τμήμα του τοίχου. Ακόμα, ένας νέος τοίχος προστέθηκε κάθετα στην αρχική τοιχοποιία, δημιουργώντας ένα πρόσθετο δωμάτιο, που καλύφθηκε με δώμα.⁶⁶

⁶⁵ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.53.

⁶⁶ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.53

εικ.83_ βόρεια όψη

εικ.84_ νεότερη ισόγεια προσθήκη

Στο εσωτερικό της βίλας η κατάσταση είναι επίσης σοβαρή. Το έδαφος είναι καλυμμένο με χώμα, χωρίς να γνωρίζουμε πως ήταν το αρχικό. Σε ένα τμήμα του βορειο-δυτικού δωματίου βρέθηκαν βότσαλα στο δάπεδο. Ακόμα, τα μεσοπατώματα έχουν καταστραφεί και αυτό έχει δυσμενείς επιπτώσεις στη σταθερότητα της βίλας. Δεν είναι λίγες οι τοιχοποιίες που έχουν αποκλίνει από την κατακόρυφο και έχουν χάσει τη σύνδεσή τους με τους υπόλοιπους τοίχους του οικοδομήματος. Εγκυμονεί επομένως μεγάλος κίνδυνος να καταρρεύσουν εντελώς.⁶⁷ Παράλληλα, τα καιρικά φαινόμενα στα οποία η κατασκευή βρίσκεται διαρκώς εκτεθειμένη, προκαλούν σοβαρή φθορά στα δομικά υλικά.

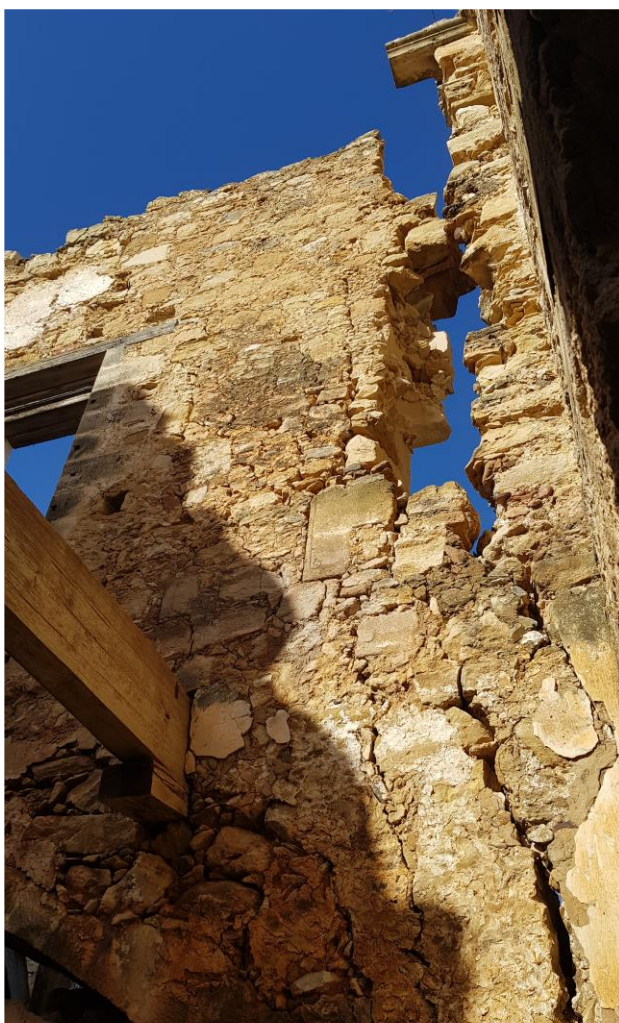
εικ.85_ βοτσαλωτό δάπεδο

⁶⁷ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.79.

εικ.86_ μεταγενέστερη κατάρρευση τοιχοποιίας (δεξιά στη φωτογραφία)

Τμήματα της τοιχοποιίας του ορόφου έχουν καταστραφεί. Η βορειοανατολική τοιχοποιία, κάθετη στην κεντρική όψη, κατστράφηκε ολοσχερώς το φθινόπωρο του 2019. Στον όροφο υπάρχουν δυστυχώς πολλές διαμπερείς ρωγμές. Οι διάφορες κατακόρυφες και ιδιαίτερα επικίνδυνες ρωγμές ενδεχομένως προέκυψαν από αστοχίες των θεμελίων. Επομένως, τίθεται σε κίνδυνο η στατική ισορροπία του κτιρίου, ενώ παράλληλα προκαλούνται τοπικές καταρρεύσεις. Οι ρωγμές που ξεκινούν από την οροφή και σβήνουν στο μεσοπατώμα, οφείλονται μάλλον στη στατική ανι-σορροπία που δημιουργήθηκε από την απώλεια της στέγης και του μεσοπατώματος.⁶⁸

εικ.87_ διαμπερείς ρωγμές

⁶⁸ Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts

Το οξυκόρυφο τόξο στο ισόγειο έχει γεμίσει με λίθους, επέμβαση που πιθανόν εξυπηρετούσε τις ανάγκες των νεότερων ιδιοκτητών. Τα τέσσερα τόξα στο εσωτερικό των δύο δωματίων της δυτικής πλευράς διατηρούνται.

εικ.88_ «κλεισμένο» οξυκόρυφο τόξο

Στο ισόγειο, δύο νέες θύρες στους κάθετους τοίχους έχουν αντικαταστήσει πιθανότατα τις παλαιότερες. Αυτή η επέμβαση μαρτυρείται από το γεγονός ότι οι νεότερες είναι κατασκευασμένες με ευθύγραμμο ανώφλι και λιγότερο επιμελημένες πλευρές. Στον όροφο, τρεις νέες πόρτες έχουν αντικαταστήσει τις ενετικές, καθώς έχουν ευθύγραμμο ανώφλι και απλό πέτρινο πλαίσιο.⁶⁹ Επίσης, έχει κλείσει ένα ενδιάμεσο παράθυρο στο βορειοδυτικό δωμάτιο.

εικ.89_ νεότερη θύρα με ευθύγραμμο ανώφλι

⁶⁹ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.53

Όλα τα παράθυρα έχουν χάσει κάποια από τα αυθεντικά τους χαρακτηριστικά λόγω των συνεχόμενων αλλαγών και καταστροφών και κάποια δεν υπάρχουν πια στις μέρες μας. Στην ανατολική όψη, το βόρειο παράθυρο είχε καταρρεύσει με τον σεισμό του 2006, στη νότια όψη, το νοτιοανατολικό είχε καταστραφεί αρκετά χρόνια παλαιότερα. Τα υπόλοιπα εναπομείναντα παρά τις αλλοιώσεις που έχουν υποστεί, διατηρούν στοιχεία που μας επιτρέπουν να τα ανακατασκευάσουμε στην αρχική τους μορφή. Τα πλαίσια των ανοιγμάτων είναι τόσο σταθερά ενσωματωμένα στην τοιχοποιία, που δεν έχουν υποστεί καμία παραμόρφωση.⁷⁰

εικ.90_ πλαίσια παραθύρων που έχουν αντέξει στο χρόνο

Η εστία στον αρχικό χώρο της κουζίνας έχει κλείσει και επιχρισθεί. Η καμινάδα διατηρείται σε καλή κατάσταση. Παρά τις αλλοιώσεις που δημιουργήθηκαν με το πέρασμα των αιώνων, καθώς και την μακροχρόνια εγκατάλειψη της βίλας, πολλά διακοσμημένα ανοίγματα, ταινίες και φουρούσια για τη στήριξη των δοκών της στέγης, είναι ακόμα στη θέση τους, αποδεικνύοντας ότι κάποια μορφολογικά στοιχεία έχουν αντέξει στο πέρασμα του χρόνου.

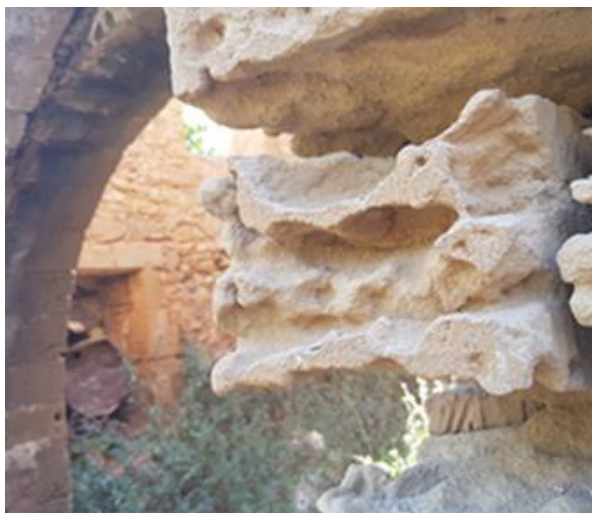
εικ.91_ η εστία στη δυτική πλευρά της βίλας

⁷⁰ Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts

Η παθολογία που παρουσιάζει στο σύνολό της η βίλα Τρεβιζάν, κρίνεται ιδιαίτερα ανησυχητική, λόγω της σημερινής της κατάστασης αλλά και της ταχύτητας με την οποία δρουν οι επιπτώσεις της. Το επίχρισμα έχει αποκολληθεί σχεδόν από όλες τις εξωτερικές και εσωτερικές τοιχοποιίες της βίλας και η λιθοδομή είναι εκτεθειμένη στις εκάστοτε καιρικές συνθήκες. Ακόμα και στα τμήματα που τα επιχρίσματα διατηρούνται, βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση, καθώς έχουν διαβρωθεί και είναι έτοιμα να αποκολληθούν εντελώς. Ο ανοιχτόχρωμος ασβεστόλιθος είναι πολύ συνηθισμένο υλικό στην Κρήτη και χρησιμοποιείται κατά βάση και στη βίλα Τρεβιζάν. Το αρνητικό χαρακτηριστικό του είναι ότι επηρεάζεται από τις συνθήκες του περιβάλλοντος, όπως η υγρασία και ο άνεμος.⁷¹ Με την πάροδο του χρόνου και τη συνεχή έκθεση των λίθων σε αυτούς τους φυσικούς παράγοντες, παρουσιάζεται αποσάθρωση κατά μήκος των φυσικών σχισμών τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα θρυψάλιασμα, βαθιές κοιλότητες και αποσύνθεση του υλικού.

Τα λίθινα τμήματα από πωρόλιθο τα οποία έχουν υποστεί σημαντική διάβρωση είναι οι γωνιόλιθοι των λιθοδομών, οι διαμορφώσεις στα ανοίγματα, τα διακοσμητικά στοιχεία και κυρίως οι ορθογωνισμένοι λαξευτοί λίθοι της κεντρικής σκάλας στα ανατολικά της βίλας. Η διάβρωση των τελευταίων καθίσταται ιδιαίτερος κρίσιμη, καθώς η απώλεια υλικού είναι μεγάλη.

εικ.93_ διάβρωση πωρόλιθου

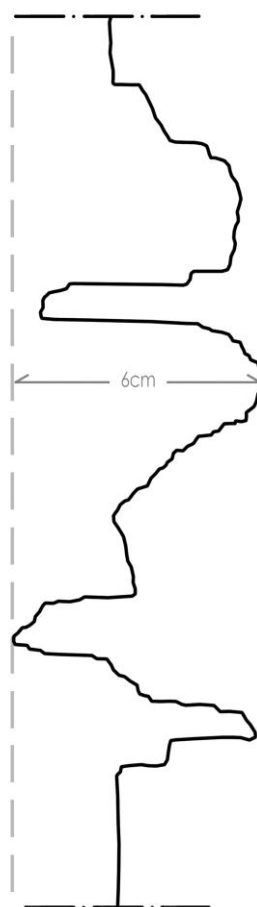
εικ.92_ λίθινα τμήματα ανατολικής όψης

⁷¹ Καλάθια Γ., (2012), Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.79.

Οι λίθοι έχουν υποστεί κυψέλωση, δηλαδή έχουν δημιουργηθεί μικρές και μεγαλύτερες οπές στην επιφάνειά τους, καθώς και σχισμές που φτάνουν σε βάθος ακόμα και έξι εκατοστών. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω σχέδιο που πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια προφιλόμετρου, οι εσοχές που έχουν δημιουργηθεί στο λίθο αυτό της κεντρικής σκάλας, δείχνουν το βαθμό της διάβρωσης και της επιτακτικότητας για άμεση επέμβαση.

εικ.94_ αποτύπωση διάβρωσης
πωρόλιθου με προφιλόμετρο

εικ.95_ σχέδιο με προφιλόμετρο

Τα κατεστραμμένα δώματα, δεν προστατεύουν τις τοιχοποιίες, με αποτέλεσμα να υπάρχουν έντονα φαινόμενα υγρασίας. Η κατερχόμενη υγρασία προκαλεί διάβρωση στην αργολιθοδομή και αποκολλήσεις των επιχρισμάτων. Ταυτόχρονα, στην περιμετρική ζώνη που έρχεται σε επαφή η τοιχοποιία με το έδαφος, τα σημάδια ανερχόμενης υγρασίας είναι έντονη και ανησυχητική. Η βλάστηση, τα βρύα και η μούχλα είναι ιδιαίτερα εμφανή, προκαλώντας τοπικές φθορές, αλλοιώσεις και μαύρισμα της λιθοδομής.

Όλα τα παραπάνω, έχουν προκαλέσει σημαντικές ρωγμές σε ολόκληρο το δώμα. Οι περισσότερες είναι διαμπερείς και μεγάλες σε μήκος, προκαλώντας τοπικές καταρρεύσεις, που με τη σειρά τους έχουν οδηγήσει στην κατάρρευση ολόκληρων τμημάτων της λιθοδομής. Επιπρόσθετα, υπάρχουν και μικρότερες επιφανειακές ρωγμές, που χρήζουν επισκευής, ώστε να μην επεκταθεί ακόμα περισσότερο η δυσμενής στατική κατάσταση της βίλας.

εικ.96_ ανατολική τοιχοποιία

εικ.97_ εσωτερική τοιχοποιία που κατέρρευσε στις αρχές του 2020

Λόγω αυτής της ήδη επιβαρυμένης δομοστατικής κατάστασης της βίλας και των αυξημένων και σοβαρών καταρρεύσεων, θα πρέπει να ληφθούν άμεσα μέτρα αντιστήριξης και υποστήλωσης όσων τμημάτων έχουν αντέξει στο χρόνο. Τουλάχιστον αυτό θα αποτελέσει ένα πρώτο βήμα για τη διατήρηση της βίλας στο χρόνο.

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων έχει προβεί στο παρελθόν σε ορισμένες εργασίες υποστήλωσης, συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του 80', οι οποίες όμως δεν κατέστη δυνατόν να συνεχιστούν λόγω του περίπλοκου ιδιοκτησιακού καθεστώτος και της αδυναμίας συνεννόησης με τους ιδιοκτήτες.⁷²

⁷² 28^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2007), Αρ. Πρωτ: 1808, Χανιά

εικ.98_ βίλα Τρεβιζάν στις αρχές του 2020

IV. ΠΡΟΤΑΣΗ

Η γεωμετρική αποτύπωση της βίλας Τρεβιζάν έγινε σταδιακά, με επαναλαμβανόμενες επισκέψεις στον χώρο μελέτης. Μετρήθηκε με συμβατικά μέσα, καθώς επίσης και με τη χρήση χωροβάτη εξωτερικά. Ακόμα, φωτογραφήθηκε πλήρως και όπου ήταν εφικτό, έγινε προσπάθεια ορθοφωτογράφισης. Έτσι, πραγματοποιήθηκαν τα σχέδια αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης.

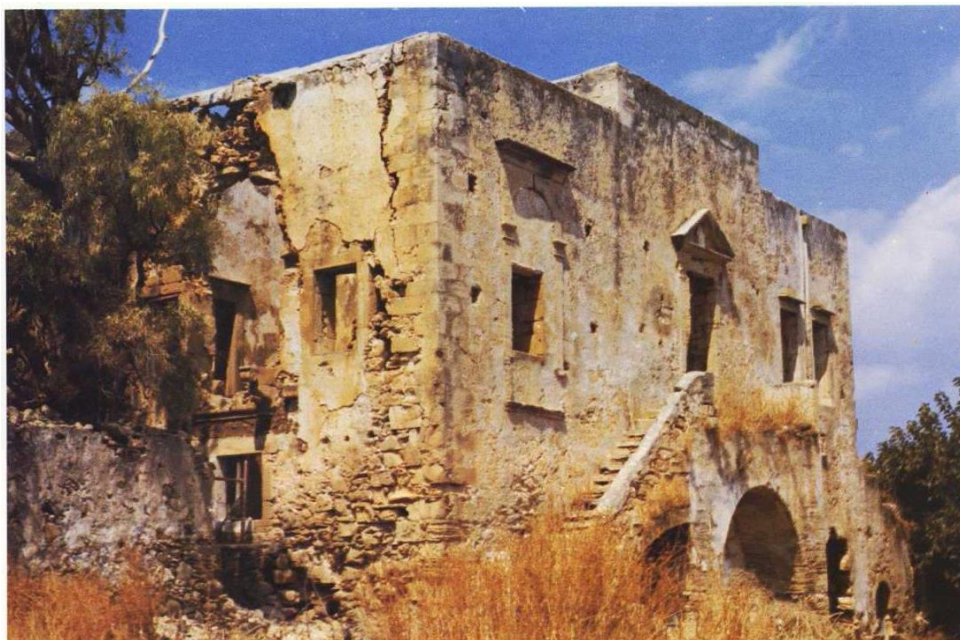
Έπειτα από την ιστορική και αρχιτεκτονική ανάλυση της περιοχής και της βίλας, δημιουργήθηκε μια σειρά σχεδίων αναπαράστασης της αρχικής μορφής της, καθώς και κάποιων σημαντικών μετέπειτα κατασκευαστικών φάσεων. Η αναπαράσταση της αρχικής μορφής της αποτελεί τη βάση στην οποία θα στηριχτεί και η δικής μας πρόταση για τη μελέτη αποκατάστασης. Αν και η καταστροφή που έχει υποστεί το ιστορικό κέλυφος είναι μεγάλη, υπάρχουν όλα τα απαραίτητα τυπολογικά, μορφολογικά και κατασκευαστικά στοιχεία από βιβλιογραφικές πηγές και φωτογραφίες για την ανακατασκευή στην αρχική της μορφή. Όσα από αυτά δεν τεκμηριώνονται από το ίδιο το κτίριο, μπορούν να αντληθούν από άλλες βενετσιάνικες βίλες της ίδιας περιόδου του νομού.

Η έρευνα ήταν αρκετά δύσκολη, αφού σπανίζουν οι μελέτες και τα στοιχεία που περιγράφουν την πορεία των κτιρίων αυτών στο χρόνο. Παρ' όλα αυτά, έγινε προσπάθεια συλλογής πληροφοριών, εντοπισμού και καταγραφής, όσο

το δυνατόν περισσότερων στοιχείων, που σώζονται και μπορούν να αξιοποιηθούν για τη σύνδεση με το ιστορικό παρελθόν.

Τα σχέδια αποκατάστασης και επανάχρησης της βίλας Τρεβιζάν προέκυψαν από αυτά της αρχικής φάσης και από την ανάλυση της δομής του κτιρίου μετά από διεξοδική μελέτη. Επίσης, ελήφθησαν υπόψη τα σχέδια αρχείου της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων, και πιο συγκεκριμένα, της διατριβής που έκανε η αρχιτέκτων κ. Ιωάννα Κ. Σωτηρίου. Βασικές πηγές από τις οποίες αντλήσαμε πληροφορίες είναι το έργο του G. Gerola "Monumenti veneti nell'isola di Creta", καθώς και το άρθρο "A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk" της Emma Maglio.

Πραγματοποιήσαμε αναλυτική αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης της βίλας. Δυστυχώς, η κατάσταση της βίλας από το 1986-1987 που έγινε αυτή η αποτύπωση, μέχρι και σήμερα, έχει αλλάξει δραματικά. Συνεπώς, η αναλυτική αποτύπωση και φωτογραφική τεκμηρίωση είναι υποχρεωτική και αναγκαία για οποιαδήποτε ενέργεια συντήρησης και αποκατάστασης πραγματοποιηθεί. Προλάβαμε να αποτυπώσουμε τη βίλα στην τελική της κατάσταση πριν καταρρεύσει η κεντρική ανατολική της όψη με τον πρόσφατο σεισμό του 2020. Επιπρόσθετα, προτείνουμε την επανάχρησή της, ώστε να αποκτήσει ζωή ξανά. Η κ. Σωτηρίου είχε προτείνει την αποκατάσταση της βίλας, αλλά δεν είχε δώσει κάποια πρόταση μελλοντικής χρήσης. Έτσι, με τη δική μας πρόταση θα αποφύγουμε την εγκατάλειψή της, σε μια προσπάθεια επανάχρησης που έχει υλοποιήσιμο και βιώσιμο χαρακτήρα. Ελπίζουμε η κρίσιμη κατάστασή της να ευαισθητοποιήσει τους ιθύνοντες για να δραστηριοποιηθούν άμεσα.

εικ.99_ νοτιοανατολική άποψη βίλας από τη διατριβή της κ. Σωτηρίου

A. Το σκεπτικό της προτεινόμενης επέμβασης

Η αποκατάσταση των ιστορικών κτισμάτων αποτελεί μία πολύ σύνθετη διαδικασία. Έχει ως στόχο να διατηρήσει και να αποκαλύψει τις ιστορικές και αισθητικές αξίες ενός μνημείου. Βασίζεται στο σεβασμό του αρχικού δομήματος και στα αυθεντικά του στοιχεία. Οι εργασίες αποκατάστασης, σύμφωνα με τη σύγχρονη αντίληψη, πρέπει να εντάσσονται αρμονικά στο σύνολο αλλά και να διακρίνονται από αυτό.

Η διάσωση και η ανάδειξη της βίλας Τρεβιζάν θα την καταστήσει πρότυπο αρχιτεκτονικού ύφους σε ολόκληρο το νομό. Ο κεντρικός στόχος των προτάσεων αποκατάστασης αφορά στη διατήρηση και ανάδειξη της αρχικής της μορφής και λειτουργίας. Γενικότερα, οι προτάσεις αποκατάστασης αυτών των ιστορικών συνόλων επιβάλλεται να στοχεύουν στη συντήρηση και ανάδειξη των αυθεντικών στοιχείων που διατηρούνται, και μερικές φορές στην ανακατασκευή όσων έχουν καταστραφεί, ακολουθώντας τα σχέδια αναπαράστασης της αρχικής μορφής, όπως προαναφέρθηκε.

Το σκεπτικό της συγκεκριμένης πρότασης στηρίζεται στη Χάρτα της Βενετίας, η οποία προβλέπει ότι η αποκατάσταση είναι επιτρεπτή στο βαθμό που είναι τεκμηριωμένη, ενώ πέρα από το σημείο που αρχίζουν να υπάρχουν υποθέσεις προτείνει οι προσθήκες, αν είναι απαραίτητες, να φέρουν τη σφραγίδα της εποχής τους.

Η ισορροπία αυτή είναι όμως δύσκολο να επιτευχθεί. Οι προσθήκες δεν πρέπει να φαίνονται ως ξένο σώμα, αλλά χρειάζεται να σέβονται το παλαιό, χωρίς να το επισκιάζουν. Η χάρτα της Βενετίας γι' αυτόν τον λόγο προτείνει παραδοσιακά υλικά για την αποκατάσταση και σύγχρονη γραφή για ό,τι είναι απαραίτητο να προστεθεί πέραν αυτών που αποκαθίστανται.

Παράλληλα, μία άλλη αξία είναι αυτή της αναστρεψιμότητας, την οποία οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη μας σε κάθε μορφή αποκατάστασης. Οι επεμβάσεις δεν πρέπει να έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Κάθε προσθήκη, αν μελλοντικά αφαιρεθεί, επιβάλλεται να επαναφέρει το μνημείο στην αρχική του κατάσταση, δηλαδή εκείνη πριν την επέμβαση.

Η αξιολόγηση των αρχιτεκτονικών, ιστορικών, περιβαλλοντικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών της βίλας αποτελεί το πρώτο βήμα για την απόκατάσταση και επανάχρησή της. Όπως αναφέραμε διεξοδικά, η βίλα έχει υποστεί πολλές και μη αναστρέψιμες καταστροφές. Έτσι, η επέμβαση είναι απαραίτητο να προβεί σε δραστικές επεμβάσεις, με σκοπό την αντιμετώπιση των σοβαρών δομικών προβλημάτων της.

Παράλληλα με τα παραπάνω, χρειάζεται να λάβουμε υπ' όψιν τις οικονομικές και πρακτικές δυσκολίες, προτείνοντας μία λύση ρεαλιστική και βιώσιμη. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων πρώτα απ' όλα πρέπει να ξεπεραστούν τα νομικά θέματα σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς, ώστε να γίνει η απαλλοτρίωσή της και να περιέλθει στην ιδιοκτησία κάποιου δημόσιου φορέα ή του Δήμου. Στη συνέχεια, είναι σημαντικό να βρεθεί το κατάλληλο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό για τη σύνταξη μελέτης αποκατάστασης του μνημείου και παράλληλα να βρεθούν τα απαραίτητα κονδύλια, ώστε τόσο το κτίριο όσο και ο περιβάλλων χώρος να αποφύγουν την ολική καταστροφή.

Απόδειξη των προβλημάτων που προκύπτουν από το πολύπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς αποτελούν τα τέσσερα πωλητήρια συμβόλαια που βρίσκονται στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων. Επιβεβαιώνουν ότι το ένα δωμάτιο του ισόγειου που χρησιμοποιούνταν για το σταύλισμα των ζώων, μαζί με ένα δωμάτιο στο ανώγι, αποτελούν αυτοτελή ιδιοκτησία. Ακόμα, άλλη ιδιοκτησία αποτελεί ένα δωμάτιο στο ανώγι με το μαγειρείο και την αυλή, ενώ δύο ισόγεια δωμάτια με μικρότερο τμήμα της αυλής ανήκουν σε άλλον ιδιοκτήτη. Τέλος, τρία ισόγεια δωμάτια και δύο ανώγεια αποτελούν ξεχωριστή ιδιοκτησία.⁷³

εικ.100_ νότια όψη βίλας Τρεβιζάν

Β. Η προτεινόμενη χρήση

Είναι γνωστό και κοινώς αποδεκτό ότι η αποκατάσταση και η επανά-χρηση των διατηρητέων κτιρίων αποτελεί ίσως τον μόνο τρόπο για την προστασία και τη διάσωσή τους. Πολλά ιστορικά κτίρια θα είχαν διασωθεί εάν δεν εγκαταλείπονταν και δεν αποκλείονταν από την κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα του ευρύτερου περιβάλλοντος τους. Οι νέες χρήσεις που φιλοξενούν τα ιστορικά κτίρια δεν είναι απαραίτητο να ταυτίζονται με τις αρχικές, αρκεί να αποτελούν συνειδητή πράξη προστασίας και ανάδειξής τους. Οι επεμβάσεις αυτές χρειάζεται να σέβονται τις ιστορικές και αισθητικές αξίες του κτιρίου, να προστατεύουν τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά στοιχεία του, καθώς και τη στατική συμπεριφορά του.

Η αξία της βίλας είναι αδιαμφισβήτητη. Το αντιλαμβανόμαστε τόσο από την μορφολογία, τη τυπολογία της όσο και από την εκτεταμένη ανάλυση που πραγματοποιήσαμε. Επίσης, δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε την

⁷³ 28^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2007), *Αρ. Πρωτ: 2983*, Χανιά
Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France

επιτακτική ανάγκη για συντήρηση. Η αποκατάστασή της θα επιτύχει τη διάσωση μίας από τις ελάχιστες ενετικές επαύλεις της υπαίθρου που διατηρήθηκαν στο νομό Χανίων. Μόνο για τη βίλα στα Ροδωπού έχει ξεκινήσει η διαδικασία αποκατάστασης, με ένα έργο που έμεινε, ωστόσο, ημιτελές. Επομένως, καθίσταται ιδιαίτερα χρήσιμο για τις επόμενες γενιές, να μεταβιβάσει την ιστορική και αρχιτεκτονική της αξία

Σημαντικό είναι η νέα χρήση να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, καθώς επίσης να ταιριάζει στη φύση της βίλας, την τυπολογία και τη μορφολογία της. Λήφθηκε υπόψη η τουριστική προσπελασιμότητα της ευρύτερης περιοχής, καθώς είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την νέα χρήση που προτείνεται παρακάτω. Η βίλα Τρεβιζάν είναι σε πλεονεκτική θέση ως προς τους σημαντικούς τουριστικούς πόλους της περιοχής. Βρίσκεται ανάμεσα στη πόλη των Χανίων και στη περιφέρεια της Κισάμου, με τις όμορφές της παραλίες.⁷⁴

Από την άλλη πλευρά, η ευρύτερη περιοχή των Χανίων, όπως και όλη η Κρήτη, υποφέρει από την ανάπτυξη μαζικού τουρισμού, ενώ σπανίζουν τα τουριστικά καταλύματα που μπορούν να φιλοξενήσουν επισκέπτες που ενδιαφέρονται περισσότερο για τα μνημεία και τις φυσικές ομορφιές του τόπου. Οι εναλλακτικοί επισκέπτες αυτοί αναζητούν καταλύματα που συμμετέχουν στην συνολική εμπειρία του ταξιδιού ως γνωριμίας με τον τόπο και τον πολιτισμό του.

Συνεκτιμώντας λοιπόν όλα όσα αναφέραμε, προτείνουμε η βίλα Τρεβιζάν να λειτουργήσει ως ξενώνας. Η αρχική της λειτουργία ως κατοικία ταιριάζει με τη νέα της φύση ως χώρος φιλοξενίας. Και στην αρχική μορφή της και στη νεότερη χρήση, υπάρχουν χώροι ύπνου, χώροι συγκέντρωσης και ξεκούρασης, κουζίνα, τραπεζαρία και βοηθητικοί χώροι. Έτσι, η τυπολογία της βίλας, διευκολύνει τη νέα σύνθεση του ξενώνα. Μάλιστα, ακολουθείται η ίδια χωροταξική οργάνωση των επιμέρους λειτουργιών και χρήσεων στα δωμάτια της βίλας. Με την αντιμετώπιση αυτή, σεβόμαστε τη φυσιογνωμία της και διατηρούμε στο μέγιστο δυνατό βαθμό την ιστορικότητα, συνέχεια και αυθεντικότητά της. Παράλληλα, προτείνουμε μία χρήση που μπορεί να είναι οικονομικά βιώσιμη, καθώς με τον τρόπο αυτόν, μπορεί να αποσβεστεί το κόστος της απαλλοτριώσεως και να εξασφαλιστεί η μελλοντική συντήρηση του μνημείου. Με παρόμοιο τρόπο θα μπορούσαν να αποκατασταθούν και άλλα μνημεία της υπαίθρου της Κρήτης, που σήμερα βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση και κινδυνεύουν να αφανιστούν.

⁷⁴ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.107.

εικ.101_ εσωτερική άποψη κεντρικής σάλας ορόφου

Γ. Περιγραφή της προτεινόμενης επέμβασης

Η τυπολογική οργάνωση των όψεων και των κατόψεων αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής της βενετοκρατίας. Το κέλυφος αυτό, καθώς και οι εσωτερικές τοιχοποιίες κρίνονται πολύ σημαντικά στοιχεία, άξια προς διατήρηση και συντήρηση. Το ίδιο ισχύει για τις θύρες και τα παράθυρα, καθώς και για τα υπόλοιπα μορφολογικά στοιχεία, που διατηρούν το χαρακτήρα των βενετσιάνικων βιλών της υπαίθρου.

Είναι σημαντικό να επαναφέρουμε τη συμμετρία στις όψεις, δεδομένου ότι αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του κτιρίου. Στην ανατολική όψη, που αποτελεί και την κύρια της βίλας, αποκαθίσταται η γκρεμισμένη λιθοδομή με τους αυθεντικούς λίθους που βρίσκονται στο πεδίο, όσο είναι εφικτό. Το βόρειο και το νότιο τμήμα της όψης είναι συμμετρικά ως προς τον κεντρικό άξονα της εισόδου. Ακόμα, βόρεια δημιουργούνται τα ισόγεια διαμερίσματα που αρχικά έμενε το υπηρετικό προσωπικό, με τα ανοίγματά τους, όπως προκύπτουν από το φωτογραφικό υλικό και από τις βιβλιογραφικές πηγές. Σημαντικό στοιχείο της όψης αυτής, είναι το μεγάλο παράθυρο του ορόφου, που δεν υπάρχει πια. Αποκαθίσταται, όπως ήταν στην αρχική του μορφή, και όχι όπως εμφανίστηκε σε μεταγενέστερη φάση. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργείται ένα άνοιγμα με ίδιο μέγεθος και μορφολογία με το νότιο υφιστάμενο, και όχι δύο μικρότερα, στη θέση αυτού, όπως είχαν κατασκευαστεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η κεντρική είσοδος του ισόγειου, αποκτά ημικυκλικό ανώφλι, αν και είχε μετατραπεί στα τέλη του 20^{ου} αιώνα σε θύρα με ευθύγραμμο ανώφλι. Τέλος, το μισό ημικυκλικό τόξο του νότιου τμήματος της όψης, κλείνει με μία νεότερη γραφή, διατηρώντας την κλειστή μορφή που είχε και τον 16^ο αιώνα. Επιλέγεται μία νέα τοιχοποιία, μικρότερου πάχους, ώστε να μη βρίσκεται συνευθειακά με το αρχικό δόμημα, αλλά να δημιουργεί εσοχή. Παράλληλα, λόγω αβεβαιότητας για την ακριβή μορφή που είχε το κλεισμένο αυτό τόξο αρχικά, αλλά και της επιθυμίας να μην εφάπτεται η νέα τοιχοποιία με την παλιά, δημιουργήθηκε μία λωρίδα με γυαλί στις ενώσεις αυτές.

εικ.102_ άποψη από το δρόμο

Αντίστοιχα, στη νότια όψη, αποκαθίσταται το τμήμα της τοιχοποιίας που έχει καταρρεύσει. Δημιουργείται το μεγάλο παράθυρο με τις παραστάδες σε θέση και αναλογία με αυτό του 16^{ου} αιώνα. Αν και τον 20^ο αιώνα είχαν δημιουργηθεί δύο μικρότερα εκατέρωθεν του κυρίως ανοίγματος, δεν αποκαθίστανται, καθώς κρίνουμε ότι αλλοιώνουν την αυθεντική μορφολογία της όψης και τη συμμετρία που είχε αρχικά.

Στη δυτική όψη, αποκαθίσταται το δίλοβο παράθυρο που είχε καταστραφεί με κατάλληλο λίθο, ώστε να διαφοροποιείται από τα αυθεντικά στοιχεία. Οι θύρες του ισογείου παίρνουν ξανά την αρχική τους μορφή με τοξωτό ανώφλι, και το κλεισμένο παράθυρο στο βόρειο τμήμα της όψης, ανοίγει ξανά. Επιπλέον, χτίζεται και το γκρεμισμένο τμήμα της λιθοδομής στα διαμερίσματα των υπηρετών.

Όλες οι νέες τοιχοποιίες γίνονται με το αυθεντικό υλικό που βρίσκεται στο πεδίο, ακριβώς πάνω στο αποτύπωμα των αρχικών λιθοδομών, με ίδιο πάχος και διαστάσεις. Διαφοροποιούνται όμως με το επίχρισμα από την αυθεντική λιθοδομή. Το νέο επίχρισμα έχει ανοιχτή απόχρωση, ουδέτερου χρώματος, ώστε να μην επισκιάζει την υπόλοιπη βίλα και να γίνεται εμφανώς διακριτή η επέμβαση. Η ίδια λογική ακολουθείται και στα υπόλοιπα μορφολογικά στοιχεία των όψεων, όπως τα λίθινα πλαίσια, τις παραστάδες, τα φουρούσια που τοποθετούνται ξανά. Η θέση, η δομή, η μορφή και οι διαστάσεις είναι πιστά αντίγραφα των αρχικών, αλλά διαφοροποιούνται διακριτικά, με την ελαφρώς διαφορετική απόχρωση των νέων λίθων.

εικ.103, 104_ αυθεντικό υλικό για την αποκατάσταση της βίλας

Στο εσωτερικό της βίλας, και συγκεκριμένα στο ισόγειο, ανοίχθηκε το τόξο που τώρα είναι κλεισμένο. Αρχικά όλα τα τόξα ήταν ανοιχτά, αλλά μεταγενέστερα πιθανόν προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των πολλών ιδιοκτητών και διαφορετικών κατοικιών, κλείστηκαν με λιθοδομή. Όλες οι εσωτερικές τοιχοποιίες είναι αρχικές και αποκαθίστανται. Μόνο μία, στο κεντρικό και δυτικό τμήμα αφαιρείται, καθώς κρίνουμε ότι είναι μεταγενέστερη και αλλοιώνει τη συμμετρία και αυθεντικότητα της κατασκευής.

Με τη νέα χρήση που προτείνεται, η πρόσβαση εξακολουθεί να γίνεται από την κεντρική είσοδο του ορόφου, μέσω του εξωτερικού κλιμακοστασίου ανατολικά. Η κεντρική σάλα, διατηρεί τον αρχικό της χαρακτήρα ως αίθουσα υποδοχής. Φιλοξενεί πλέον το καθιστικό και το χώρο της τραπεζαρίας, που λειτουργούν ως χώροι συνάθροισης και ξεκούρασης των προσωρινών κατοίκων της βίλας. Παράλληλα, το δωμάτιο νοτιοδυτικά διατηρεί την αυθεντική του χρήση ως χώρος μαγειρείου, μαζί με την εστία στη δυτική πλευρά. Ο χώρος βορειοανατολικά, που αρχικά ήταν υπνοδωμάτιο, δίνει τη θέση του στις νέες αναγκαίες χρήσεις που πρέπει να παρέχει η βίλα. Έτσι, προτείνεται η τοποθέτηση του εσωτερικού κλιμακοστασίου σε σχήμα «Γ» με τον κοινόχρηστο χώρο υγιεινής που εφάπτεται σε αυτό. Τα υπόλοιπα δωμάτια λειτουργούν ως υπνοδωμάτια, όπως και αρχικά.

εικ.105_ ανατολική αυλή με τα περιμετρικά ισόγεια κτίσματα

Η είσοδος στο ισόγειο πραγματοποιείται όπως και τον 16^ο αιώνα, από το κεντρικό τμήμα της ανατολική όψης. Οι χώροι μόλις εισέλθει κανείς στη βίλα, δηλαδή σε ολόκληρη την ανατολική πλευρά, λειτουργούν ως χώροι υποδοχής και καθιστικού. Η μορφή του χώρου ανατολικά, υποστηρίζει αυτές τις χρήσεις, καθώς υπάρχουν μεγάλα οξυκόρυφα τόξα που δημιουργούν ευρύχωρα δωμάτια. Πίσω από το χώρο υποδοχής τοποθετείται ένα όριο – έπιπλο, το οποίο εμποδίζει την οπτική επαφή προς το εσωτερικό του δυτικού υπνοδωματίου, και περιέχει αποθηκευτικούς χώρους και πλυντήριο. Ακριβώς κάτω από τον κοινόχρηστο χώρο υγιεινής του ορόφου, τοποθετείται ο ίδιος χώρος και στο ισόγειο. Στα υπόλοιπα διαμερίσματα προτείνεται η χρήση των υπνοδωματίων. Κάθε δωμάτιο, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο περιλαμβάνει το δικό του

χώρο υγιεινής. Αυτό αποτελεί μία επέμβαση αντίθετη με την αρχική φυσιογνωμία της βίλας, αναγκαστική όμως για να καλύψει τις σύγχρονες ανάγκες διαβίωσης. Οι χώροι αυτοί, όπου είναι εφικτό, δεν εφάπτονται στις αρχικές τοιχοποιίες, καθώς επίσης έχουν χαμηλό ύψος αφήνοντας μεγάλη απόσταση από την υπερκείμενη οροφή τους. Με αυτούς τους χειρισμούς μπορεί εύκολα να διακρίνει κανείς ότι αποτελούν σύγχρονη προσθήκη.

Όλες οι τοιχοποιίες που προστίθενται για να καλύψουν τις λειτουργικές ανάγκες της νέας χρήσης είναι από διαφορετικό υλικό και όχι από λίθους. Επιλέχθηκε η ξηρά δόμηση, λόγω του μικρού προστιθέμενου βάρους στη συνολική κατασκευή, της μικρής διατομής της που τη διαφοροποιεί από την αργολιθοδομή, καθώς και λόγω της ευμετάβλητης μορφής της. Είναι δηλαδή σχετικά πιο εύκολη η αφαίρεση της, χωρίς να αλλοιώνει τη λιθοδομή. Οι γυψοσανίδες που επενδύουν τους τοίχους ξηράς δόμησης επιχρίονται με κονίαμα υπόλευκου χρώματος ώστε να διακρίνονται και χρωματικά από τις αρχικές λιθοδομές. Προκειμένου να υπάρχει μία «απόσταση» μεταξύ νέας και παλαιάς τοιχοποιίας, οι γυψοσανίδες σταματάνε είκοσι εκατοστά πριν την αργολιθοδομή και στο σημείο αυτό τοποθετείται γυαλί, ώστε να δημιουργεί μία πιο διάφανη ζώνη διαχωρισμού των δύο φάσεων.

Σχετικά με την αποκατάσταση των όψεων, επισκευές που αφορούν την αποκόλληση επιχρισμάτων και αρμολογήματα είναι απαραίτητο να γίνουν με κονιάματα ίδιας σύνθεσης με τα αρχικά, ώστε να φέρουν τις ίδιες μηχανικές ιδιότητες και να προσφέρουν το ίδιο αισθητικό αποτέλεσμα. Παράλληλα, τοποθετούνται οι κατεστραμμένες υδρορροές στην αρχική τους θέση, με διαφορετικό, πιο ανοιχτόχρωμο επίχρισμα ώστε να δηλώνουν τη νεωτερικότητά τους.

Στο δάπεδο του ισογείου και του ορόφου προτείνεται η επαναφορά της αρχικής τους μορφής. Πιο συγκεκριμένα, τοποθετείται ξύλινο δάπεδο με σανίδες και δοκούς στις ίδιες διαστάσεις και διατομές με τις αρχικές που έχουμε αναλύσει στο προηγούμενο κεφάλαιο. Οι ξύλινες δοκοί τοποθετούνται στις εσοχές της υφιστάμενης τοιχοποιίας που υποδηλώνουν και την αρχική τους θέση. Η ίδια λογική αποκατάστασης της αρχικής μορφής, προτείνεται και για τα δώματα της βίλας. Επιβάλλεται η συντήρηση των φουρουσιών και της περιμετρικής κορνίζας της κεντρικής σάλας, καθώς επίσης και η κατασκευή νέων στη θέση όσων έχουν απολεσθεί. Πάνω σε αυτά, τοποθετούνται ξύλινες δοκοί και σανίδωμα. Προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερη στεγάνωση και μόνωση στη βίλα, προτείνεται η τοποθέτηση υδρομονωτικής μεμβράνης πάνω από τις σανίδες, ελαφροσκυρόδεμα και τσιμεντοκονίαμα. Αυτά αποτελούν σύγχρονα υλικά, αναγκαία για τη διασφάλιση της στεγανότητας του κτιρίου και παράλληλα δεν είναι ορατά από τον επισκέπτη.

εικ.106_ αυθεντικά ξύλινα δοκάρια, που πλέον έχουν καταρρεύσει

Μία προσθήκη που γίνεται και δεν υπήρχε στη βίλα το 16^ο αιώνα, είναι το εσωτερικό κλιμακοστάσιο. Αρχικά, η πρόσβαση στον όροφο γινόταν μόνο από το εξωτερικό κλιμακοστάσιο της ανατολικής ή νότιας όψης. Για την επανάχρηση όμως της βίλας είναι σημαντικό να υπάρχει κατακόρυφη επικοινωνία και στο εσωτερικό. Έτσι, επιλέγουμε την τοποθέτηση ενός κλιμακοστασίου στη βορειοανατολική πλευρά της βίλας, το οποίο θα στηρίζεται στις νέες τοιχοποιίες, προκειμένου να μην υπάρξει επέμβαση στην αυθεντική. Το κλιμακοστάσιο έχει μικρές μεταλλικές διατομές και ξύλινα πατήματα, ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο διακριτικό και ανάλαφρο, και να μην έχει επιβλητική παρουσία στο χώρο.

Τα παραθυρόφυλλα γίνονται ξύλινα όπως εικάζουμε ότι θα μπορούσαν να είναι τα αρχικά. Τα μεγάλα παράθυρα του ορόφου, έχουν και γυάλινο ημικυκλικό φεγγίτη. Το ίδιο ισχύει και για τις εξωτερικές θύρες. Οι εσωτερικές προτείνονται ξύλινες καρφωτές με τέσσερις κάθετες σανίδες και τρεις οριζόντιες τραβέρσες. Αυτές στερεώνονται με μεντεσέδες και έχουν ξύλινο μάνταλο.

Τα κιγκλιδώματα που είναι απαραίτητα στα εξωτερικά κλιμακοστάσια, και στο εσωτερικό της βίλας, προτείνονται μεταλλικά με μικρές διατομές πέντε χιλιοστών πάχους και πέντε εκατοστών πλάτους. Ακόμα, στην κατασκευή αυτών των κιγκλιδωμάτων επιλέγεται ως υλικό, το corten, ώστε να προσομοιάζει με παλιό, αλλά και να έχει μία σύγχρονη γραφή λόγω της μορφής του. Τα κιγκλιδώματα, στηρίζονται στο δάπεδο όπου εδράζονται κάθε φορά, αφήνοντας μία μικρή απόσταση από τη λιθοδομή. Με αυτόν τον τρόπο υπάρχει ένα κενό – όριο μεταξύ νέου και παλαιού, και δεν «τραυματίζεται» η λιθοδομή από επεμβάσεις για τη στήριξή τους.

V. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η κρητική αρχιτεκτονική του 16ου αιώνα αποτελεί επιμέρους έκφανση μιας ανεξάρτητης Αναγέννησης στην Κρήτη. Δεν είναι μια επαρχιακή έκφραση της βενετικής Αναγέννησης, αλλά μια ξεχωριστή, αντίστοιχη προς εκείνες που αναπτύχθηκαν στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Κάθε μια τους, αφού αφομοίωσε τα ιταλικά στοιχεία και τα ενσωμάτωσε στην πολιτιστική παράδοση του τόπου της, ανέπτυξε τη δική της ταυτότητα.⁷⁵

Επομένως, η ενασχόλησή μας με τη συγκεκριμένη βίλα μας αποκάλυψε έναν εξαιρετικό πλούτο κτιριακών υποδομών, χαρακτηριστικό δείγμα βενετσιάνικης αρχιτεκτονικής της υπαίθρου του 16ου αιώνα, που εκτός από ελάχιστες μεμονωμένες εξαιρέσεις, δεν έχει διερευνηθεί και μελετηθεί διεξοδικά. Πρόκειται για μια κατηγορία κτισμάτων που τείνει να εξαφανιστεί και έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον και πολυσήμαντο περιεχόμενο από ιστορική, αρχιτεκτονική και πολιτισμική πλευρά.

Κλείνοντας, η μελέτη αυτή αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των δημόσιων αρχών. Η μελέτη επισημαίνει τις εκτεταμένες καταρρεύσεις και αλλοιώσεις ολόκληρου του δομήματος, με εντονότερη και κορυφαία την κατάρρευση του ανατολικού κεντρικού τμήματος της βίλας με την κεντρική θύρα, το θυρεό, την εξωτερική σκάλα και το ημικυκλικό τόξο. Αυτή η όψη, που κατέρρευσε με το σεισμό που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 2020, αποτελούσε τη σφραγίδα της βίλας και μοναδικό δείγμα της βενετσιάνικης αρχιτεκτονικής της. Ευχόμαστε και ελπίζουμε να υπάρξει άμεση κινητοποίηση και ενεργοποίηση, ώστε να σωθεί ό,τι έχει απομείνει από το αρχιτεκτόνημα αυτό του 16ου αιώνα.

⁷⁵ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο, σελ.137

εικ.107_ ανατολική όψη της βίλας, μετά τις καταστροφές του Ιανουαρίου 2020

VI. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΕΔΙΩΝ

Α. Αποτύπωση βίλας Τρεβιζάν από Ι. Σωτηρίου – Π. Τριμανδήλη – Μαγκανν, 1987

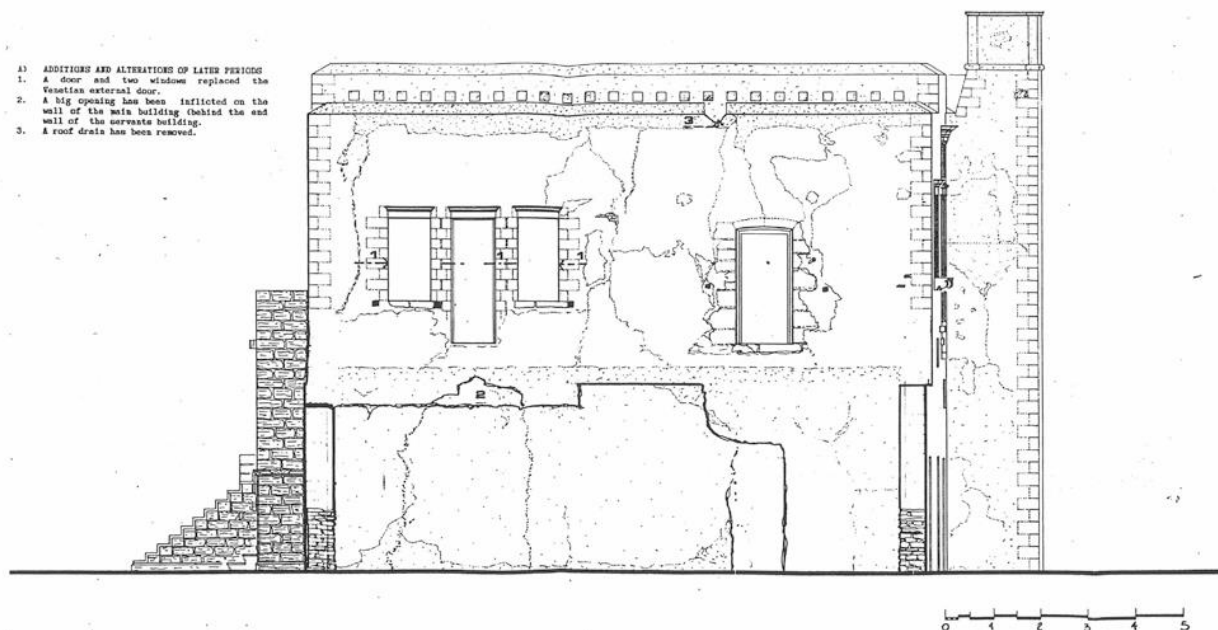

0 1 2 3 4 5

(existing situation)

The Villa TREVIZAN

East Elevation

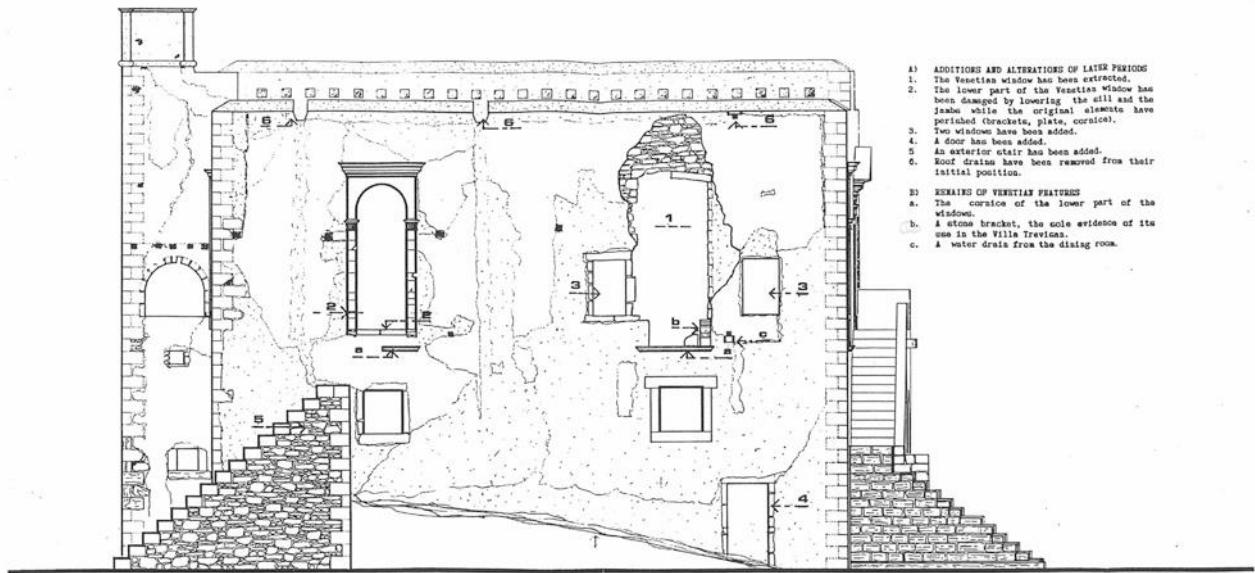

0 1 2 3 4 5

(existing situation)

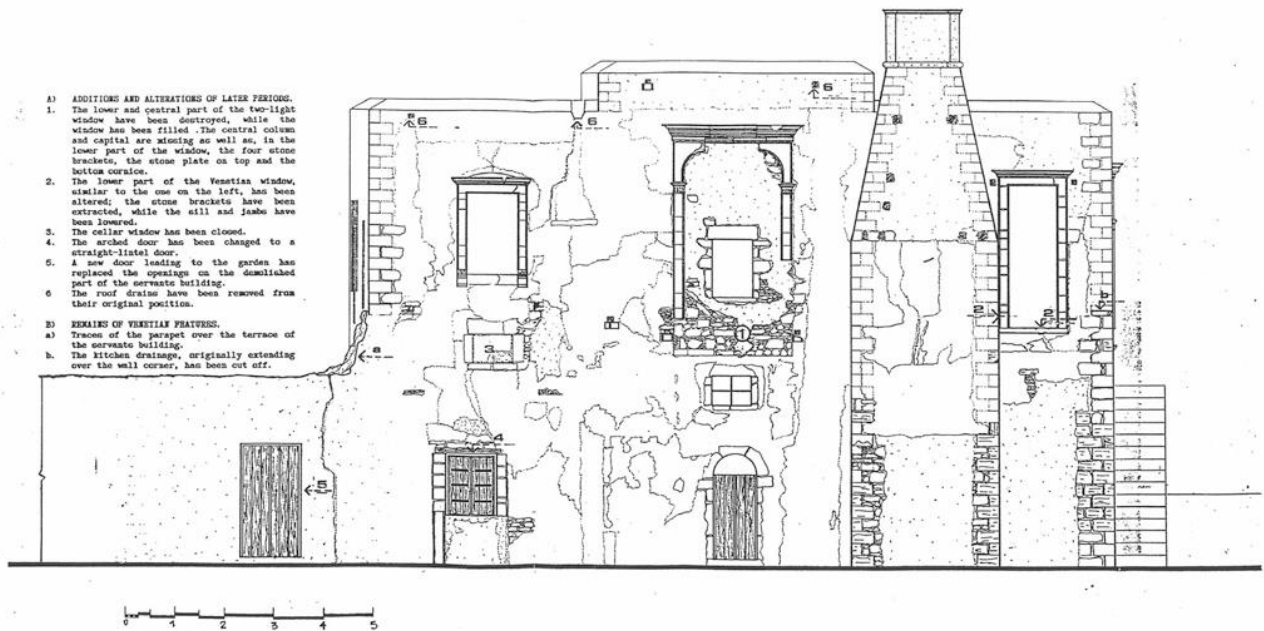
The Villa TREVIZAN

North Elevation

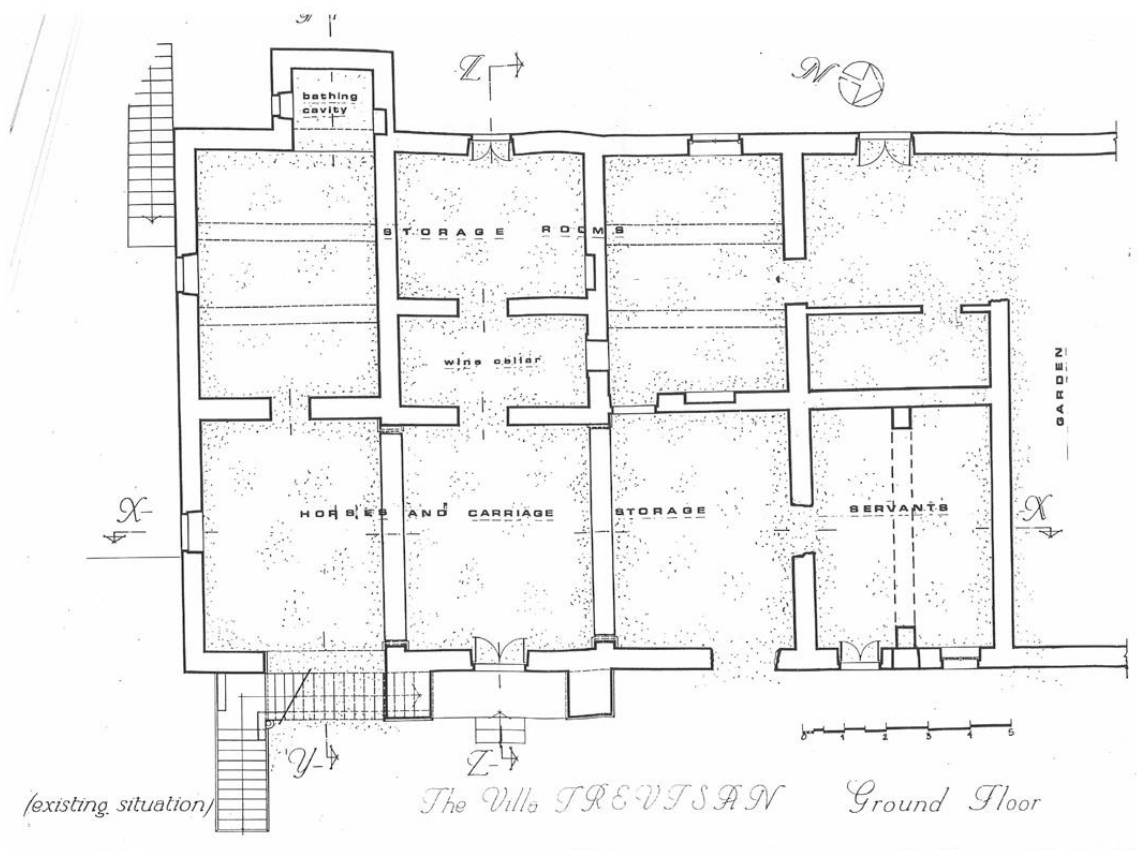
(existing situation) *The Villa TREVISAN* South Elevation

EIK.110

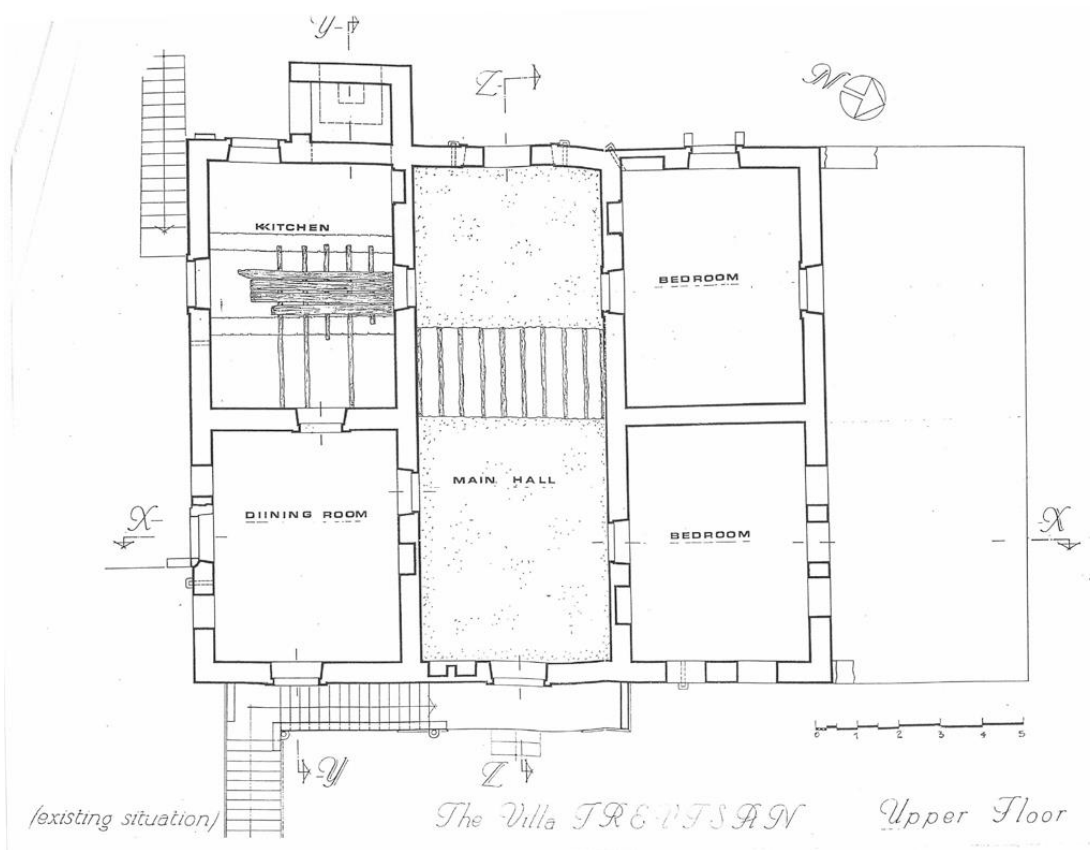

(existing situation) *The Villa TREVISAN* West Elevation

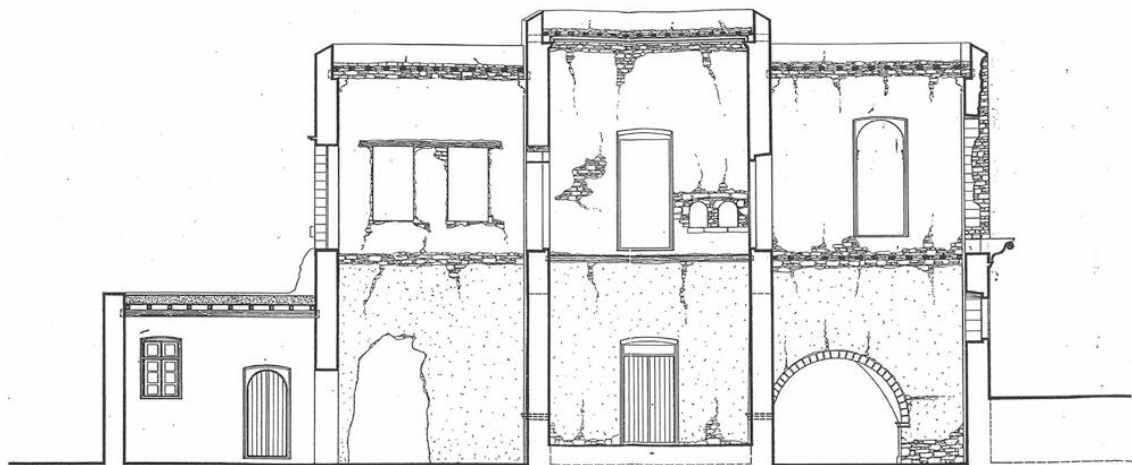
EIK.111

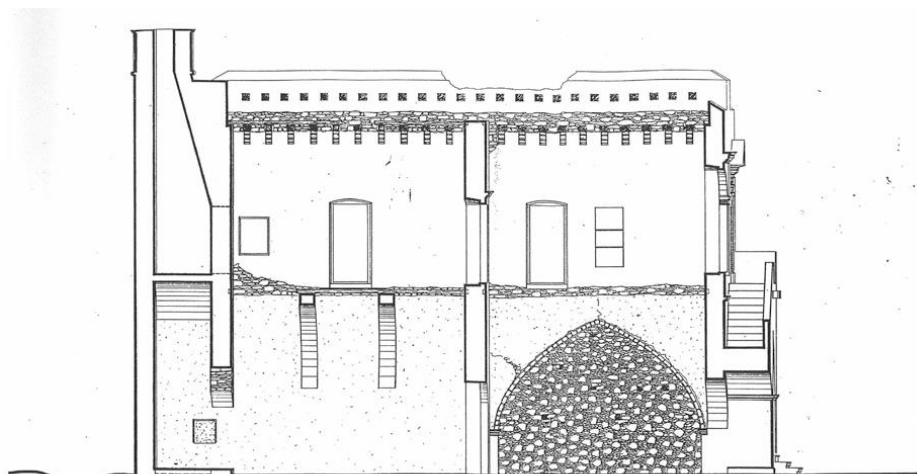
εικ.112

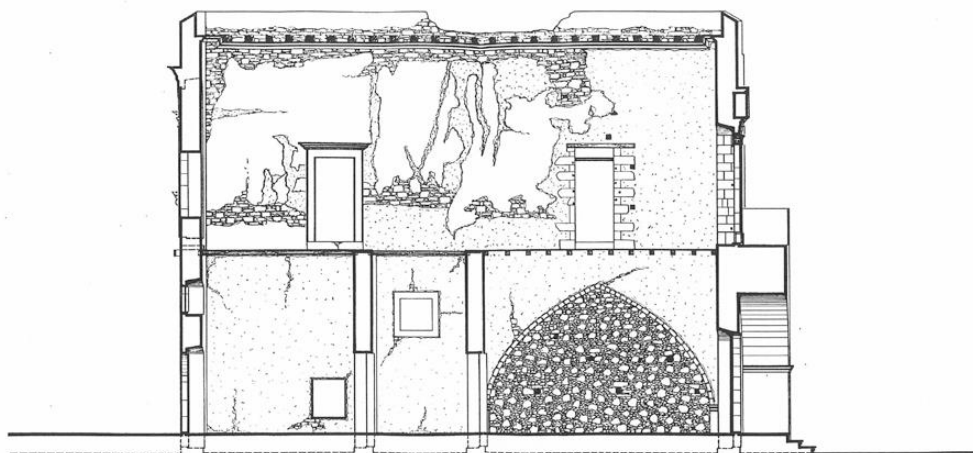
εικ.113

(existing situation) *The Villa TREVTSAN* Section X-X

(existing situation) *The Villa TREVTSAN* Section Y-Y

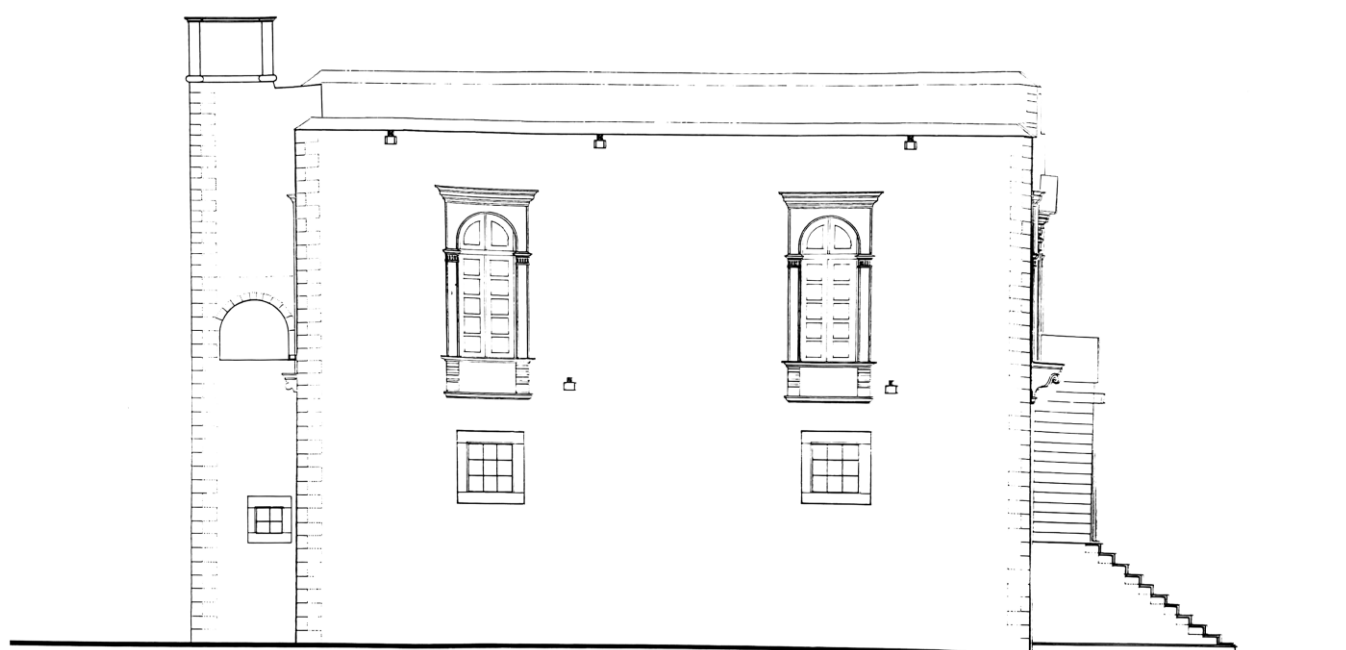
(existing situation) *The Villa TREVTSAN* Section Z-Z

ΕΙΚ.114, 115, 116

Β. Πρόταση αποκατάστασης βίλας Τρεβιζάν από Ι. Σωτηρίου – Π. Τριμανδήλη – Μαγκανν, 1987

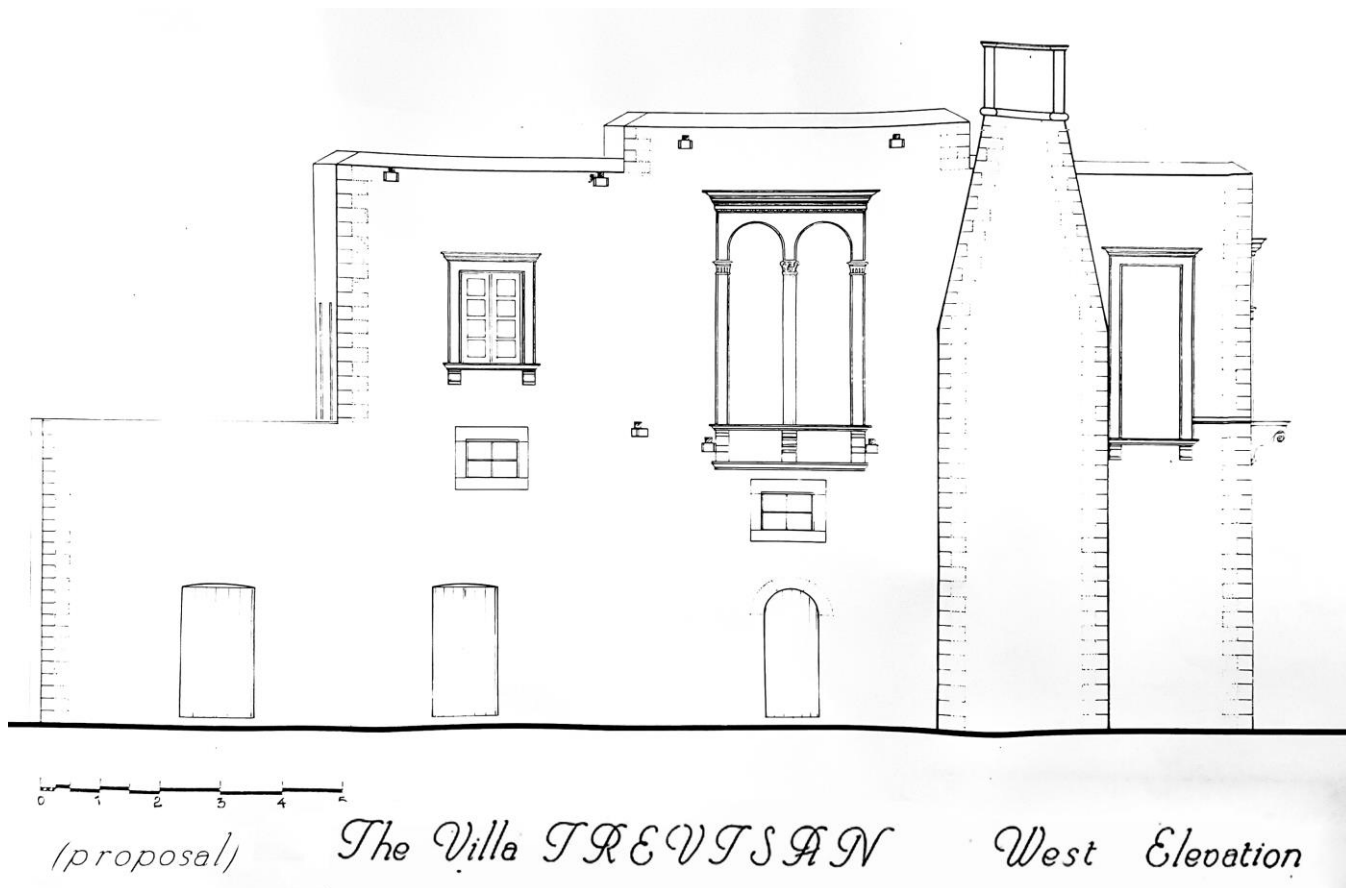

εικ.117_ The Villa Trevisan, ανατολική όψη

(proposal) The Villa TREVISAN South Elevation

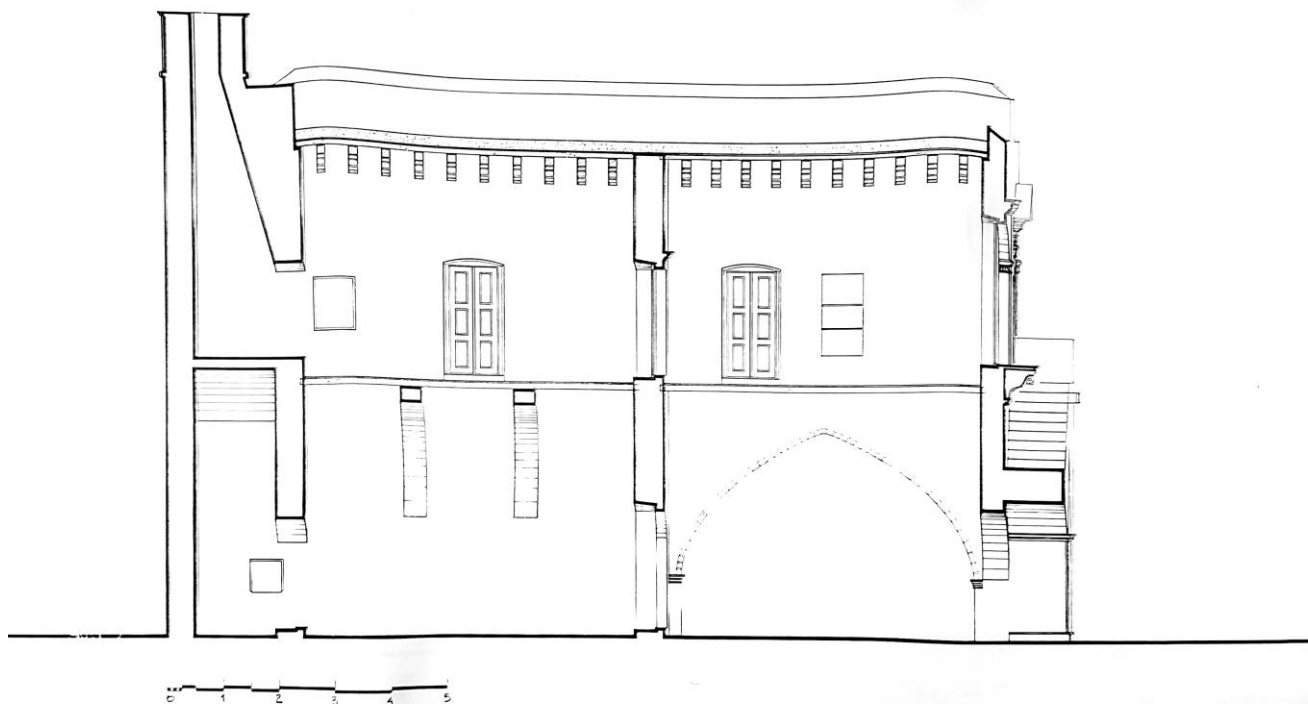
εικ.118

εικ.119

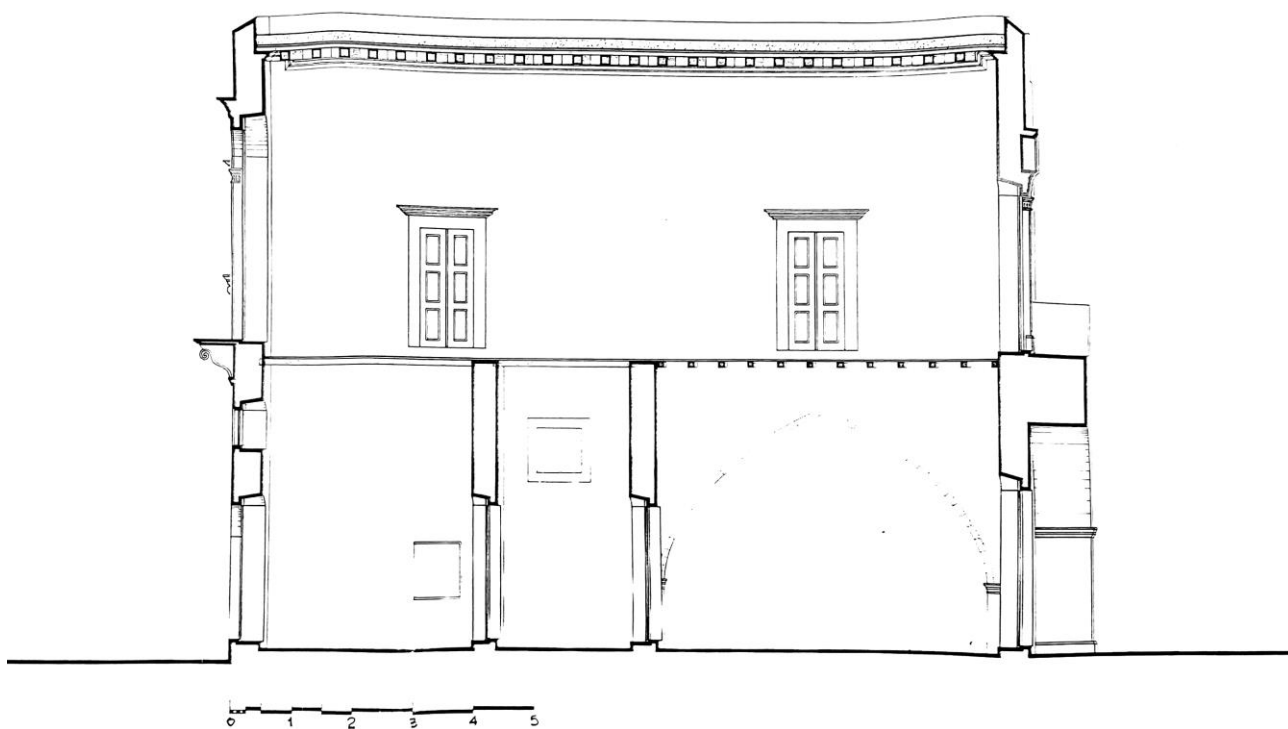

εικ.120

(proposal) *The Villa TREVTSAN* Section Y-Y

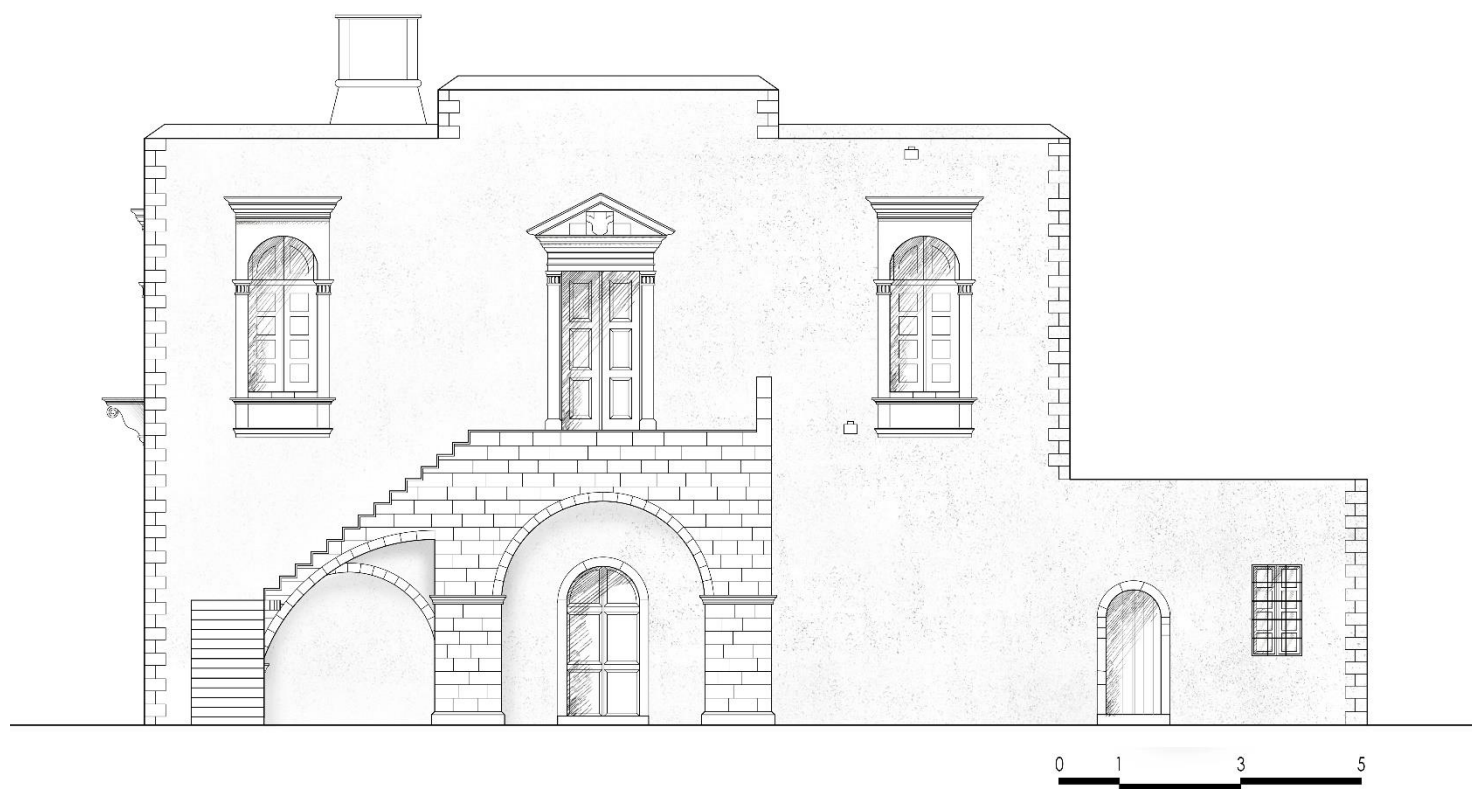
εικ.121

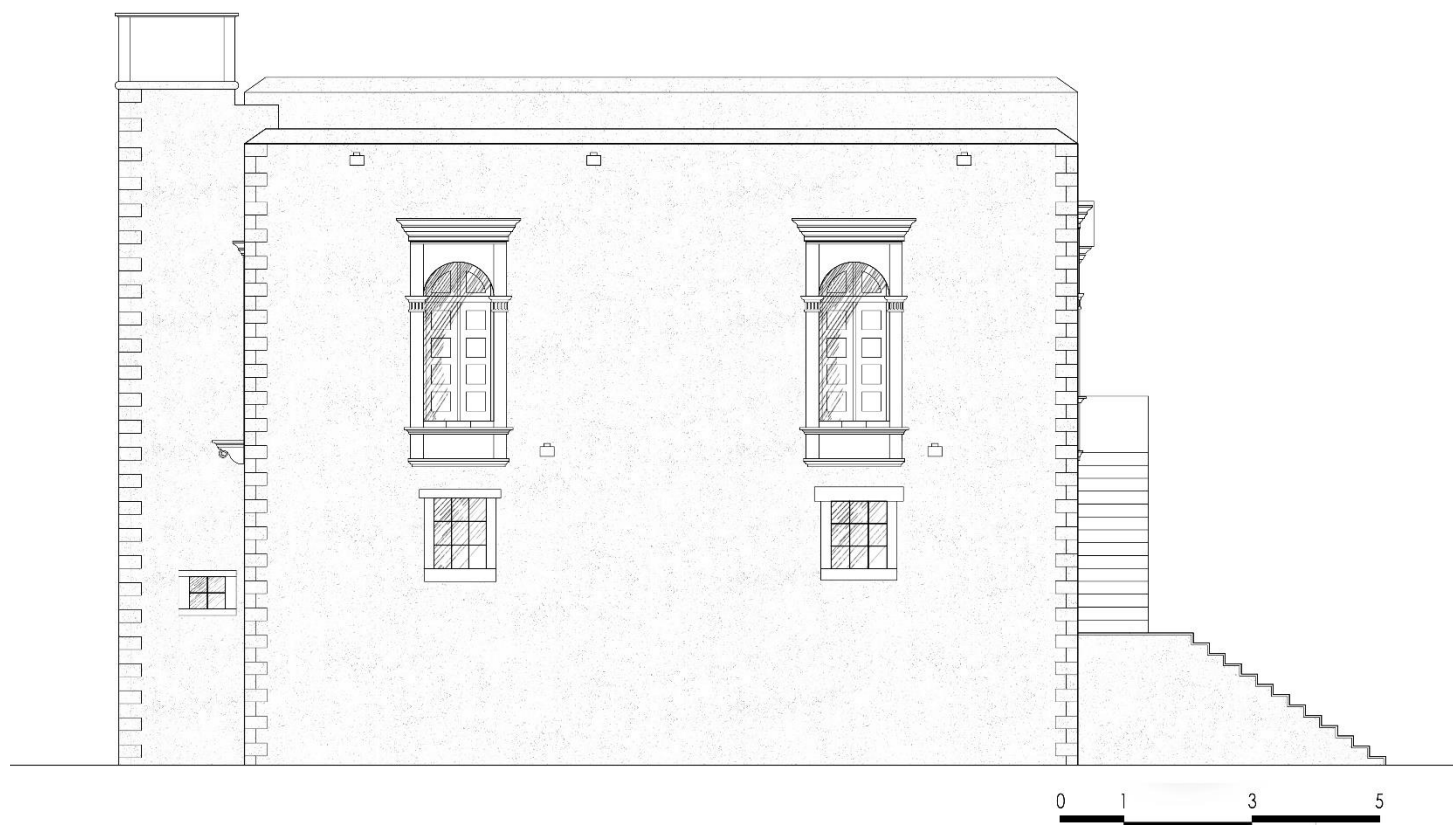
(proposal) *The Villa TREVTSAN* Section Z-Z

εικ.122

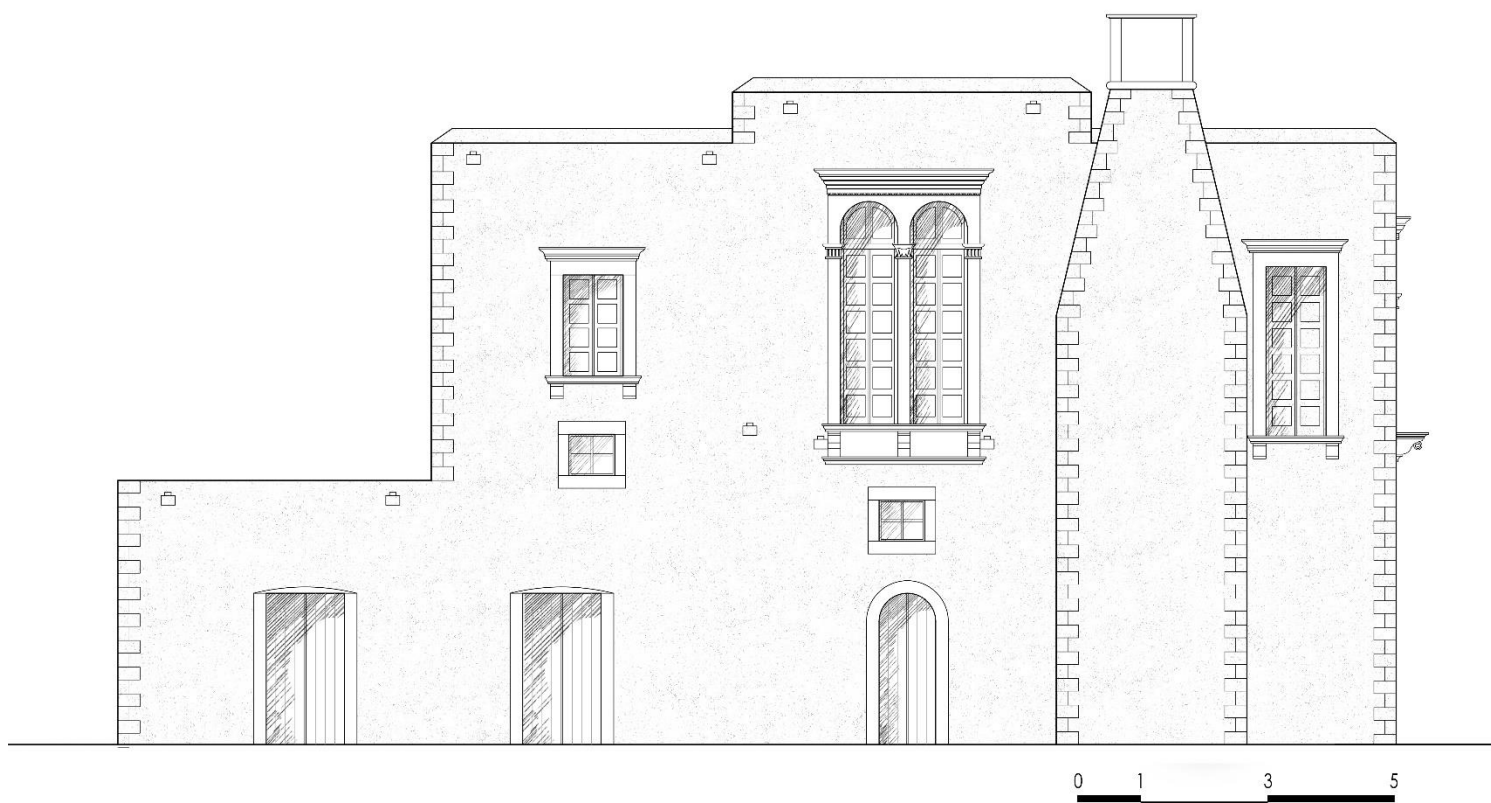
Γ. Αναπαράσταση κατασκευαστικών φάσεων βίλας Τρεβιζάν

εικ.123_ αναπαράσταση αρχικής φάσης, τέλος 16^{ου} αιώνα_ ανατολική όψη (πηγή G. Gerola)

εικ.124_ αναπαράσταση αρχικής φάσης, τέλος 16^{ου} αιώνα_ νότια όψη (πηγή G. Gerola)

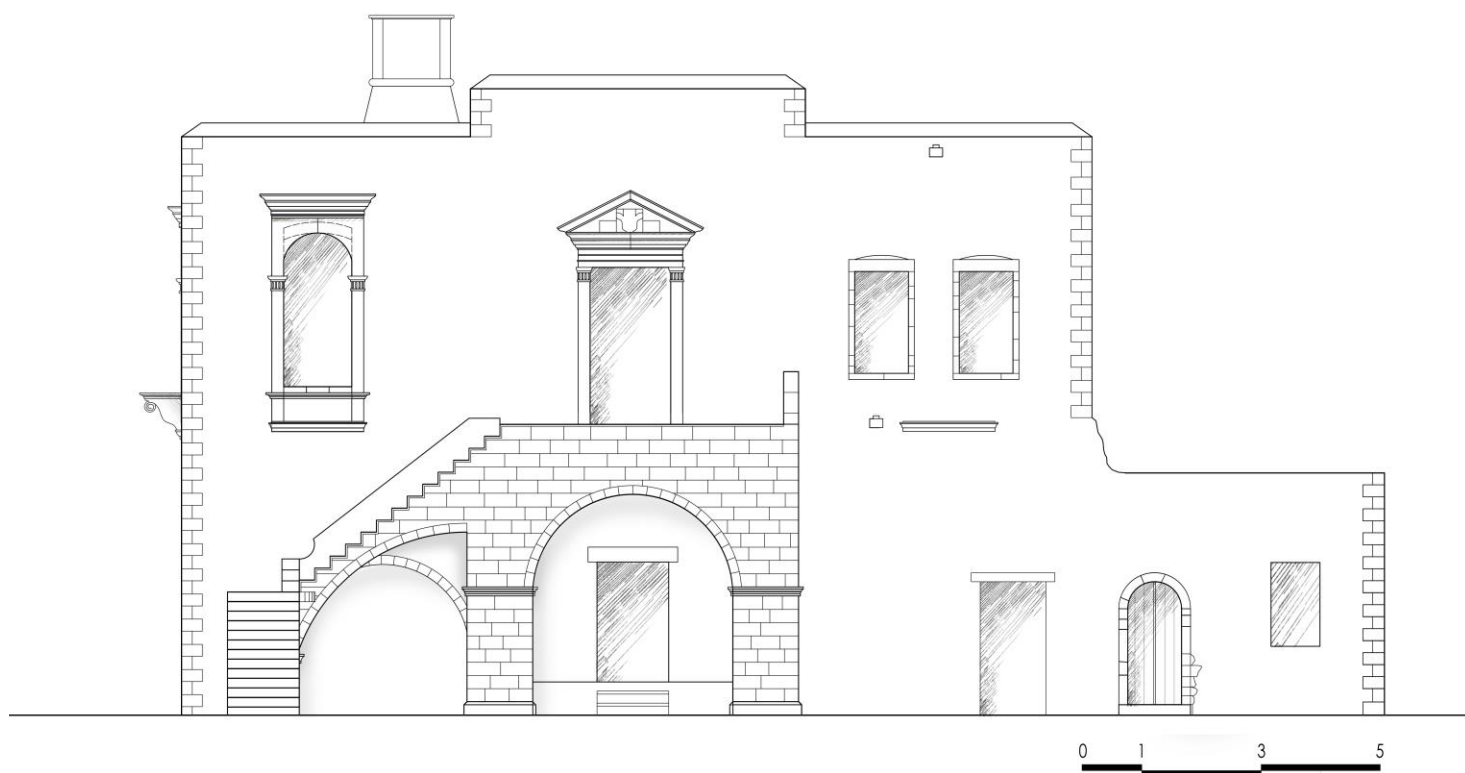
εικ.125_ αναπαράσταση αρχικής φάσης, τέλος 16^{ου} αιώνα_ δυτική όψη (πηγή G. Gerola)

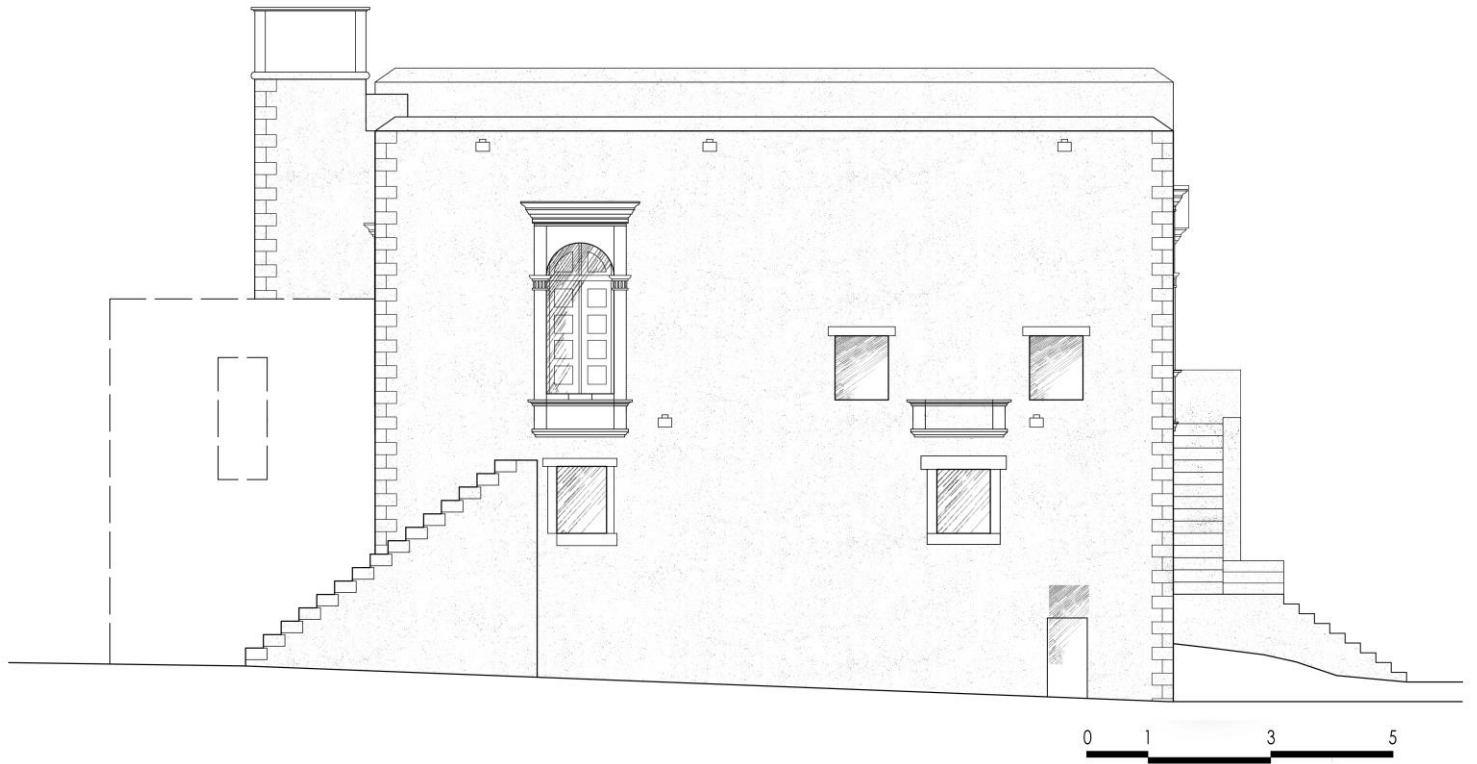
εικ.126_ αναπαράσταση 1905_ ανατολική όψη (πηγή E. Maglio)

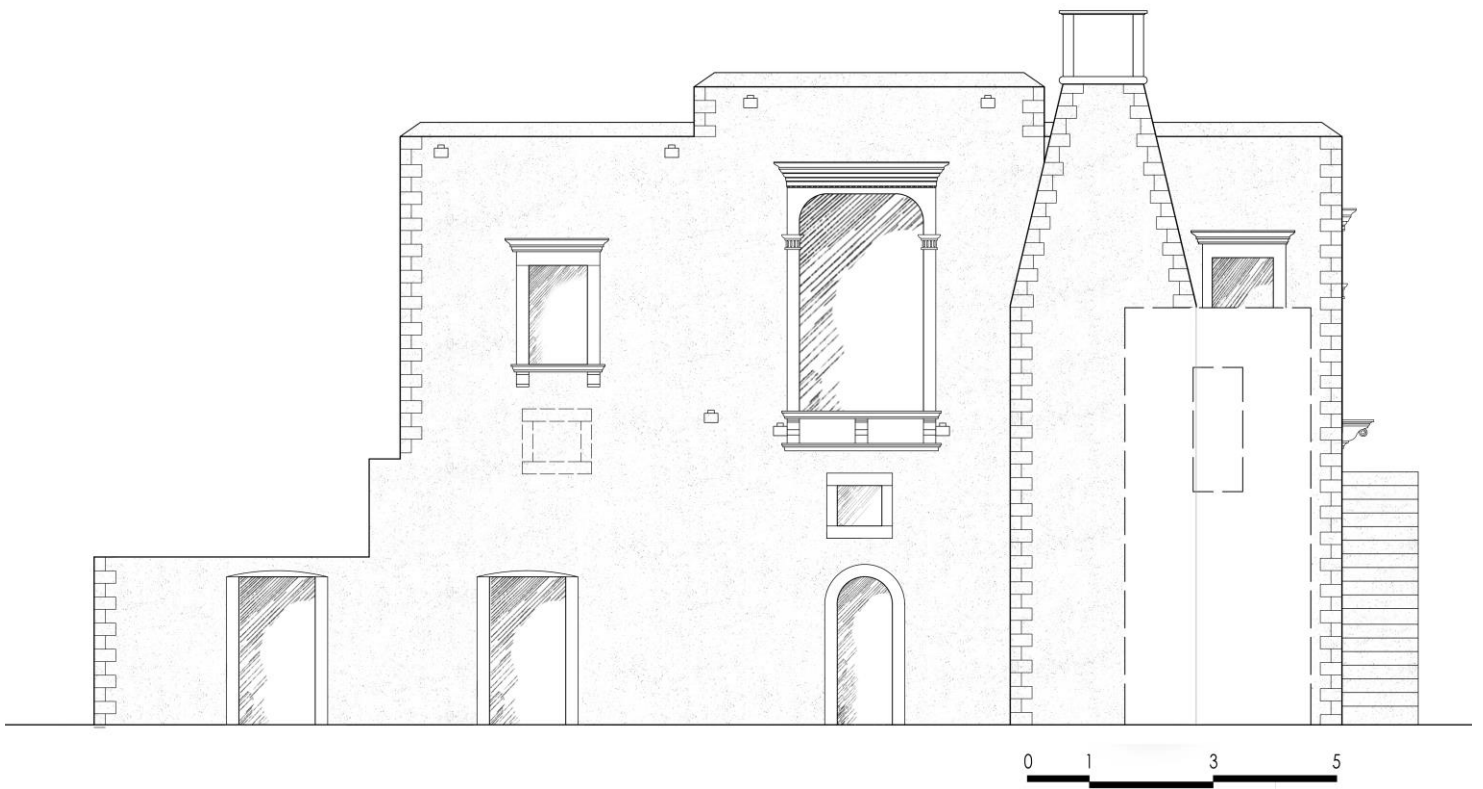
εικ.127_ αναπαράσταση 1981_ ανατολική όψη (πηγή Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων)

εικ.128_ αναπαράσταση 1988_ ανατολική όψη (πηγή Α. Curuni)

εικ.129_ αναπαράσταση 1988_ νότια όψη (πηγή A. Curuni)

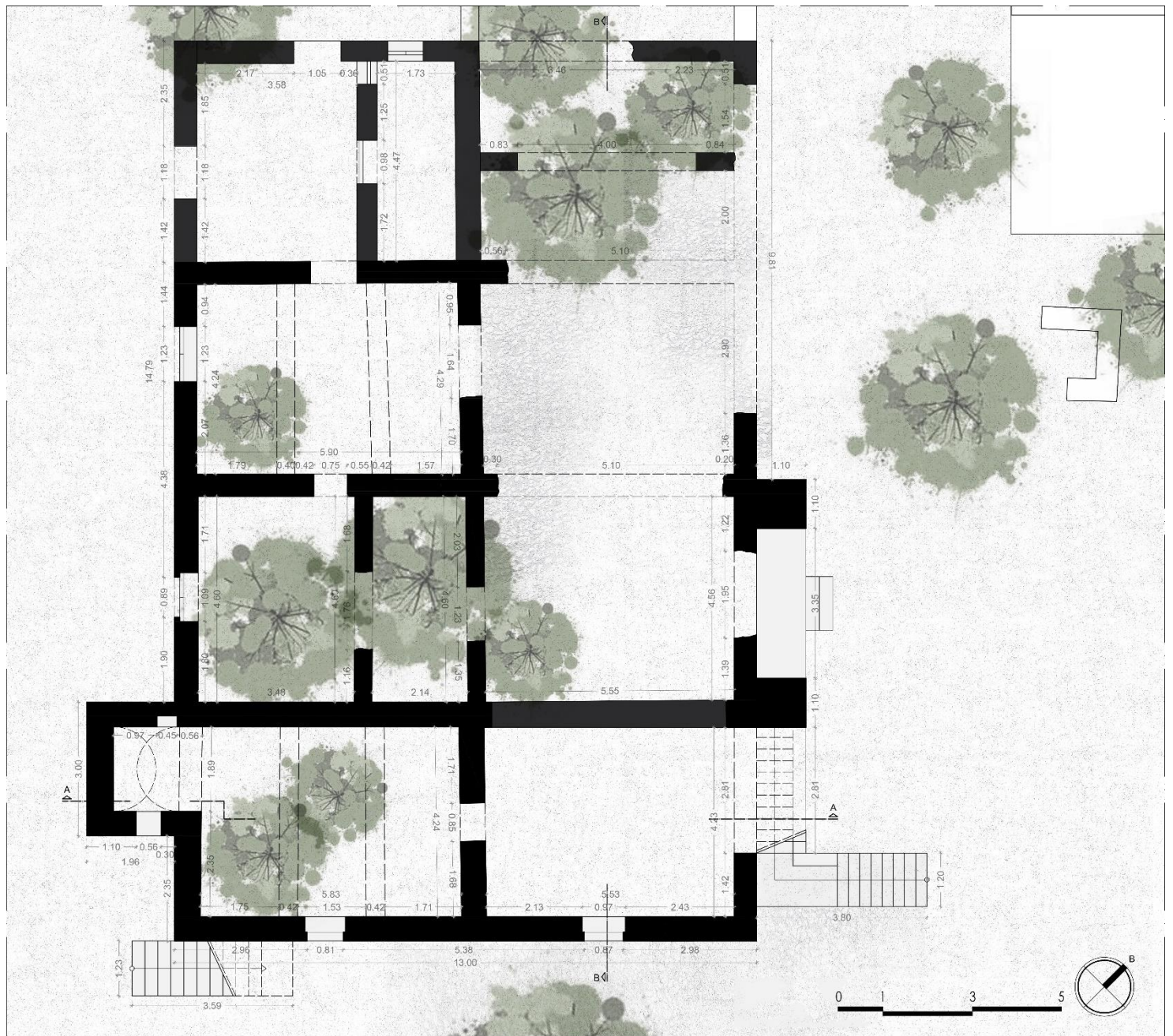

εικ.130_ αναπαράσταση 1988_ δυτική όψη (πηγή A. Curuni)

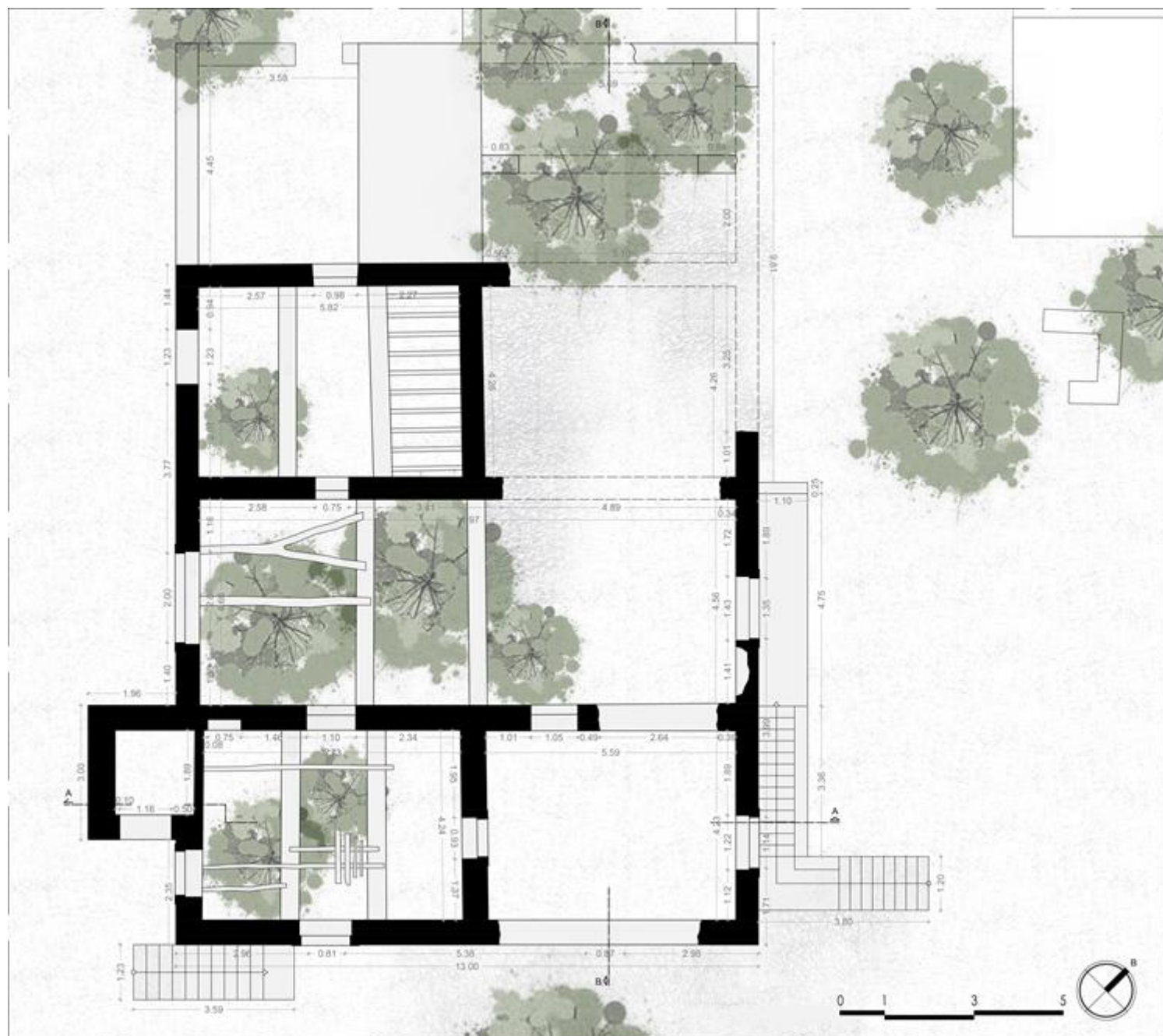
Δ. Αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης του 2019

εικ.131_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ τοπογραφικό

εικ.132_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ κάτοψη ισογείου

εικ.133_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ κάτοψη ορόφου

εικ.134_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ ανατολική όψη

εικ.135_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ νότια όψη

εικ.136_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ δυτική όψη

εικ.137_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_ τομή A-A

εικ.138_ αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης_τομή Β-Β

Ε. Σχεδιαστική πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης βίλας Τρεβιζάν

εικ.139_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ τοπογραφικό

εικ.140_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ κάτοψη ισογείου

εικ.141_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ κάτοψη ορόφου

εικ.142_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ ανατολική όψη

εικ.143_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ νότια όψη

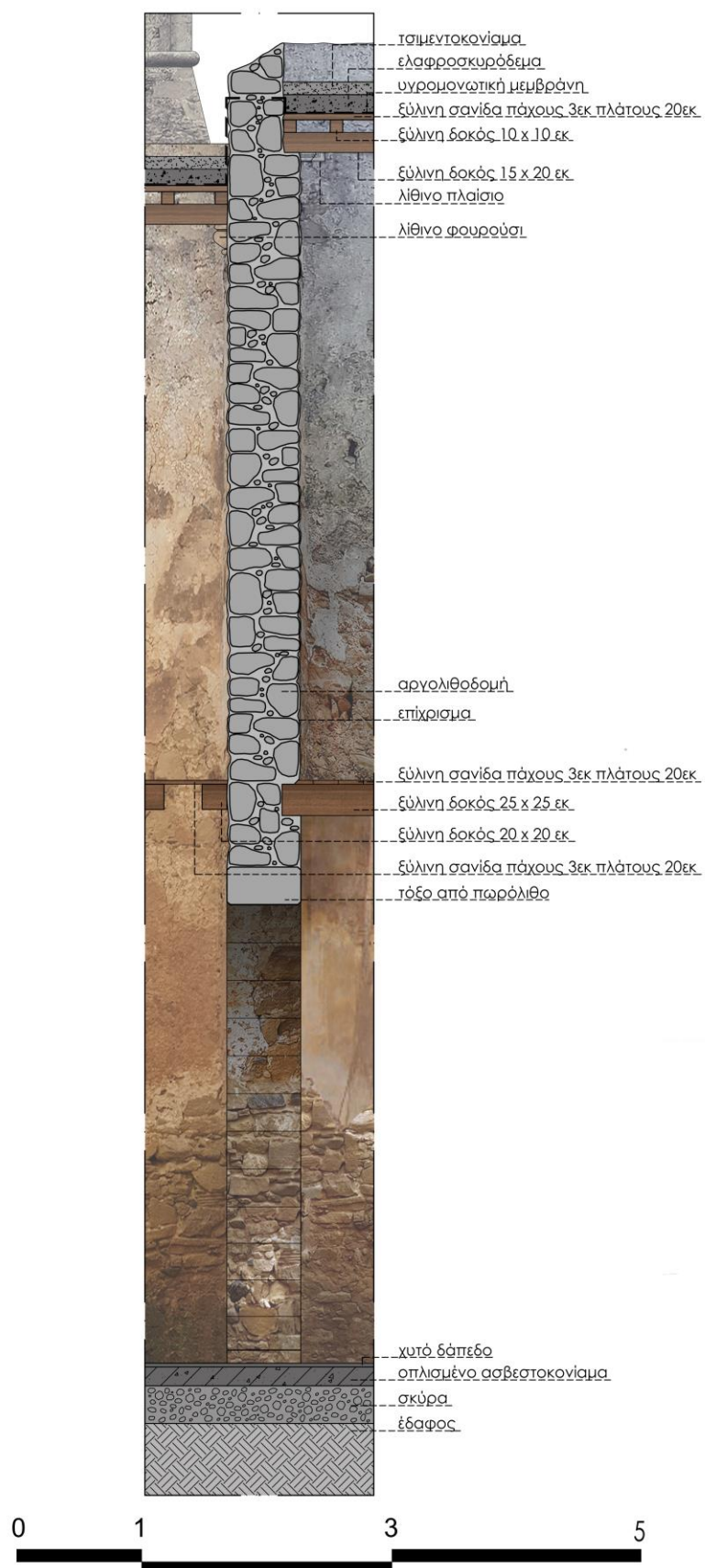
εικ.144_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ δυτική όψη

εικ.145_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ τομή A-A

εικ.146_ πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης_ τομή Β-Β

εικ.147_ κατασκευαστική λεπτομέρεια βίλας

VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ξένη Βιβλιογραφία

- Gerola Giuseppe, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία
- Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France
- Maria Pia Pedani, (2017), *The Ottoman – Venetian Border (15th-18th Centuries)*, Edizioni Ca' Foscari, Venezia

B. Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α., (2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
- Γάσπαρης Χαράλαμπος, (1997), *Η γη και οι αγρότες στην μεσαιωνική Κρήτη*, 13ος-14ος αι., Αθήνα
- Γκράτζιου Όλγα, (2010), *Η Κρήτη στην Ύστερη Μεσαιωνική εποχή, Η μαρτυρία της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο
- Δετοράκης Θεοχάρης, (1990), *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο
- Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου*, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα, εκδόσεις Αθήνα
- Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, (αδημοσίευτη διπλωματική εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Καρποδίνη – Δημητριάδη Ευφροσύνη, (1995), *Κάστρα και Φορτέτσες της Κρήτης: εικόνες και μνήμες*, Αθήνα
- Κνιθάκης Ν. Βασίλης, *Η Ρετόντα της Κρήτης, ένα γιατί τεσσάρων αιώνων*, περιοδική έκδοση Αρχαιολογία & Τέχνες, τεύχος 111
- Μποζινέκη – Διδώνη Παρασκευή (1983),«Κρήτη», στο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Δημήτρης Φιλιππίδης (επιμ.), τόμος 3, Αθήνα
- Ξανθουδίδης Σ., (1939), *Η ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών*, Αθήνα
- Σπανάκης Σ.,Γ., (2006), *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, Τόμος Α, Τρίτη Έκδοση, Ηράκλειο Κρήτης, εκδόσεις Γ. Δετοράκη

- Σπανάκης Σ.,Γ., (2006), *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων*, Τόμος Β, Τρίτη Έκδοση, Ηράκλειο Κρήτης, εκδόσεις Γ. Δετοράκη
- Συλλογικό Έργο, (2005), *CANDIA / CRETA / KPHTH, Ο χώρος και ο χρόνος 16ος – 18ος αιώνας*, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΤΕ
- Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts
- Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο
- Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1972), *Η Ρετόντα της Κρήτης*, Αθήνα
- Φατούρου - Ησυχάκη Κ., (1981), *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Επιδράσεις της Κεντρικής Ευρώπης στην αρχιτεκτονική της Κρητικής Αναγεννήσεως*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Χανιώτης Α., (2000), *Έργα & Ημέρες στην Κρήτη, Από την προϊστορία στο μεσοπόλεμο*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης

Γ. Δημόσια Έγγραφα

- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (1950), Πωλητήριο συμβόλαιο: 10620
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (1957), Πωλητήριο συμβόλαιο: 2673
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (1964), Πωλητήριο συμβόλαιο: 4419
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (1981), Πωλητήριο συμβόλαιο: 816
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2006), Αρ. Πρωτ: 710, Χανιά
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2007), Αρ. Πρωτ: 2983, Χανιά
- 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, (2007), Αρ. Πρωτ: 1808, Χανιά

Δ. Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

- <https://www.archaiologia.gr/blog/issue/%CE%B7%CE%B2%CE%AF%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%B2%CE%B9%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%B2%CE%AF%CE%BB%CE%BB%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF/>
- http://drapanias.blogspot.com/p/blog-page_12.html

VIII. ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- εικ.1,2_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.3,4_ Καλάθια Γ., (2012), *Αποτύπωση, Αποκατάσταση & Επανάχρηση της Ενετικής Βίλλας Τρεβιζάν & του άμεσου περιβάλλοντός της στον Δραπανιά Χανίων*, (αδημοσίευτη διπλωματική εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- εικ.5_ https://zhtunteanagnostes.blogspot.com/2016/03/blog-post_2.html
- εικ.6_ Ζαχαρένια Σημαντηράκη, *Ενθύμιον Χανίων*, Χανιά 2009
- εικ.7_ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%AF%CF%83%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CF%82>
- εικ.8_ «Άτλας της μεγαλονήσου Κρήτης, συνταχθείς υπό τον εκ Μόσχας φιλέλληνας Ιω. Πετρόφ, Ελληνική χαρτογραφία, 1887
- εικ.9_ Δ. Βασιλειάδης, *το Κρητικό σπίτι: αυτό το καταφύγιο και αυτό το ορμητήριο*. Β' έκδοση, 1983
- εικ.10_ http://myphotokriti.blogspot.com/2014/11/1911-fred-boissonnas_31.html
- εικ.11_ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθεμνου*, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα, εκδόσεις Αθήνα, Πιναξ 67
- εικ.12_ <https://e-mesara.gr/oi-pyrgoi-ton-koyrmoylidon-ston-koyse-2/>
- εικ.13_ <http://www.haniotika-nea.gr/h-enetiki-vila-senegkiana-villa-senekiana-sto-rodopou/>
- εικ.14_ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1972), *Η Ρετόντα της Κρήτης*, Αθήνα, σελ.135,136,171
- εικ.15_ Giuseppe Gerola, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία, σελ.260
- εικ.16_ http://drapanias.blogspot.com/p/blog-page_12.html
- εικ.17,18_ Αναστασιάδου Ε., Κάτρη Α.,(2017), *Βενετσιάνικα και Οθωμανικά μετόχια του νόμου Χανίων*, (αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, σελ.70
- εικ.19_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.20_ http://drapanias.blogspot.com/p/blog-page_12.html
- εικ.21_ Giuseppe Gerola, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία, σελ.239

- εικ.22_ Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts
- εικ.23_ http://drapanias.blogspot.com/p/blog-page_12.html
- εικ.24_ Σωτηρίου Ιωάννα, (1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts
- εικ.25-28_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.29_ Maglio E., (2013), *A Venetian rural villa in the island of Crete. Traditional and digital strategies for a heritage at risk*, Digital Heritage Oct 2013, Marseille, France
- εικ.30_ ψηφιακό αρχείο φωτογραφιών 13^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χανίων
- εικ.31-33_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.34_ ψηφιακό αρχείο φωτογραφιών 13^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χανίων
- εικ.35-42_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.43_ <https://www.crete.tournet.gr/el/crete-guide/sights-crete/2-venetian-sights/983-venetian-villa-in-drapanias>
- εικ.44,45_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.46,47_ <https://www.crete.tournet.gr/el/crete-guide/sights-crete/2-venetian-sights/983-venetian-villa-in-drapanias>
- εικ.48-50_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.51_ ψηφιακό αρχείο φωτογραφιών 13^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χανίων
- εικ.52-56_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.57_ Giuseppe Gerola, (1905), *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμος 1, Βενετία
- εικ.58-63_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.64_ Φατούρου – Ησυχάκη Κ., (1982), *Η κρητική Αναγέννηση και τα ιταλικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής της*, Ρέθυμνο
- εικ.65-68_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.69_ Δημακόπουλος Ι.,Ε., (2001), *Τα σπίτια του Ρέθυμνου, συμβολή στη μελέτη της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής της Κρήτης του 16ου και του 17ου αιώνα*, εκδόσεις Αθήνα, πίναξ 92
- εικ.70_ *Creta Veneziana, istituto Venetadi scienze lettere ed arti / Spiridiore Alessandro Curuni Lucilla Donati, Venezia 1988*
- εικ.71,72_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο

- εικ.73_ *Creta Veneziana, istituto Venetadi scienze lettere ed arti / Spiridiore Alessandro Curuni Lucilla Donati, Venezia 1988*
- εικ.74,75_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.76_ http://sadentrepose.blogspot.com/2010/07/blog-post_27.html
- εικ.77_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.78_ Ανδριανάκης Μ., «Ένα μεγάλο πρόβλημα θέλει λύση», Hania News, <https://hania.news/2020/01/31/%CE%95%CE%BD%CE%B1-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B8%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CE%B9-%CE%BB%CF%8D%CF%83%CE%B7-2/>, τελευταία πρόσβαση 29/02/2020
- εικ.79-97_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.98_ Ανδριανάκης Μ. , «Ένα μεγάλο πρόβλημα θέλει λύση» , Hania News
- εικ.99_ Σωτηρίου Ιωάννα,(1986-1987), *Η Βίλλα Τρεβιζάν. Μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων*, Archaeology and Arts
- εικ.100-106_ προσωπικό φωτογραφικό αρχείο
- εικ.107_ Κώνστας Γ., «Επιχείρηση διάσωσης της βίλας Τρεβιζάν», Χανιώτικα Νέα,<http://www.haniotika-neo.gr/epicheirisi-diasosis-tis-vilas-trevizan/>, τελευταία προβολή 18/02/2020
- εικ.108-122_ ψηφιακό αρχείο φωτογραφιών 13^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Χανίων
- εικ.123-147_ προσωπικά αρχιτεκτονικά σχέδια